

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav primární a preprimární edukace

**Seznamování předškolních dětí s pravidly
společenského chování prostřednictvím autorských
pohádek a příběhů s dětským hrdinou**

Diplomová práce

Autor: Bc. Eva Pipková
Studijní program: N7531 - Předškolní a mimoškolní pedagogika
Studijní obor: Pedagogika předškolního věku
Vedoucí práce: Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Eva Pipková**
Osobní číslo: **P13331**
Studijní program: **N7531 Předškolní a mimoškolní pedagogika**
Studijní obor: **Pedagogika předškolního věku**
Název tématu: **Seznamování předškolních dětí s pravidly společenského chování prostřednictvím autorských pohádek a příběhů s dětským hrdinou**

Zadávací katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce je zaměřena na využití uvedených literárních žánrů při seznamování dětí předškolního věku se základními pravidly etikety v kontextu s RVP PV. Praktická část nabídne odkazy na konkrétní texty vztahující se k danému tématu a náměty na jejich didaktické využití v předškolním vzdělávání. Součástí práce bude ověření některých uvedených metodických materiálů v praxi v mateřské škole.

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Petra Bubeníčková**
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce: **19. listopadu 2013**
Termín odevzdání diplomové práce: **1. dubna 2015**

doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.
děkan

L.S.

doc. PaedDr. Alena Zachová, CSc.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 1. dubna 2015

B. / S

Poděkování

Děkuji Mgr. Petře Bubeníčkové Ph.D. za odborné vedení a cenné rady, které mi při zpracování práce poskytla.

Anotace

PIPKOVÁ, Eva (2015). *Seznamování předškolních dětí s pravidly společenského chování prostřednictvím autorských pohádek a příběhů s dětským hrdinou*. [Diplomová práce]. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. 105 s.

Diplomová práce je zaměřena na seznamování předškolních dětí s pravidly společenského chování pomocí literárních žánrů autorská pohádka a příběh s dětským hrdinou.

Teoretická část se zabývá základními pojmy a pravidly společenského chování obecně, popisuje vývoj předškolního dítěte v sociokulturní oblasti a způsoby učení se etiketě jak v rodině, tak v mateřské škole. Podobněji je rozpracován obsah RVP PV v oblasti Dítě a společnost.

Praktická část se zabývá využitím literatury při seznamování dětí s pravidly společenského chování, nastiňuje nabídku literárních publikací zaměřených na etiketu pro předškolní věk a jejich stručnou charakteristiku. Zdůvodňuje význam autorských pohádek a příběhů s dětským hrdinou pro seznamování s etiketou v mateřské škole.

V závěru je rozpracováno několik konkrétních literárních námětů a praktické příklady jejich didaktického využití v předškolním vzdělávání. Součástí práce je ověření uvedených metodických materiálů v praxi v mateřské škole a závěrečná reflexe.

Klíčová slova:

Pravidla společenského chování, etiketa, předškolní věk, autorská pohádka, příběh s dětským hrdinou.

Annotation

PIPKOVÁ, Eva (2015). *Making Preschool Children Acquainted with the Social Etiquette by Means of Author fairy tales and Child Hero Stories*. [Master thesis]. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. 105 pp.

The Thesis is focused on making preschool children acquainted with the social etiquette by means of literary genre author fairy tale and story with child hero.

The theoretical part deals with basic terms and social etiquette in general. It describes the development of preschool child in socio-cultural area and ways of learning etiquette not just at home but also at kindergarten. Content of RVP PV in area Child and society is described in greater depth.

The practical part deals with usage of literature in making children acquainted with social behaviour. It outlines an overview of available literary publications focused on etiquette for preschool age children and their brief characteristic. The Thesis justifies the importance of author fairy-tales and stories with child hero for acquainting with etiquette at kindergarten.

Several specific literary ideas and practical examples of their educational usage in preschool education are worked out at the end of thesis. Verification of mentioned methodical materials is practiced in kindergarten and final reflection is also part of the thesis.

Keywords:

Social etiquette, etiquette, preschool age, author fairy-tale, story with child hero.

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Vymezení základních pojmů	12
2.1	Pravidlo, norma	12
2.2	Společenské chování	12
2.3	Etiketa	13
2.4	Morálka, mravnost	14
2.5	Etika	15
2.6	Srovnání významu jednotlivých pojmů	15
3	Základní pravidla společenského chování	16
3.1	Moderní etiketa a současná společnost	16
3.2	Základní okruhy současné etikety	17
4	Mravní a společenská výchova	19
4.1	Mravní výchova	20
4.2	Společenská výchova	21
4.3	Dítě a mravní a společenská výchova	21
4.3.1	Dítě a etiketa aneb kdy začít?	22
4.3.2	Společenská výchova v předškolním věku	23
4.3.3	Sociokulturní vývoj dítěte v předškolním věku	24
4.3.4	Způsoby seznamování dětí s pravidly, učení spontánní a záměrné	25
5	Etiketa v předškolním vzdělávání	27
5.1	Klíčové kompetence a pravidla společenského chování	27
5.2	Společenská pravidla a vzdělávací oblasti RVP PV	29
5.3	Dílčí vzdělávací cíle v oblasti Dítě a společnost.....	29
5.4	Očekávané výstupy v sociokulturní oblasti.....	30
5.5	Nabízené činnosti v oblasti Dítě a společnost.....	32
6	Literatura pro děti a pravidla společenského chování	34
6.1	Leporela pro nejmladší děti, obrázkové knihy	35
6.2	Naučná literatura	36
6.3	Pohádky lidové i autorské	37
6.4	Příběhy s dětským hrdinou	40
7	Práce s příběhem, pohádkou a pravidla chování.....	45
7.1	Možnosti práce s pohádkou a příběhem v MŠ	46
7.2	Techniky a metody pro práci s příběhem	47
7.3	Příběh jako východisko k integrovanému bloku	48

8	Konkrétní náměty a jejich ověření v praxi.....	50
8.1	Zdravení	50
8.2	Prosím, děkuji	63
8.3	Osobní hygiena.....	73
8.4	Používání kapesníku.....	84
8.5	Další tematické okruhy a doporučené texty pro využití v MŠ	92
9	Evaluace praktických aktivit, reflexe.....	94
10	Závěr.....	95
11	Seznam použitých zdrojů.....	98
11.1	Literatura primární	98
11.2	Literatura sekundární	101
12	Seznam příloh	105

1 Úvod

Ve chvíli, kdy jsem začala přemýšlet o tématu své diplomové práce, jsem se nejdříve zaměřila na stanovení oblastí, které vychází z mých profesních zájmů a pedagogických kompetencí. Přála jsem si, aby byl zvolený námět blízký mému celkovému naturelu a odpovídal mému výchovně-vzdělávacímu stylu tak, abych mohla využít své dosavadní zkušenosti, dovednosti a vědomosti a zkombinovat je s novými poznatky do jednoho funkčního celku.

Jako učitelka v mateřské škole pracuji již více než pětadvacet let a mám tak se vzděláváním předškolních dětí bohaté zkušenosti. Za dobu svého pedagogického působení jsem prošla různými etapami vývoje školského systému od přesně strukturovaného členění obsahu vzdělávání podle takzvaných složek výchov (např. jazyková, hudební, výtvarná, tělesná, rozvíjení poznání atd.), až po současný osobnostně orientovaný model edukace v duchu demokracie a humanismu.

V každém období se mi ve výchovně-vzdělávacím působení na děti předškolního věku osvědčila práce s literaturou pro děti a mládež. Sama velice ráda čtu a snažím se vztah k literatuře a ke knihám systematicky budovat i u svěřených dětí. Ve své bakalářské práci jsem vytvářela literární projekt. V práci diplomové jsem chtěla opět využít potenciálu literární tvorby, ale jít tentokrát jinou cestou. Rozhodla jsem se nabídnout spíše krátkodobé bloky založené na jednotlivých textech, jejichž prostřednictvím děti získávají nové poznatky a zkušenosti v určité oblasti.

Vzhledem k tomu, že předškolní období vnímám jako velice důležité pro začleňování dítěte do širšího společenského prostředí, zvolila jsem problematiku vytváření základů společenského chování – etikety. Slušné způsoby považuji za přirozenou součást života a právě mateřská škola nabízí podle mého názoru velký prostor pro seznamování dětí se společenskými normami.

Kombinací těchto dvou okruhů mého zájmu jsem došla k oblasti vytváření základů etikety prostřednictvím práce s literaturou. Toto téma je však poměrně široké, rozpracovala jsem tedy podrobněji pouze žánry autorská pohádka a příběh s dětským hrdinou.

V úvodu práce se nejprve zaměřuji na společenské chování v obecné rovině. Vysvětluji základní pojmy, se kterými budu nadále v textu pracovat, stručně charakterizuji stěžejní oblasti mezilidských vztahů, ve kterých je dodržování společenských norem považováno za oprávněné, či dokonce všeobecně žádoucí. Dále se zabývám obsahem a cíli mravní a společenské výchovy jako prostředku pro vytváření základů etických norem a pro seznamování dětí s pravidly slušného chování. V souvislosti s tím zmiňuji také poznatky o přirozeném sociokulturním vývoji dítěte v předškolním věku z psychologického hlediska nebo možné způsoby učení dětí pravidlům.

V další části práce zkoumám problematiku společenských pravidel v kontextu s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání, vymezuji vzdělávací obsah (edukační záměry, pedagogické cíle a didaktickou nabídku), zejména v oblasti Dítě a společnost.

Literaturu pro děti a mládež zaměřenou na seznamování s pravidly společenského chování z pohledu jednotlivých druhů a žánrů popisuji v následujícím textu. Zabývám se konkrétní nabídkou publikací na našem trhu. U dostupných materiálů uvádím základní údaje o knize a její stručnou charakteristiku. Podrobněji pak řeším možnosti práce s pohádkou a s příběhem v mateřské škole při seznamování dětí s etiketou. Nabízím souhrn a popis některých technik práce s textem, které lze v předškolním vzdělávání efektivně využívat. Zdůvodňuji také, proč jsem si vybrala pro praktické ověření autorskou pohádku a příběh s dětským hrdinou.

Následující část práce jsem koncipovala jako konkrétní metodické materiály. Na základě vybraných autorských pohádek nebo příběhů s dětským hrdinou jsem připravila integrované bloky a realizovala je v mateřské škole. V navazující reflexi jsem popsala poznatky a zkušenosti, které z uvedených činností vyplynuly. Konkrétně jsem zpracovala téma zdravení, dovednost umět poprosit a poděkovat a vytváření správných hygienických návyků (mytí, používání kapesníku).

Teoretické i praktické poznatky a zkušenosti jsem shrnula v závěrečné reflexi. Vše jsem doplnila přílohami s konkrétními literárními texty, notovými zápisy, pracovními listy a fotografiemi z průběhu realizace integrovaných bloků v mateřské škole.

2 Vymezení základních pojmů

Člověk bývá označován jako tvor společenský, tzv. „zoon politikon“. Tento výraz poprvé použil řecký filosof Aristoteles již ve 4. století před našim letopočtem v díle Politika. Svět se od dob antiky v mnohém změnil, ale ani v dnešní době nežije člověk izolovaně, ale pohybuje se v lidském společenství. Měl by tedy ctít určitá pravidla, která se v průběhu společného soužití mezi lidmi ustálila. Hovoříme o nich většinou jako o etickém kodexu či společenském (slušném) chování. S danou problematikou úzce souvisí další pojmy jako etiketa, bonton, etika nebo morálka. Některé z těchto termínů lze zaměňovat, jiné mají význam specifický.

2.1 Pravidlo, norma

Základní pojem, se kterým budu v textu pracovat, je výraz pravidlo. Slovník spisovného jazyka českého ho vymezuje jako: „*předepsané, závazné ustanovení, jímž je třeba se řídit, určitý předpis, nařízení či zákon*“ (1989, s. 399). Zároveň může jít o poznanou zákonitost nebo základní poučku ji vyjadřující, přijatou zásadu, obyčej, zvyk, doporučení či návod. Někdy může být termín nahrazen slovem regule (z lat. „regula“) nebo norma (původní latinský význam „úhelník, pravítko, měřítko“) ve smyslu požadavku na chování nebo vlastnosti věci, člověka, situace, „*jehož zachovávání je závazné, je nějak vynucováno, např. předpisy, zvykem, územ*“ (Slovník spisovného jazyka českého, 1989, s. 377). Podle Čapka je pak norma: „*to, co je nutné, potřebné, správné, dovolené, přípustné*“ (2008, s. 28). Na základě výše uvedených charakteristik můžeme shrnout, že pravidlo je určitý předpis vyjadřující obecně přijatelné požadavky. Jde o výraz něčeho, co má být vykonáno určitým, předem daným způsobem.

2.2 Společenské chování

Termín společenské chování lze podle Smejkal (1990) či Chmela (2002) chápat ve dvou úrovních. V širším smyslu označuje tento výraz obecné reakce lidského organismu, chování a jednání základní jednotky společnosti, tedy člověka. K vnějším (pozorovatelným) projevům prožívání patří různé fyziologické změny, postoje, pohyby, způsob komunikace, gesta atd. K nim se úzce váží konkrétní normy a pravidla, o kterých pak hovoříme jako o společenském chování v užším smyslu, tedy o takzvané

slušném chování člověka. Jedná se o systém společenských vztahů, které se projevují obecně přijatelným a žádoucím chováním a tvoří určité hranice, mantinely ve společenském styku. Anglický filosof, vědec a politik Francis Bacon (1561–626) definoval společenské normy slovy: „*Dobré chování lidské by mělo mít vlastnosti dobře ušitého šatu: nemělo by být ani příliš volné, ani příliš těsné, ale pohodlné k práci a pohybu*“ (Bacon in Chmel, 2002, s. 7). V současnosti bývá společenské chování nejčastěji charakterizováno jako: „*systém mezilidských vztahů, který usnadňuje začlenění člověka do společnosti, urychluje poznávací procesy a představuje jistý všeobecně přijatelný způsob (sociálního) chování*“ (Chmel, 2002, s. 20; Smejkal a Bachrachová, 2007, s. 17). Žádný jedinec, který chce v životě obstát, dosáhnout určité pozice a postavení, se bez znalosti a dodržování alespoň základních pravidel slušného chování ve společnosti neobejde.

2.3 Etiketa

Výraz etiketa pochází z francouzského slova "estiquer" (přípevnit, vyvěsit) a jeho význam procházel v historii vývojem (Šroněk, 2002). Původně označoval papírový lístek nebo štítek s nějakou informací, například popis na lahvičce s léky (v tomto významu je užíván v češtině dodnes). Ve spojení s pravidly společenského chování se slovo etiketa poprvé objevuje na dvoře francouzského krále Ludvíka XIV. (1638-1715). Špaček (2010) uvádí, že to bylo v souvislosti s potřebou písemně označit významné osobnosti, jejich místo u stolu apod. Podle verze Haškové Coolidge (Krolupperová, 2009) chtěl dvorní zahradník zamezit ničení pracně udržované zeleně v parku u zámku Versailles, a proto do trávníků zapíchal cedulky s textem tzv. „etikety“ a stanovil tak první písemná pravidla chování dvorské šlechty. Chmel (2002) a Šroněk (2002) zařazují původ slova ve smyslu společenského kodexu také do počátku novověku. Podle nich se v té době pravidla dodržovaná u královského dvora a pravděpodobně i v objektech určených pro strážce a vojsko vyvěšovala na zeď a stávala se z nich denní pravidla („l'estiquet“ nebo „l'estiquette“). Slovo etiketa se začalo později užívat pro obecné pojmenování pravidel slušného chování zejména ve „vyšší“ společnosti a v diplomacii. První Ottův slovník naučný z roku 1894 vysvětluje heslo etiketa jako: „*soubor jistých zvyků a obyčejů ve vnějším styku společenském, jež jsou výrazem vztahu a odvislosti, společenské hodnoty a ceny osob spolu se stýkajících*“ (s. 780). Masarykův slovník naučný charakterizuje etiketu jako: „*způsoby společenské, různě odstupňované podle*

hodnosti a důstojnosti, pro zdvořilost upravenou pravidly“ (1926, s. 628). Moderní pojetí odstraňuje výlučnost (zaměření na určité vrstvy) a chápe etiketu jako součást společenského mravu platnou pro nejširší okruh osob. Ječný (1997, s. 11) uvádí: „*Čím více lidí žije pohromadě, tím více nabývá jejich život forem výrazně společenských. Tím nutnější a potřebnější se pak jeví řád společenského soužití.*“ Etiketa v podstatě představuje praktický návod k zachování tohoto řádu. Jde o soubor obecně přijatých a dohodnutých pravidel, zvyků, tradic a nepsaných zákonů, které určují chování jedince ve společnosti a představují obecně uznávanou normu pro mezilidské vztahy a vzájemnou komunikaci. Jedná se o předpisy spíše zdvořilostní, jejichž základním významem je stanovení určitých hranic chování, které zpříjemňují vzájemný styk ve společnosti. Jsou zaměřena na snahu o dorozumění se s okolím a předcházení mezilidským konfliktům. Vyjadřují respekt a ohleduplnost k ostatním a bývají charakterizována empatií a taktickým chováním. Dodržováním etikety dává člověk najevo, že ví „co se sluší“, a že tedy do daného prostředí patří. Etiketa neboli společenský kodex tak podle Chmela (2002, s. 23) nebo Smejkal a Bachrachové (2007, s. 18): „... umožňuje jednotlivci efektivně přežít a chránit se před společenským znemožněním.“ Porušení pravidel etikety společnost sice odmítá (člověk je považován za neslušného, nezdvořilého), ale netrestá. Běžně dodržovaná pravidla společenského chování bývají také někdy označována slovem francouzského původu „bonton“.

2.4 Morálka, mravnost

Morálka (z lat. „moralitas“, správné chování, mrav) je v Akademickém slovníku cizích slov definována jako: „*sféra lidského jednání a chování pozorovatelná z hlediska etických hodnot, zvl. distinkce dobra a zla, mravní jednání; souhrn určitých zásad a norem*“ (Petráčková, 1995, s. 509). Podle Čapka (2008) bývá chápána jako celková představa správného jednání, souhrn morálních zásad, které mají regulační funkci, usměřují způsob života jednotlivce ve společnosti. V normativním významu lze morálku vnímat jako to, co je z vnitřního přesvědčení správné, v popisném pojetí označuje požadavky společnosti. Morálka se obvykle zabývá závažnými a podstatnými záležitostmi, čímž se liší od pravidel zdvořilostních (etikety). Za synonymum morálky bývá někdy považován výraz mravnost, který Čapek (2008, s. 113) vysvětluje jako: „*obecným mravním normám, zvyklostem, standardům odpovídající jednání, spočívající na svobodném rozhodnutí v příslušném sociálně kulturním kontextu.*“ Morálka, morální

jednání by měly být součástí charakteru jak jedince, který je společensky významný a uznávaný, tak i obyčejného, prostého člověka. Často však býváme svědky toho, že morální zásady lidé plamenně vyjadřují slovy, ale jejich činy hovoří bohužel o opaku.

2.5 Etika

Etika (z řeckého „ethós“ – mrav, zvyk) je vědeckou disciplínou. Řadíme ji do oblasti filozofie. Jedná se o teorii morálky, nauku o správném jednání, mravnosti, pravidlech mravních zásad. Etika se snaží najít základy, na kterých morálka stojí, a zdůvodnit je. Pracuje s kategoriemi dobra a zla, teoreticky zkoumá hodnoty a principy, které usměrňují lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost rozhodování prostřednictvím svobodné vůle. Můžeme ji vnímat jako uvažování o morálce a oprávněnosti jejích požadavků v různých oblastech a situacích. V minulosti byla označována jako mravouka. Dnes je etika chápána jako věda o lidských záměrech, jednáních a vztazích z hlediska jejich pozitivních nebo negativních důsledků pro člověka jako jedinečnou osobnost i pro společnost jako celek. Etika na rozdíl od etikety nepředstavuje společenská pravidla jakožto normy chování, ale zaměřuje se na jejich zkoumání. Studuje mravní postoje, aby poznávala předpoklady, možnosti a dopady daného způsobu jednání ve spojitosti s určitými závaznými předpisy (Chmel, 2002; Špaček, 2010; Plhoňová, 2013).

2.6 Srovnání významu jednotlivých pojmů

Při porovnávání výše uvedených výrazů můžeme vysledovat určitou hierarchii. Normy a pravidla vyjadřují základní jednotku – stanovují hranice a požadavky, které by se měly za obdobných okolností opakovaně dodržovat. Společenské chování konkretizuje jednotlivá pravidla v oblasti mezilidského styku, etiketa pak představuje celý souhrn norem chování ve společnosti. Výraz morálka je někdy považován za synonymum etiky, ale toto pojetí není přesné. Výstižněji lze říct, že morálka předkládá normy, zatímco etika řeší, zda a za jakých podmínek jsou jejich požadavky správné, spravedlivé a ospravedlnitelné. Morální jednání (mravnost) vyjadřuje respektování určitého systému předpisů bez jakéhokoli zpochybňování. Etické jednání obnáší uvažování o oprávněnosti platných norem a jejich praktické respektování pouze tehdy, jsou-li v souladu s vlastními odůvodnitelnými principy, s vlastním svědomím.

3 Základní pravidla společenského chování

Společenský kodex, etiketu je třeba chápat jako proměnnou sociální a kulturní oblast. Soubor norem, které upravují chování ve společnosti, netvoří striktně dané a definitivní předpisy, ale naopak jde o pravidla, která se mohou průběžně měnit. Vytvářela se od počátku vývoje člověka jako člena lidského společenství v jeho každodenním životě. Šlo o přirozenou potřebu zavést určitý systém či řád, který by usnadňoval společenské styky. V požadavcích na vznikající normy se odrážely podmínky ekonomické, materiální, geografické, náboženské i kulturní, proto docházelo k postupným změnám. Během staletí lidé přebírali ze starších období zvyklosti, způsoby jednání a chování vůči sobě, které byly ještě aktuální a potřebné, zároveň si však vytvářeli pravidla nová, odpovídající požadavkům dané epochy. (Chmel, 2002; Smejkal a Bachrachová, 2007). Některé z těchto požadavků na chování ve společnosti se dokonce dostaly mezi zákony nebo náboženská přikázání. Příkladem může být například Chammurapiho zákoník, bible nebo korán

3.1 Moderní etiketa a současná společnost

Závislostí platných pravidel na historickém vývoji se zabývají např. Smejkal (1990, s. 13) nebo Chmel (2002, s. 21), kteří shodně uvádí: *„jak se měnilo a stále mění společenské vědomí, měnily se, mění a nadále se měnit budou i společenské zvyklosti.“* Moderní etiketa tedy nutně odráží aktuální kulturní a společenské souvislosti. Ječný charakterizuje dnešní trend jako: *„cestu k zásadám svým obsahem humanistickým a svou formou praktickým“* (1997, s. 11). Etiketa je v současnosti zaměřena na osobnost člověka a měla by být jakýmsi návodem, vedoucím k „umění žít“. Společenská pravidla pak představují ustálené způsoby jednání v určitých situacích, které jsou součástí každodenního setkávání lidí nebo slavnostních událostí. Praktickým základem bontonu však i dnes zůstává slušnost a zdvořilost jako předpoklad kultivovaných vztahů mezi lidmi.

3.2 Základní okruhy současné etikety

Základní oblasti společenského styku, ve kterých by mělo být respektování společenských pravidel samozřejmostí, jsou historicky takřka neměnné a uplatňují se napříč různými kulturami.

Bezesporu stěžejní a nejčastější formou společenského chování je vzájemné zdavení. Pozdrav patří k základům etikety. Guth-Jarkovský (1914, s. 12) na toto téma říká: *„Nejprostším výrazem zdvořilosti je pozdrav a chceme-li býti zdvořilými, pozdravem neskrblíme, tím méně, jelikož nic nestojí a neunavuje.“* Může mít různé podoby (verbální i neverbální). Způsob zdavení vychází ze vztahu dotyčných osob, ovlivňuje ho místo i čas, konkrétní společenská situace. Ječný (1997, s. 30) uvádí: *„Všechny formy pozdravu nějakým způsobem vyjadřují přátelství a mír. Pozdrav je vyjádřením toho, že přicházíme bez úmyslu ublížit.“* Pozdrav je také důležitou součástí prvního dojmu. Dovednost slušně pozdravit patří k stěžejním a historicky nejstarším úkolům etikety.

K dalším společenským situacím, kterými se prokazatelně zabývali i naši předci, patří problematika osobní hygieny a kultury stolování. Aristoteles na toto téma již ve 4. stol. před n. l. napsal: *„Dnešní mládež je nevychovaná, mlaská při jídle, nevstane, když vstoupí dospělý, skáče do řeči a nemá se k ničemu“* (Aristoteles in Špaček, 2010, s. 25). Konkrétní požadavky nejen k hygieně vyjádřil také Seneca (4 př. n. l.– 65 n. l.): *„Hrubé jednání, nestříhané vlasy a zanedbané vousy, odpor k slušným způsobům při jídle, spaní na holé zemi, tomu by ses měl vyhýbat. Neříkám, že bys měl chodit v šatu jako ze škatulky, ale špinavý bys neměl být“* (Seneca in Chmel, 2002, s. 12). V Číně pak byla nalezena Kniha rituálů (někdy nazývaná též Kniha obřadů) z období dynastie Chan (soubor textů zapsaných na dřevěné destičky v období od 2. stol. před n. l. do 2. stol. n. l.), která ke stolování uvádí tuto radu: *„Když jíš, jez tak, aby slepec vedle tebe nepoznal, že jíš. Chceš-li jíst nahlas, vydej se do hor a nevracej se mezi lidi“* (Petrović, 2006, s. 5). I když se v současnosti společenská pravidla pro hygienu a stolování znatelně rozšířila, zůstávají všechny uvedené výroky v obecné platnosti i v dnešní době.

Další důležitou kategorií etikety jsou pravidla vzájemné komunikace. Verbální (používání slov prosím, děkuji, vzájemné představování, oslovování, vykání či tykání

atd.) i neverbální (např. podávání ruky, dávání a přijímání dáreků, společensky významné místo u stolu, při chůzi apod.).

Poměrně přesně jsou vymezena pravidla chování (ale i oblékání) na veřejnosti, při různých kulturních a společenských akcích (kino, divadlo, návštěva výstavy, náboženské obřady) nebo při cestování v dopravních prostředcích. Guth-Jarkovský popisuje základní požadavek obecné slušnosti na veřejných místech: „*chovati se tak, abychom na sebe upozorňovali co nejméně*“ (1992, s. 10), tedy vystupovat ohleduplně, se společenským taktem.

4 Mravní a společenská výchova

Základem dodržování stanovených norem v různých situacích na jakékoliv úrovni je lidská slušnost a zdvořilost. Při podrobnějším popisu těchto charakterových vlastností můžeme vycházet z poznatků Gutha-Jarkovského (1861–1943), zakladatele novodobé české etikety, který působil jako kazatel a ceremoniář (dnes tzv. šéf diplomatického protokolu) prezidenta T. G. Masaryka. Těsně před první světovou válkou vydal několik knih o společenském chování, z nichž nejpopulárnější je dodnes citované dílo *Společenský katechismus*. V nich mimo jiné uvádí: „... *pravidla lidského chování jsou jen jednou polovinou mezilidských vztahů a druhou polovinu vytváříme sami, přesněji řečeno náš vlastní charakter. Nejsme-li totiž zdvořilí, ohleduplní vůči svým bližním svou podstatou, pak naše „slušné“ chování stane se jen prázdnou manýrou, nebo snad jen snahou o excelování na prknech vybrané společnosti*“ (Guth-Jarkovský in Chmel, 2002, s. 31).

Slušnost bývá založena na vrozených předpokladech a představuje pozitivní přístup k druhým lidem. Zdvořilost je pak jejím vnějším projevem založeným na omezení vlastního individualismu a egoismu, na dobrovolném respektování etických norem. Je tedy výsledkem učení. Prostředkem tohoto učení je pak mravní a společenská výchova (Chmel, 2002). V současnosti je na trhu množství naučných publikací a odborných článků, ale i televizních pořadů nebo instruktážních videí, konají se vzdělávací semináře a přednášky. Za odborníky, kteří se dlouhodobě a na vysoce profesionální úrovni angažují v oblasti osvěty a vzdělávání nejen dospělých, ale i dětí již od předškolního věku, jsou u nás považováni např. Ladislav Špaček a Eliška Hašková Coolidge.

Ladislav Špaček pracoval téměř jedenáct let na Pražském hradě jako mluvčí prezidenta Václava Havla. Zde získal bohaté zkušenosti z oblasti pravidel společenského chování a diplomatického protokolu, které uplatňuje jako konzultant v oboru komunikace a etikety, pořádá přednášky pro top manažery firem a úřadů, pro politiky. Je také autorem a protagonistou televizního seriálu *Etiketa* a mnoha tematicky zaměřených publikací. Napsal více než deset knih pro dospělé a dospívající mládež (*Etiketa a komunikace*, 2015). V posledních letech se v literární tvorbě zaměřil i na nejmladší čtenáře publikacemi *Dědečku, vyprávěj* (2012) a *Dědečku, ještě vyprávěj* (2014).

Eliška Hašková Coolidge dlouhodobě žila v USA, kde vystudovala obor diplomacie. Pracovala osmnáct let v Bílém domě jako asistentka prezidentů a řídila Kancelář prezidentských zpráv, která zajišťuje styk s veřejností. Následně působila na ministerstvu zahraničních věcí USA jako náměstkyně šéfa protokolu. Bohaté zkušenosti z oblasti etikety dnes využívá prostřednictvím své agentury, která napomáhá společenským i podnikatelským kontaktům mezi Českou republikou a USA a poskytuje poradenství v otázkách personalistiky, public relations, gastronomie a turistiky. V současné době se intenzivně věnuje výuce etikety a společenského chování. V české republice pořádá kurzy nejen pro dospělé a dospívající mládež, ale i pro děti od předškolního věku. Při nich seznamuje nejmladší účastníky se zásadami společenského a etického chování jako je správný pozdrav, představování, vhodné oblékání, slušné stolování apod. (Eliška Hašková Coolidge: *Etiketa a společenský protokol*, 2015). Spolupracovala také na knize *Draka je lepší pozdravit, aneb, O etiketě*, která seznamuje děti se společenským chováním prostřednictvím autorských pohádek.

Hlavními zprostředkovateli etikety, mravní a společenské výchovy dětí jsou ovšem nejbližší dospělí, tedy rodiče a pedagogové.

4.1 Mravní výchova

Aby člověk bezproblémově fungoval v jakékoli společnosti, potřebuje si nejen osvojit určité společné normy a pravidla konkrétního společenství, ale také umět rozlišit dobro a zlo, zároveň však být osobností svobodnou a zodpovědnou. Významný podíl na utváření morálních stanovisek má mravní výchova, kterou můžeme vnímat jako proces formování charakteru člověka (souboru rysů a vlastností osobnosti, jako je sebeovládání, vytrvalost, odpovědnost). Jejím cílem je: „*působit na vychovávaného jedince tak, aby konal a jednal v souladu s obecně akceptovanými mravními zásadami a normami na základě svého mravního vědomí a cítění (resp. mravního přesvědčení)*“ (Čapek, 2008, s. 114). Můžeme říci, že jde o záměrné působení na chování člověka tak, aby bylo v souladu s obecně platnými etickými principy i vlastním svědomím.

4.2 Společenská výchova

Společenskou výchovu lze chápat jako užší pojem. Měla by být součástí mravní výchovy a vycházet z přátelského a humánního vztahu k jinému člověku. Představuje proces vedoucí k: „*seznámení se, získání a ovládnutí znalostí v oblasti společenského styku*“ (Chmel, 2002, s. 13). Podle Smejkal a Bachrachové (2007, s. 17) nás učí: „*jakémusi rituálu, obřadu, který vykonáváme ve styku s jinými lidmi. Tento obřad nemá pevnou formu a mění se v detailech podle okamžitých podmínek. Poskytuje nám prostředky pro dorozumívání, pro vyjadřování pocitů, postojů a názorů.*“ Obsah společenské výchovy můžeme vyjádřit jako poznávání, osvojení si a respektování elementárních norem chování ve společnosti, prostředků sociální komunikace. Zahrnuje všechny činnosti, které umožňují jedinci žít ve společnosti v souladu s etickým kodexem, poznávat zvyklosti a pravidla společenského styku. Tato pravidla však nejsou a ani nemohou být univerzální či neměnná, protože každá situace má svá specifika, je jedinečná a neopakovatelná. Obdobné jsou pouze uplatňované principy (Špaček, 2005). Základem společenské výchovy je pochopení významu uvedených zákonitostí a uvědomění si, že nejde o pouhou formu vztahu. „*Normy společenského styku mají svůj smysl, své oprávnění jen tehdy, jsou-li výrazem úcty k druhým, jsou-li projevem lidské důstojnosti, jsou-li projevem přirozenosti a schopnosti chovat se přiměřeně za každých okolností*“ (Chmel, 2002, s. 33). Cíl společenské výchovy můžeme tedy stanovit jako vytváření tzv. „*lidské normality*“ založené na seznamování se s mravními hodnotami daného společenství, postupná interiorizace vzorců a pravidel slušného (společensky přijatelného) chování a jejich smysluplné používání v každodenní praxi. Výsledkem učení by měl být společenský takt, ohleduplnost, úcta k lidem a estetičnost či kultivovanost (správná reakce na situace ve společnosti) a jejich zdokonalování.

4.3 Dítě a mravní a společenská výchova

Každá společnost určitým způsobem očekává, že dítě bude tzv. „*slušně vychované*“, že bude respektovat přiměřeně svému věku obecně platná společenská pravidla. Aby tomu tak bylo, je třeba dítě seznamovat s etickým kodexem, postupně je učit uvedené normy chápat a respektovat, a to právě prostřednictvím mravní a společenské výchovy. Učení pravidlům představuje proces, který je nedílnou součástí dlouhodobého záměrného i nezáměrného působení na dítě jak doma, tak ve škole. Podle Svobodové (2012) může

být postaveno na mocenském principu, který představuje autoritativní výchovný styl, nebo být vedeno v duchu demokratické výchovy, na přístupu partnerském a respektujícím. Rozdíl spočívá ve způsobu, jakým jsou dětem stanoveny hranice a pravidla chování. Demokratická výchova vymezuje pravidla s dětmi, zatímco ta autoritativní dětem předkládá hotový systém požadavků. V praxi se často objevuje i třetí výchovný styl, liberální, charakteristický nedostatečným nebo žádným řízením. V tomto případě dítě nemá žádná pravidla, může téměř cokoliv. Vychovává tím jedince neschopného respektovat skupinové normy, s nedostatečným smyslem pro odpovědnost, snižuje jeho schopnost integrace a organizace práce ve skupině, což ovlivňuje i samotnou efektivitu výsledků. Dítě je na dospělém závislé a v této interakci pro něj představují pravidla a řád jistotu a bezpečí. Pokud není uspokojena tato základní psychická potřeba, dítě ztrácí oporu o lidi, na které by se mohlo spolehnout. Rogge (2005, s. 69) uvádí: *„Pravidla dítěti pomáhají získat orientaci v okolním světě. Tu dostává tím spíše, čím konkrétněji osoby kolem něj ztělesňují a ukazují morální a etická měřítká.“* Dospělí by proto měli dětem nabízet jasný a srozumitelný systém pravidel, který jim usnadní proces socializace, pomůže jim zvládnout mezilidské vztahy a zároveň je ochrání v neznámých situacích, naučí je rozlišovat, co se smí, co se nesmí (a proč), co je dobro a co zlo.

4.3.1 Dítě a etiketa aneb kdy začít?

Základy společenského chování se začínají vytvářet od nejtútlejšího věku dítěte v rodině. Jedná se o první sociální skupinu, která má pro budoucí vývoj dítěte rozhodující vliv. Svým narozením dítě vstupuje do určitých sociálních poměrů, které jsou dány příbuzenskými vazbami a dalšími společenskými vztahy. Fungují zde specifická pravidla nutná pro soužití více lidí. Dítě v rodině získává prvotní sociální zkušenosti a setkává se s prvními požadavky na respektování norem chování. *„Život totiž přináší určitá omezení, která je žádoucí pochopit a respektovat, chceme-li ve společnosti obstát a zároveň vytvořit sobě i dítěti prostor k vlastnímu rozvoji“* (Mertin, 2013, s. 66). Většina toho, co dítě prožije a přijme „za své“ v prvních letech života je trvalé a v budoucím životě se zhodnotí. Podle Řičana (2013) je nutné nejpozději od batolecího věku zavést určitá pravidla a postupně vybudovat řadu návyků a stereotypů.

Také Guth-Jarkovský pokládal rané dětství za nesmírně důležité: „*Dojmy z mládí jsou nevyhladitelné a dítě často si pamatuje slovo zdánlivě nepatrné, výstup zdánlivě bezvýznamný, který rodičům dávno vypadl z paměti, po všechen život. Dojem rodičů, s nimiž dítě poprvé a nejvíce v životě se setkává, jest v mysli jeho nevyhladitelný a zpravidla rozhodující*“ (Společenské chování v rodině, 2009). Význam časného začátku společenské výchovy zdůraznila také Hašková Coolidge (Výchova dětí v Čechách, 2007), když uvedla: „*Společenské způsoby jsou průvodcem k morálnímu chování a ke zdravé svobodné společnosti. Děti jsou její budoucnost. Jsou to ony, kdo ovlivní její vývoj.*“ Na společenské výchově dětí se proto sama aktivně podílí již několik let.

Ve vyspělých společnostech (samozřejmě také u nás) mají hlavní odpovědnost za výchovu nejen ke slušnému chování právě rodiče. Tato odpovědnost vychází z tradic historických, kulturních i společenských. Zároveň je zakotvena v právních i morálních normách společnosti. V předškolním věku se však u většiny dětí zapojuje do edukace, a tím i do procesu socializace vedle rodiny také vzdělávací systém.

4.3.2 Společenská výchova v předškolním věku

Podle školského pojetí lze předškolní věk vnímat jako vývojové období přibližně od tří do šesti (sedmi) let. V této době se většina dětí setkává s prvním institucionalizovaným vzděláváním, které u nás poskytuje většinou mateřská škola. Po rodině (s různými zvyklostmi a výchovnými styly) jde obvykle o druhou sociální skupinu, která na dítě v jeho životě působí. Vstupem do předškolního zařízení začínají ovlivňovat život dítěte kromě nejbližších příbuzných další dospělí a vrstevníci. Jejich prostřednictvím si dítě rozšiřuje své obzory v sociokulturní oblasti. Poznává jiné kulturní zvyklosti a společenské normy, vytváří si nové vzorce chování a upevňuje společenské návyky. Svobodová (2012, F2, s. 1) uvádí: „*Mateřská škola zprostředkovává dítěti poznávání sociokulturního prostředí, morálky a kultury společnosti, do které se narodilo a ve které žije.*“ Na pedagogích v předškolních zařízeních leží tedy velký díl zodpovědnosti za prvotní poznávání a postupné respektování základních společenských norem, za vytváření prosociálního chování i za další rozvoj dítěte v oblasti mezilidských vztahů.

4.3.3 Sociokulturní vývoj dítěte v předškolním věku

Předškolní věk má pro dítě nezastupitelný význam při vytváření základů orientace v prostředí, které ho obklopuje. V tomto období probíhá intenzivní rozvoj dětské osobnosti po stránce fyzické, psychické i sociální. Zejména zvyšování úrovně kognitivních funkcí úzce souvisí s procesem socializace. Dítě si uvědomuje mezilidské vztahy, začíná vnímat první pravidla chování, chápat jejich smysl a postupně je také respektovat. Schopnost osvojovat si kulturní návyky a přijímat za své to, co se pravidelně odehrává v jeho životním prostředí, patří mezi základní charakteristiky této vývojové etapy.

Důležitý vklad do života představují především návyky osobní hygieny a mezilidské komunikace. Již batole dokáže při loučení na základě slovního pokynu či názorné ukázky udělat: „Pá-pá.“ nebo držet lžici. Nemůžeme však ještě hovořit o slušném chování. Jde o nácvik mechanického pohybu spojeného s jednoduchým komentářem, bez pochopení hlubšího smyslu. Obdobné je to i s používáním nočníku či kapesníku.

Přibližně okolo tří, tří a půl let už bývá dítě natolik psychicky zralé, že lze mluvit o počátcích respektování etikety. Samostatné stolování již není pouze záležitostí manipulace s jídelním náčiním. Dítě je schopné pochopit, že každý z nás má svůj talíř či skleničku, při jídle umí přiměřeně dodržovat čistotu nebo omezit nevhodné projevy jako mlaskání, říhání a prskání. Pokud to pravidelně požadujete a hlavně sami používáte, začíná dítě v tomto období říkat slova „*prosím*“ a „*děkuji*“, dokáže se rozdělit, počkat, až na něj přijde řada. Zdravení ještě nebývá spontánní, a často přichází jen jako odezva na pozdrav, který dítě zaslechne (Bacus, 2004; Matějček, 2005).

Čtyři roky jsou typické rozvojem samostatnosti v oblékání a hygieně. Pokud jsme to dítě dobře naučili, dokáže se téměř samo obléct, umýt, učesat, najíst lžící. Jestliže si právě nyní zvykne pravidelně čistit zuby, mýt si ruce před jídlem a po použití toalety, je zde velký předpoklad, že již tento návyk neztratí. Zdravení a prošení však může být v tomto věku ovlivněno stydlivostí. Úzkostné stavy tlumí i velmi dobré návyky (Bacus, 2004; Matějček, 2005).

Pětileté dítě již dovede jíst nejen lžící, ale i příborem. Zná dobře základní zdvořilostní pravidla (pokud s nimi přijde do kontaktu), ale často se může stát, že na ně zapomíná. Začíná se vyvíjet smysl pro morálku. Dítě dokáže snadno posoudit, jestli je chování

druhých v pořádku, nebo není, zda odpovídá požadavkům rodičů či pedagoga. Velmi mu záleží na tom, aby všechno bylo tak, jak má být. Typická je tzv. konformita, to znamená, že dítě chce vypadat a jednat stejně jako ostatní, dělat to, co druzí. Často dospěle opravuje, pokud jejich chování neodpovídá tomu, co říkají. Kriticky hodnotí i projevy svých vrstevníků. Obvyklé jsou fráze: „*to se neříká*“ nebo „*to se nedělá*“. Předškolní věk je zásadní v tom, že více než kdykoli později v životě je dítě ochotno dobré mravy a zásady dodržovat (Bacus, 2004; Matějček, 2005).

Nezbytné je toto období nepromeškat, protože v pozdějším věku se již nikdy nenaskytne taková šance vybudovat základy slušného chování. Chmel uvádí: „*Skutečně dobrou výchovu můžete získat jen v dětství, a to jedině přispěním obou rodičů, školy i celé společnosti*“ (2002, s. 10). Nikdo ze zúčastněných však nesmí zapomínat, že každé dítě je jedinečné, jeho vývoj probíhá individuálním tempem a všechny výše uvedené charakteristiky můžeme chápat pouze jako orientační schéma. Úkolem každého dospělého, který na dítě výchovně působí, je rozvíjet ho maximálně v rámci jeho aktuálních možností. Pro efektivní vytváření základů etikety je pak velice důležitý způsob, jakým dětem pravidla předkládáme.

4.3.4 Způsoby seznamování dětí s pravidly, učení spontánní a záměrné

Schopnost vnímat pravidla je závislá na vyzrálosti dětského organismu a patří mezi přirozené vývojové procesy (stadia morálního vývoje podrobně studovali např. Piaget a Kohlberg). Nelze se jim naučit najednou, ale postupně, na základě jejich pochopení. Orientaci v sociální oblasti dětem ulehčujeme vytyčováním hranic. Wildová (2010, s. 132) konstatuje: „*Pokud mělo dítě dostatek jasných prožitků hranic v prostředí, které odpovídalo jeho skutečným potřebám, může si z takových prožitků vytvořit pravidlo.*“ Dítě pak snadněji rozliší, co je dobré, co je zlé, pochopí etické normy. Jejich zvnitřněním se utváří v raném dětství svědomí (vnitřní hlas), které poskytuje dětem radost z vykonaného dobra nebo stud a pocit viny za porušování pravidel (Říčan, 2013). Vzniká na základě ztotožnění s „modelovou osobou“, ke které má dítě silnou citovou vazbu (rodič, pedagog apod.). Při učení dětí společenským pravidlům má proto rozhodující vliv vzor blízkých dospělých. Jejich jednání ovlivňuje děti zásadním způsobem. Hovoříme o spontánním sociálním učení, které je založené na principu přirozené nápodoby. Děti pozorují a citlivě vnímají všechny projevy chování svého

modelu, spontánně přejímají jeho hodnoty a postoje, osobní preference a zvyky. Pro vytváření potřebných vzorců je proto nesmírně důležité nejen to, co a jak lidé říkají, ale zejména to, co dělají (Severe, 2007, s. 28). Významným činitelem v mateřské škole je přístup pedagoga k dětem, který by měl být založen na respektujícím principu (dítě nekritizovat, ale vnímat jako rovnocenného partnera).

K aktivitám, které posilují zvnitřnění norem v mateřské škole, patří mimo jiné společná práce pedagoga a dětí na vlastních pravidlech chování ve třídě. „*Tato sociální norma slouží v každodenním životě třídy a obsahuje formulace přiměřené věku dětí*“ (Čapek, 2008, s. 28). Můžeme ji zařadit k prostředkům záměrného učení, které vychází z cíleného edukačního působení učitele na dítě. Pro seznamování dětí se základy etikety jsou vhodné zejména metody situačního učení, které jsou založené na využívání a vytváření modelových situací. Dále je efektivní prožitkové učení hrou a činnostmi, kooperativní učení. Předškolní věk je obdobím hry, jejichž prostřednictvím dítě poznává svět, získává elementární poznatky a zkušenosti. Požitkové učení pak umožňuje enormní rozvoj vlastní aktivity, zapojení emocí. Vynikajícím prostředkem pro využití uvedených metod je práce s literárním textem, hry s příběhem (ať už s pohádkovým či ze života dětí). Do děje můžeme vstupovat, řešit problémové situace, hrát si s námětem, diskutovat, ztvárňovat různé role apod. Aktivizující metody u dětí vzbuzují zájem a vnitřní motivaci k učení se základům etikety, vedou je nenásilnou formou k vnímání společenských pravidel.

Úspěšnost v dodržování stanovených norem pak vychází ze tří základních požadavků. Očekávání musí být konkrétní (ne např.: „*chovej se slušně, buď hodný*“), rozumná (respektování musí být v aktuálních možnostech dětí) a jejich splnění přesně kontrolovatelné (Severe, 2007). Několik jasně a jednoznačně stanovených pravidel pomůže soustředit se na žádoucí chování lépe než množství mlhavě formulovaných požadavků. Uvedená kritéria se vztahují na pravidla chování obecně, ale zároveň platí i při vytváření a respektování základů etikety u dětí předškolního věku.

5 Etiketa v předškolním vzdělávání

Vzdělávání bývá obecně vnímáno jako získávání vědomostí, dovedností a návyků. Průcha je konkretizuje jako: „*proces výuky probíhající ve školní třídě*“, který zahrnuje činnosti: „*učení na straně žáků*“ a „*vyučování na straně učitelů*“ (1998, s. 304). Předškolní vzdělávání má podle Smolíkové: „*usnadňovat dítěti jeho další životní i vzdělávací cestu*“ (2004, s. 7). Směr a cíle této cesty vymezuje Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále RVP PV) jako závazný dokument, kterým jsou mateřské školy povinny se řídit. Podle něj je hlavním úkolem institucionalizovaného vzdělávání: „*... doplňovat rodinnou výchovu a v úzké vazbě na ni pomáhat zajistit dítěti prostředí s dostatkem mnohostranných a přiměřených podnětů k jeho aktivnímu rozvoji a učení*“ (Smolíková, 2004, s. 7). Dále by edukace v mateřské škole měla usilovat, aby: „*... první vzdělávací krůčky dítěte byly stavěny na promyšleném, odborně podepřeném a lidsky i společensky hodnotném základě, a aby čas prožitý v mateřské škole byl pro dítě radostí, příjemnou zkušeností a zdrojem dobrých a spolehlivých základů do života i vzdělávání*“ (Smolíková, 2004, s. 7). Instituce poskytující předškolní vzdělávání, resp. jejich pedagogové, by měli při své práci sledovat konkrétní záměry vyjádřené v RVP PV jako rámcové cíle. Ty jsou rozděleny na tři základní okruhy. První je zaměřen na celkový rozvoj dítěte, jeho učení a poznání. Druhá oblast sleduje osvojení základů hodnot, na nichž je založena naše společnost a poslední kategorie směřuje k získání osobní samostatnosti a schopnosti projevit se jako samostatná osobnost působící na své okolí. Dosahování rámcových cílů by mělo dětem pomáhat: „*... v chápání okolního světa a motivovat je k dalšímu poznávání a učení, stejně tak i učit dítě žít ve společnosti ostatních a přibližovat mu normy a hodnoty touto společností uznávané*“ (Smolíková, 2004, s. 7). Z uvedených citací vyplývá, že začleňování dítěte do společnosti prostřednictvím vytváření základů všeobecně přijatelného chování, poznávání uznávaných hodnot a norem neboli etiketa tvoří nedílnou součást edukačního působení na dítě v mateřské škole.

5.1 Klíčové kompetence a pravidla společenského chování

Další cílovou kategorií v RVP PV představují klíčové kompetence. Vztahují se k osobnosti dítěte, k tomu, co by si mělo na konci předškolního věku v rámci svých

možností osvojit. Utváření a respektování pravidel společenského chování prolíná do všech klíčových kompetencí, které Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání specifikuje. Jedná se o kompetence komunikativní, k učení a k řešení problémů. Nejintenzivněji je pak tato oblast zastoupena v posledních dvou okruzích. Vytváření sociálních a personálních kompetencí konkrétně stanovuje tyto požadavky:

- *„ve skupině se dokáže prosadit, ale i podřídí, při společných činnostech se domlouvá a spolupracuje; v běžných situacích uplatňuje základní společenské návyky a pravidla společenského styku; je schopné respektovat druhé, vyjednávat, přijímat a uzavírat kompromisy;*
- *napodobuje modely prosociálního chování a mezilidských vztahů, které nachází ve svém; okolí;*
- *spolupodílí se na společných rozhodnutích; přijímá vyjasněné a zdůvodněné povinnosti; dodržuje dohodnutá a pochopená pravidla a přizpůsobí se jim“*
(Smolíková, 2004, s. 7).

Činnostní a občanské kompetence zaměřené na etiketu jsou konkretizovány takto:

- *„má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat;*
- *spoluvytváří pravidla společného soužití mezi vrstevníky, rozumí jejich smyslu a chápe potřebu je zachovávat;*
- *uvědomuje si svá práva i práva druhých, učí se je hájit a respektovat; chápe, že všichni lidé mají stejnou hodnotu;*
- *ví, že není jedno, v jakém prostředí žije, uvědomuje si, že se svým chováním na něm podílí, a že je může ovlivnit“* (Smolíková, 2004, s. 7).

Provázanost mezi jednotlivými klíčovými kompetencemi, tedy různými stránkami osobnosti dítěte, zdůrazňuje i Hašková Coolidge: *„Když se děti naučí společenským způsobům, naučí se i ohleduplnosti vůči ostatním“* (Výchova dětí v Čechách, 2007). Pedagog v mateřské škole směřuje ke klíčovým kompetencím pomocí dílčích vzdělávacích cílů a očekávaných výstupů v jednotlivých vzdělávacích oblastech.

5.2 Společenská pravidla a vzdělávací oblasti RVP PV

Obsah vzdělávání v mateřské škole je podle Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání rozdělen do pěti vzdělávacích oblastí. Společenská a mravní výchova je zahrnuta zejména do oblasti Dítě a společnost. *„Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti sociálně-kulturní je uvést dítě do společenství ostatních lidí a do pravidel soužití s ostatními, uvést je do světa materiálních i duchovních hodnot, do světa kultury a umění, pomoci dítěti osvojit si potřebné dovednosti, návyky i postoje a umožnit mu aktivně se podílet na utváření společenské pohody ve svém sociálním prostředí“* (Smolíková, 2004, s. 26). Zároveň však etiketa prolíná do všech ostatních vzdělávacích oblastí (Dítě a jeho tělo, Dítě a jeho psychika, Dítě a svět, Dítě a ten druhý) a měla by prostupovat všemi činnostmi v mateřské škole. *„Pokud si učitelka dokáže spolu s dětmi stanovit pravidla tak, aby je děti dodržovaly s vnitřní motivací a přesvědčením, bude jejich soužití bezproblémové, což se odrazí nejen ve výsledcích vzdělávání, ale i na vztazích dětí ke škole a vzdělávání vůbec“* (Svobodová, 2012, F2, s. 7). Promyšlené normy jsou nezbytné pro fungování jakéhokoliv demokratického společenství, tedy i dětské skupiny ve třídě mateřské školy.

Základy společenských pravidel si děti přinášejí do mateřské školy z domova. Úkolem pedagoga je dítě rozvíjet požadovaným směrem, kultivovat jeho chování a jednání v oblasti mezilidských vztahů. Pro děti, kterým je doma dovoleno vše, je často obtížné přijmout pravidla skupiny a přizpůsobit se ostatním dětem a dospělým. Učitel by měl využívat všech dostupných prostředků pro naplnění edukačních cílů i v této oblasti. Právě zde se nabízí velký prostor pro využití literatury, pohádek a příběhů ze života dětí.

5.3 Dílčí vzdělávací cíle v oblasti Dítě a společnost

Rámcové vzdělávací cíle a klíčové kompetence představují to, co by mělo dítě zvládnout na konci předškolního období. Během docházky do mateřské školy pedagog vzdělávání rozděluje do postupných kroků a stanovuje dílčí cíle, jež k uvedeným kategoriím postupně směřují. Konkrétní edukační záměry dané ve vzdělávací oblasti Dítě a společnost spojené s vytvářením základů společenského chování jsou v RVP PV stanoveny takto:

- „poznávání pravidel společenského soužití a jejich spoluvytváření v rámci přirozeného sociokulturního prostředí;
- rozvoj schopnosti žít ve společenství ostatních lidí (spolupracovat, spolupodílet se), přináležet k tomuto společenství (ke třídě, k rodině, k ostatním dětem) a vnímat a přijímat základní hodnoty v tomto společenství uznávané;
- rozvoj základních kulturně společenských postojů, návyků a dovedností dítěte, rozvoj schopnosti projevat se autenticky, chovat se autonomně, prosociálně a aktivně se přizpůsobovat společenskému prostředí a zvládat jeho změny;
- vytvoření povědomí o mezilidských morálních hodnotách; rozvoj společenského i estetického vkusu“ (Smolíková, 2004, s. 26).

Splnění vytyčených cílů je procesem dlouhodobým a systematickým. Jednotlivé úkoly nelze vnímat izolovaně, ale jako součást širších celků. V mateřské škole je ideální využívání integrovaných bloků, které rozvíjejí dítě komplexně, po všech stránkách (fyzické, psychické i sociální). Výborným základem pro celky zaměřené na etiketu může být právě pohádka nebo příběh s dětským hrdinou. Dítě vnímá literární předlohu příznivěji než přímé poučování nebo napominání, práce s textem mu přináší prožitek, rozvíjí představivost, fantazii. Pokud pedagog dokáže maximálně využít potenciál textu, může být kniha nebo jednotlivý příběh skvělým prostředkem pro seznamování dětí se společenskými pravidly.

5.4 Očekávané výstupy v sociokulturní oblasti

Postupným dosahováním výše uvedených vzdělávacích cílů směřuje dítě k očekávaným výstupům. To znamená, že by v oblasti Dítě a společnost mělo dokázat:

- „uplatňovat návyky v základních formách společenského chování ve styku s dospělými i s dětmi (zdravit známé děti i dospělé, rozloučit se, poprosit, poděkovat, vzít si slovo až když druhý domluví, požádat o pomoc, vyslechnout sdělení, uposlechnout pokyn apod.);
- pochopit, že každý má ve společenství (v rodině, ve třídě, v herní skupině) svou roli, podle které je třeba se chovat;
- chovat se a jednat na základě vlastních pohnutek a zároveň s ohledem na druhé;
- začlenit se do třídy a zařadit se mezi své vrstevníky;

- *adaptovat se na život ve škole, aktivně zvládat požadavky plynoucí z prostředí školy i jeho běžných proměn (vnímat základní pravidla jednání ve skupině, podílet se na nich a řídit se jimi, podřídit se rozhodnutí skupiny, přizpůsobit se společnému programu, spolupracovat, přijímat autoritu) a spoluvytvářet v tomto společenství prostředí pohody;*
- *vyjednávat s dětmi i dospělými ve svém okolí, domluvit se na společném řešení (v jednoduchých situacích samostatně, jinak s pomocí);*
- *utvořit si základní dětskou představu o pravidlech chování a společenských normách, co je v souladu s nimi a co proti nim a ve vývojově odpovídajících situacích se podle této představy chovat (doma, v mateřské škole i na veřejnosti);*
- *chovat se zdvořile, přistupovat k druhým lidem, k dospělým i k dětem, bez předsudků, s úctou k jejich osobě, vážit si jejich práce a úsilí;*
- *dodržovat pravidla her a jiných činností, jednat spravedlivě, hrát fair;*
- *uvědomovat si, že ne všichni lidé respektují pravidla chování, že se mohou chovat neočekávaně, proti pravidlům, a tím ohrožovat pohodu i bezpečí druhých; odmítat společensky nežádoucí chování (např. lež, nespravedlnost, ubližování, lhostejnost či agresivitu), chránit se před ním a v rámci svých možností se bránit jeho důsledkům (vyhýbat se komunikaci s lidmi, kteří se takto chovají“ (Smolíková, 2004, s. 27).*

Další upřesnění a tedy nejužší cílovou kategorií představují konkretizované očekávané výstupy (dále KOV), které vydalo ministerstvo školství mládeže tělovýchovy jako přílohu RVP PV. V oblasti etikety by podle nich předškolní dítě mělo:

- *„umět ve styku s dětmi i dospělými pozdravit, poprosit, požádat, poděkovat, rozloučit se, vyslechnout sdělení, střídat se v komunikaci;*
- *dodržovat společně dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití v mateřské škole a na veřejnosti;*
- *chápat podstatu hry a její pravidla, dodržovat pravidla her a jiných činností, hrát spravedlivě, nepodvádět, umět i prohrávat;*
- *rozlišovat společensky nežádoucí chování, vnímat co je lež, nespravedlivost, ubližování, lhostejnost, agresivita, vulgarismy“ (2012, s. 15).*

Z uvedených informací je zřejmé, že začleňování dítěte do společnosti prostřednictvím poznávání pravidel slušného chování patří k základním cílům předškolní edukace. Úkolem pedagoga je vytvářet vhodné podmínky pro úspěšné plnění těchto vzdělávacích záměrů, zabezpečovat dětem dostatek zajímavých podnětů, využívat rozmanité výchovně-vzdělávací prostředky. Jedním z nejvhodnějších je práce s literárními příběhy, ať už pohádkovými či ze života dětí. Na příklady jejich využití jsem se zaměřila v praktické části práce.

5.5 Nabízené činnosti v oblasti Dítě a společnost

Konkrétní obsah předškolního vzdělávání v sociokulturní oblasti by měla kromě stanovení edukačních cílů tvořit také pestrá vzdělávací nabídka. Jedná se o aktivity, které pedagog dítěti nabízí s cílem dosahovat co nejefektivněji očekávaných výstupů, naplňování klíčových kompetencí. RVP PV zmiňuje například běžné každodenní setkávání s pozitivními vzory vztahů a chování (Smolíková, 2004). V tomto případě se jedná zejména o výše zmiňovaný přístup pedagoga, který svým vlastním chováním a jednáním nabízí dítěti významný model chování. Je nesmírně důležité poskytovat dítěti správný vzor, dodržovat etiketu v různých sociálních situacích, při jednání s dospělými i dětmi.

Kromě vlastního příkladu můžeme využít i literaturu. Děti v tomto věku milují vyprávění, předčítání a dramatizaci literárních textů, dokáží se vžít do děje, identifikovat se s hrdinou. Právě zde se nabízí ideální možnost spojit rozvoj předčtenářské gramotnosti se seznamováním s etiketou. Knihy mohou pomoci při přípravě aktivit zaměřených na přirozenou adaptaci dítěte v prostředí mateřské školy a spoluvytváření přiměřeného množství jasných, srozumitelných pravidel soužití ve třídě. Normy slušného chování je dobré vyvozovat společně s dětmi, aby samy vnímaly jejich účel, doplňovat je vizualizací (obrázky, piktogramy). Vhodné jsou také společné hry a skupinové aktivity, které umožňují dětem spolupodílet se na jejich průběhu i výsledcích (námětové hry, dramatizace, konstruktivní a výtvarné projekty apod.). Při nich děti prakticky poznávají a postupně užívají základní pravidla etikety.

Protože vzdělávání v mateřské škole probíhá na principu integrace, jsou činnosti z oblasti Dítě a společnost doplňovány a těsně provázány s aktivitami ze všech dalších vzdělávacích oblastí. Konkrétní vzdělávací nabídka záleží na individuálních

schopnostech a odborných kompetencích každého předškolního pedagoga. Plán edukace by měl vytvářet s ohledem na momentální složení dětské skupiny, aktuální podmínky, klima ve třídě apod. Veškerá didakticky zacílená činnost by vždy měla být připravena tak, aby byla pro dítě smysluplná a poskytovala možnost svobodné volby. Základem pro výběr aktivit by měly být vzdělávací potřeby jednotlivých dětí a jejich individuální možnosti, tedy uplatnění principu diferenciacce a individualizace vzdělání.

Nutnou podmínkou úspěšného seznamování dětí se společenskými pravidly je vnitřní motivace. Dítě pak dělá, co má a co je potřeba samo od sebe, ze své svobodné vůle, z vnitřních ponutek, protože ho to baví nebo protože chce něco umět, něčemu rozumět, něco poznat, je to podle něj správné. Dospělí by měli vytvářet vhodné edukační podmínky, tzn. poskytovat příležitosti, vzory chování, ukázat smysl pravidel, nabízet možnost svobodného rozhodnutí, dávat prostor pro sebeuplatnění. Ověřeným prostředkem pro realizaci uvedených požadavků je v mateřské škole práce s literaturou, nejlépe pak s příběhem, ať už pohádkovým nebo ze života dětí.

6 Literatura pro děti a pravidla společenského chování

Literatura jako taková má v předškolním vzdělávání nezastupitelné místo. Práce s knihou nebo literárním textem je prostředkem pro seznamování dětí s okolním světem, tedy i s pravidly společenského chování, pomocí psaného slova. Protože předškolní dítě samo ještě většinou číst neumí, jde v mateřské škole především o seznamování s vlastním aktem čtení, zároveň o chápání smyslu předčítaného textu, o radost z práce s knihou.

Pro utváření prvotních představ dětí o platných společenských normách je důležitá obsahová stránka textu, velice významné je ale také spoluprožívání, spolupráce dětí a dospělého při čtení a naslouchání. Čas společně strávený nad knihou nebo textem přináší dětem citové uspokojení, příjemný prožitek, který je základem úspěšného učení. Matějček (2005, s. 170) uvádí: „*Do morální výchovy svých vlastních dětí, stejně jako dětí nám svěřených si vnášíme především sami sebe – a teprve na druhém místě to, co uvědoměle a cíleně chceme.*“ Pro maximální využití potenciálu literatury v MŠ je tak zásadní osobnost pedagoga. Ten poskytuje dítěti kladný vzor ve vztahu ke knihám a čtení (výchova k literatuře), vybírá publikace a texty, které dětem předkládá, v souladu s dosahováním edukačních záměrů (výchova literaturou). Kromě estetického zážitku, který text posluchačům poskytuje, musí mít dospělý na paměti, že knihy jsou v předškolním věku pro dítě významným zdrojem informací z různých oblastí života, zprostředkují dětem nové poznatky a zkušenosti, rozvíjí fantazii a myšlení dětí.

K vytváření návyků v oblasti norem chování také přispívá pravidelné předčítání (doma např. večer před spánkem, v mateřské škole před odpoledním odpočinkem). Pokud si dítě v tomto věku vytvoří návyk, že před spaním se čte, pravděpodobně v pozdějším věku před usínáním rádo sáhne po knize (Matějček, 2005).

Pro seznamování s pravidly chování je možné využít různé literární žánry, rozmanité typy knih a textů, prózu i poezii. V současnosti vychází na českém trhu poměrně velké množství publikací pro děti a mládež v různých věkových skupinách zaměřených přímo na toto téma. Do své práce jsem vyhledala publikace pro děti od nejtělejšího věku až po skupinu začínajících čtenářů. Pro děti předškolního věku lze využít všechny zmiňované kategorie. Knihy pro nejmenší pomohou předškolákům zopakovat již známé skutečnosti, naopak literatura pro mladší školní věk jim může rozšířit oblasti poznávání.

6.1 Leporela pro nejmladší děti, obrázkové knihy

Publikace zaměřené na etiketu můžeme najít již v kategorii pro nejmenší čtenáře. Jedná se nejčastěji o tzv. leporela, tedy knihy z tuhého papíru s menším počtem stran, většinou s dominujícími ilustracemi. Texty bývají krátké, jednoduché, někdy veršované. Příkladem může být kniha Venduly Hegerové *Bud' slušný, Chrochtíku!* s podtitulem: *příručka slušného chování* (titulní strana viz příloha A). Vyšla v roce 2010 ve vydavatelství Axióma Praha. Hlavním hrdinou je prasátko Chrochtík se svou rodinou a kamarády. Za pomoci velkých veselých obrázků připomínají dětem základy správného chování v různém prostředí - doma, při sportu, na procházce, na ulici, na hřišti, v autě nebo třeba u vody. V textu se objevují hesla směřovaná k jednotlivým oblastem etikety např.: „*Slušně pozdrav! Pěkně poděkuj! Uvolni místo! Umyj se před jídlem! Nedělej nepořádek! Neruš ostatní! Pomáhej slabším! Nenič cizí věci! Omluv se! Uklízej po sobě!*“ Na každé stránce je i obrázek: „*Tak je to správně!*“, který znázorňuje požadované chování.

Další leporelo, které je na trhu k dispozici, má název *Krtek a kouzelná slovíčka* (titulní strana viz příloha A). Pochází od autorské dvojice Jiří Žáček (text) a Zdeněk Miler (ilustrace). Vyšlo jako sedmý díl řady příběhů *Krtek a svět* v roce 2009 v Knižním klubu Praha. Krásné ilustrace zobrazují krtečka a jeho kamarády v různých situacích. Vše je doplněno jednoduchými a přitom velice půvabnými verši (příklady veršů viz příloha B). Jejich prostřednictvím si děti mohou osvojit základní pravidla společenského chování, budou umět pozdravit, poprosit, poděkovat nebo i říct někomu, že ho máme rádi. Tento text vyšel v roce 2012 v Knižním klubu i ve vázané podobě jako jedna část knihy *Krtek a jeho svět*.

Novinkou na trhu v knihách pro nejmladší děti je soubor čtyř drobných knížek z cyklu *Správné chování je hračka* (titulní strany viz příloha A). Leporela vydalo v roce 2014 nakladatelství Knižní klub Praha. Krátké texty ke stylizovaným ilustracím z anglického originálu přebásnil Michal Černík. Nezaprou autorův styl tvorby - jsou veselé a hravé, dětem velice dobře srozumitelné. Každá z knížek má stanovené základní téma. První dvě se týkají společenského taktu. Jmenují se *Chovej se laskavě* a *Chovej se zdvořile*. Následující má název *Pomáhej ostatním* a směřuje spíše k prosociálnímu chování. Poslední část pojmenovaná *Dávej pozor* je zaměřena hlavně na bezpečnost.

Nakladatelství Svojtka připravilo v roce 2002 nejen pro předškolní děti (uvádí od čtyř do dvanácti let) *Slabikář slušného chování* (titulní strana viz příloha A). Vázaná publikace většího formátu má padesát pět stran. Základem knihy jsou velké pestré ilustrace Mariny Gubské, které Jiří Dvořák doplnil verši a miniaturními příběhy přeloženými z ruštiny. Každá dvoustrana je zaměřena na jeden tematický okruh etikety např. na kouzelná slovíčka (pozdrav, prosím, děkuji), jak se slušně chovat při jídle, na návštěvě a ve škole, na co dávat pozor při chůzi po ulici, v kině či divadle. Obsahuje krátká motta v podobě jednoduchých rad a závěrečná shrnutí základních společenských pravidel pro danou situaci: „*Nezapomeň*“. Svým provedením je velice poutavá zvláště pro předškolní děti.

6.2 Naučná literatura

Kategorii literatury naučné představují především encyklopedie. Bývají přehledně strukturované, pro předškolní věk bohatě ilustrované, s dobře srozumitelným textem. Z oblasti etikety většinou přináší určitá hesla, jejich definici a další důležité informace o daném tématu. Mohou se v nich objevovat i úkoly podporující vlastní aktivitu dětí např. vyhledávání obrázků nebo otázky k tématu. Příkladem naučné publikace může být kniha z nakladatelství Svojtka pojmenovaná *Základy slušného chování pro děti* (titulní strana viz příloha A). Jedná se o překlad původně maďarského textu. Ilustrace vytvořil Henrik Horváth. Text je rozdělen do několika oblastí společenského života. Má formu jednoduchých otázek a stručných, ale výstižných odpovědí (v délce jednoho odstavce). Např.: „*Kdo má pozdravit první? Co je základem přátelství? Můžeme si půjčit peníze? Co vyjadřuje vnější vzhled? Jak slavíme Vánoce?*“ a množství dalších otázek. Kniha je určena dětem do deseti let.

Do skupiny naučných publikací můžeme zařadit také pracovní sešity. V nakladatelství Portál vyšla v roce 2011 *Zázračná proměna opičky Pepiny, aneb, Jak opice k dobrému vychování přišla* (titulní strana viz příloha A). Tento soubor jednobarevných obrázků (omalovánek, dokreslovánek) je podle autorky Ivy Novákové určen zejména pro učitelky mateřských škol a rodiče předškolních dětí. Každá stránka obsahuje úkoly zaměřené na správné chování. Dítě má například na dvojicích obrázků rozlišit vhodné a nevhodné chování, seřadit obrázky podle děje, vyhledávat shodné dvojice nebo naopak rozlišovat rozdíly. Sešit je vhodný pro individuální práci s dítětem. Podle mého

názoru jsou obrázky pro předškolní děti poměrně málo přehledné, s velkým množstvím detailů, které odpoutávají pozornost od vlastního úkolu. Tuto publikaci bych doporučila spíše pro mladší školní věk.

6.3 Pohádky lidové i autorské

Předškolní věk má svá vývojová specifika v oblasti tělesné, psychické i sociální. Svým přirozeným vývojem prochází i kognitivní funkce (vnímání, myšlení a představivost). Podle Matějčka (2005, s. 155) je právě toto období vrcholnou dobou fantazie „... *tedy i nutně vrcholnou dobou pohádek. Jedno patří neodlučně k druhému.*“ Základním literárním žánrem, který je nejmladšímu čtenáři nejbližší, je tak bezesporu právě pohádka. Podle Čeňkové (2006, s. 107) se pojmem pohádka označují: „*literární texty, které vznikly na základě rozmanité palety starodávných vyprávění, vstřebávajících při své pouti světem rozličné bájně představy lidstva, nadčasové životní pravdy, zejména věčnou touhu po naplnění dobra, a víru v kouzelnou moc slova*“. Podle původu můžeme pohádky rozlišit na lidové, které nemají konkrétního autora (nebo byl časem zapomenut při ústním předávání) a pohádky moderní, autorské, jež vznikají jako uměle vytvořený příběh.

Základem lidové pohádky bývá fantastičnost a podobenství. Typický bývá nadpřirozený prostor či bytosti, neurčitý čas, zázračný obsah. Postavy mají dané charaktery, které vychází z dávných archetypů. Setkáváme se s ní často v podobě literární adaptace, tedy písemné úpravě původního vyprávění (Čeňková, 2006).

Autorské pohádky jsou uměle vytvořené příběhy, které si zachovávají princip klasické pohádky, ale jiným způsobem pracují s výběrem a charakteristikami postav, s motivy jejich jednání (Gebhartová, 1989). Mnoho textů využitelných pro vytváření základů společenského chování najdeme právě v autorských pohádkách. Moderní pohádky často obsahují téma společenského chování naprosto cíleně nebo dokonce jako prvotní záměr autora. Na našem trhu se v poslední době objevují stále další tematické publikace.

Jako ústřední motiv pohádkové knihy je společenský kodex použit například v publikaci Daniely Krolupperové a Miloše Kratochvíla *Draka je lepší pozdravit, aneb, O etiketě* (titulní strana viz příloha A). Knižka, která vyšla v roce 2009 v nakladatelství Mladá fronta, byla inspirována Eliškou Haškovou Coolidge. Skládá se z krátkých pohádek

spojených motivem vzájemně si vyprávějících hraček. Jednotlivé příběhy jsou zaměřeny na okruhy jako je zdravení a děkování (*O strašlivém drakovi*), péče o zvířata (*O blechách, kterým došla trpělivost*), uklízení (*O malém princí*), stolování (*O malé princezně*), ohleduplnost (*O obříkovi*), pomáhání (*O obloze a sluníčku*), předsudky (*O černé kočičce*), ničení věcí (*O ukopnuté houbě*), lhaní (*O prolhaných ponožkách*) a umění podělit se (*O chamtivém kaktusu*). Kromě deseti poučných příběhů obsahuje knížka také deset zábavných úkolů a básniček, u každého tématu je pak oddíl pro rodiče obsahující návodné otázky, které mohou dospělí využít pro povídání si s dětmi o vyslechnutém textu a shrnutí důležitých informací s názvem: „*Tak ještě jednou*“. Knižka je určena pro děti od pěti let, podle mých zkušeností s ní zvládnou pracovat i děti tříleté.

Známa česká autorka Zuzana Pospíšilová, která se dlouhodobě věnuje tvorbě pro předškolní děti, napsala také prózu zaměřenou na společenská pravidla. Knižka *Hravá škola hezkého chování* (titulní strana viz příloha A) vyšla v červnu 2014 v nakladatelství Grada Publishing. Žánrově je obtížně zařaditelná, protože obsahuje nejen pohádky, ale také básničky a drobné úkoly pro děti, které jsou spojeny do jednoho celku příběhem malé holčičky. Anetka tráví prázdniny u babičky na venkově a právě zde poslouchá její pohádková vyprávění zaměřená na témata vztahů mezi lidmi jako je láska, přátelství, obětavost, trpělivost, spravedlivost, odpouštění. Po jazykové stránce jsou texty pro děti snadno pochopitelné, protože nabízí množství reálných situací, které děti znají z běžného života. Příběhy obsahují vedle morálního ponaučení i vtip a humor, ale zároveň laskavost.

Také Ester Stará napsala půvabnou sbírku krátkých poučných pohádek s názvem *A pak se to stalo* (titulní strana viz příloha A). Sama je označuje jako: „*Deset pohádek o maličkostech, z kterých si děti nic nedělají a dospělí z nich šílí*“ (Stará, 2010, s. 4). Jednotlivé příběhy pojednávají *O nečesaných vláskách*, *O upatlaném jedlíkovi*, *O rozvázaných tkaničkách*, *O nenošených bačkorách*, *O špinavých uších* nebo *O nečištěných zoubcích* apod. Epizody ze života ne úplně poslušných dětí jsou vtipně vypointovány do fikce, kterou uvádí sousloví: „*A pak se to stalo!*“ Bublina u nevysmrkaného nosu tak vynese chlapce do nebe, rozvázané tkaničky obživnou a plazí se jako hadi, nenošené bačkorčky samy běhají po domě atd. Knižka je plná

veselých překvapení a polepšených dětí, které už vědí, proč věci dělat správně. Vyšla v nakladatelství Albatros v roce 2010, ilustracemi text doplnila Martina Matlovičová.

Absolutní novinkou na českém trhu je knížka Petra a Karolíny Anny Hudských *Telátko popleta* (titulní strana viz příloha A). Pohádkové příběhy s vtipnými ilustracemi Zdeňky Študlarové vyšly v loňském roce v nakladatelství Brána (křest knihy se uskutečnil v lednu 2015). Krátké humorné epizody popisují snažení malého telátka, které by rádo udělalo všechno dobře, ale pokaždé to vyjde tak nějak naopak. V pohádkách vystupují i další zvířátka, která jednají jako děti, jejich rodiče a ostatní dospělí. Jednotlivé kapitoly se jmenují např. *Pozdrav*, *V divadle*, *Na nákupu*, *Nedělní oběd* nebo *Ve vlaku*. Celkem kniha obsahuje čtyřicet tři humorných příběhů na sto čtyřech stranách.

Ze zahraničních zdrojů (přeloženo z angličtiny) pochází kniha *Pěkně prosím: jak se chovat hezky* (titulní strana viz příloha A). Marcela Czesaná ji postavila především na zájmu malých dívek o svět princezen. Pestrobarevné ilustrace doplňují krátké příběhy pro malé princezny. Sněhurka, Popelka, Šípková Růženka, Ariel, Bella a Jasmína řeší na šedesáti čtyřech stranách, jak se hezky chovat ke svému okolí, jak být oblíbená apod. Pohádky děti pobaví, ale zároveň poučí v oblasti etikety. Knihu vydalo nakladatelství Egmont v roce 2011.

Také příběhy Medvídka Pú patří k dílům zahraničních autorů, které učí děti společenskému chování. Melissa Dorfman France připravila na motivy A. A. Milnea publikaci *Pú a etiketa* (titulní strana viz příloha A). Z anglického originálu ji přeložil Josef Plášil. Knihu vydalo v roce 2003 nakladatelství Volvox Globator v Praze. Děti pomocí pohádkových příběhů oblíbeného medvídka poznávají zásady správného stolování, pravidla chování na návštěvě, jak napsat zdvořilý dopis, anebo jak se slaví narozeniny. Veselé epizody doplňují tradiční kouzelné Shepardovy ilustrace.

Další kniha se stejným hlavním hrdinou, ale tentokrát z produkce studia Disney, nese název *Kouzelné slůvko* (titulní strana viz příloha A). Medvídek Pú a jeho kamarádi ze Stokorcového lesa řeší, že za dárek je třeba poděkovat, jaký význam má přátelství a kdo je pravý kamarád. Publikaci s dominantními ilustracemi u nás vydalo v roce 2000 nakladatelství Egmont v překladu Pavla Weigela.

V roce 2012 pak vyšla ve stejném nakladatelství publikace *Knihy dobrých způsobů* od Mary Hogan s ilustracemi Johna Kurtze (titulní strana viz příloha A). Také v této knížce se Pú učí správně chovat třeba při telefonování, při hraní her nebo při oslavách.

Nabídka autorských pohádek s tematikou pravidel společenského chování je na našem trhu momentálně velice pestrá a různorodá. Do své práce jsem vybrala publikace relativně nové (vyšly od roku 2000), což svědčí o tom, že v posledních letech je problematika etikety pro předškolní děti skutečně aktuální. Všechny uvedené tituly jsou prakticky využitelné v edukačním procesu v mateřské škole.

6.4 Příběhy s dětským hrdinou

Pod termínem příběh s dětským hrdinou pro předškolní děti si můžeme představit prózu, která je primárně zaměřena na umělecké ztvárnění skutečných společenských situací. Kratší povídky přibližují většinou běžné zážitky ze života dětí. Děj bývá rozvíjen přímočaře, zachycuje kratší časový úsek a bývá ukončen. Často je typický i menší počet jednajících postav a jejich eticky jasná charakteristika (Gebhartová, 1989). Vzhledem k tomu, že je tato literatura určena pro dětského čtenáře, bývá i jazyk díla přiměřený dětskému chápání, respektuje vývojová specifika dané věkové skupiny. Předškoláci milují vyprávění příběhů ze života právě proto, že jim umožňují vžít se do děje na základě propojení s vlastními reálnými zkušenostmi. Schopnost identifikovat se s hlavním hrdinou a prožívat jeho epizody tzv. „na vlastní kůži“ přináší dětem možnost učit se získáváním bezprostředních zkušeností na základě vlastního prožitku, prostřednictvím vyslechnutého příběhu.

Ze všech žánrů, které literatura pro děti a mládež předškolákům nabízí, se právě v příbězích s dětským hrdinou nejvíce promítají sociokulturní specifika národa, společenské zvyklosti a normy přijatelného chování. To činí příběhovou prózu pro děti bezesporu jedním z nejzajímavějších prostředků seznamování se s pravidly soužití uplatňovanými v lidském společenství. Tomu odpovídá velké kvantitativní zastoupení uvedené kategorie v celkové nabídce textů přímo zaměřených na problematiku etikety. Můžeme zde najít samostatné povídky, jednotlivé epizody z knih, které primárně nejsou zaměřeny pouze na správné chování, ale i celé publikace, ve kterých jsou společenské normy ústředním tématem.

Samostatnou povídku představuje například text Anny Malinské *Proč maminka Adámka nechce*. Již v roce 1960 vyšel v souboru *Čteme a recitujeme v mateřské škole* (viz příloha C), dále například v mírně upravené podobě v roce 1988 v *Pohádkách a povídkách pro malé čtenáře* nebo v roce 2013 ve *Slabikáři pro 1. ročník ZŠ*. Tato krátká povídka bývá často využívána pro vyvození dovednosti umět slušně poprosit. V článku uveřejněném na webovém portálu Rodina.cz však Hoskocová (2006) upozorňuje na rizika, která se mohou při práci s textem objevit s ohledem na citlivou dětskou psychiku. Některé fráze, které používá maminka vůči Adámkovi, např. „*Kdo to tu křičí? Jdi pryč! Já tě neznám.*“ mohou být podle ní pro další emocionální vývoj dítěte nebezpečné. Ke svému tvrzení uvádí: „*Pro dítě je nesmírně důležitý pocit, že je rodiče milují a přijímají i s jeho chybami. I my dospělí někoho takového potřebujeme, abychom mohli rozvíjet to dobré v nás. Nesprávnému chování musíme samozřejmě klást hranice, ale jde to i jinak.*“ Pokud chceme tento příběh v edukaci využít, doporučuje formulovat odpověď maminky například takto: „*Adámku, ráda ti koláč dám, ale zkus to říct jinak.*“ Přijímání originálního textu dětmi v mateřské škole jsem se rozhodla v této práci prakticky ověřit vytvořením a realizováním integrovaného bloku podle uvedené literární předlohy.

Také klasik literatury pro děti František Hrubín je autorem příběhu s tematikou etikety. *Náš Toník se nerad myje* je název povídky, která vyšla ve sbírce *Jak se chytá sluníčko* již v roce 1947. Pro využití v předškolním vzdělávání byla uveřejněna v roce 1960 ve sborníku *Čteme a recitujeme v mateřské škole* a následně i v roce 1981 v *Souboru textů k literární výchově v mateřské škole*. Přes to, že je text již staršího data, má svou poetiku a lze ho využít i dnes. Povídka je primárně zaměřena na vytváření hygienických návyků.

Jedna z publikací, která řeší společenské chování pouze v některých kapitolách, je kniha *Povídejme si děti* (titulní strana viz příloha A). Krásné povídky, bohaté po obsahové i jazykové stránce, představují příběhy ze života dětí od Josefa Čapka. Pro současné děti mohou někdy působit trochu archaicky, rozhodně ale obohatí dětské poznávání i slovní zásobu. Povídka *Mytí* například obsahuje i prvky nonsensu – nemytý chlapec obroste kopřivami a vezme si za ženu starou shnilou vrbu.

Příkladem knihy, která je primárně zaměřená na společenské normy, může být novější publikace *Dětská etiketa vesele a hravě* (titulní strana viz příloha A). Ústředními hrdiny

bohatě ilustrovaného textu jsou členové rodiny Vaflíčkovy. Jejich vtipné příběhy pomáhají dětem najít odpovědi na základní otázky týkající se slušného chování. Každá kapitola se vztahuje ke konkrétnímu problému např.: *O kachničce a konvalinkové koupelové pění* (osobní hygiena), *O mlsounovi a kručení v břiše* (jídlo není na hraní), *O Luce a dvou obědech* (správné stolování) apod. Epizody doplňují veselé obrázky s heslovitými radami k tématu např.: „*Začni jíst, teprve až když už všichni sedí u stolu. Drž správně příbor. Pokud nevíš jak, podívej se, jak to dělají ostatní. Rukama lze jíst jen některá jídla.*“ Čtyřicet osm stran obsahuje celkem dvacet dva krátkých, ale výstižných příběhů, na které děti pěkně reagují. Kniha vyšla v nakladatelství Fragment v roce 2005, druhé vydání z roku 2009 pak nese název *Abeceda slušného chování pro děti*. Z polštiny text přeložila Hana Jánová.

Také publikace *Kamarádi to nevzdávají* patří k tematicky zaměřeným textům (titulní strana viz příloha A). Kromě slušného chování řeší i problematiku etiky, vede k navazování přátelských vztahů, k prosociálnímu chování. Jedná se o soubor krátkých samostatných příběhů, které mají zřetelné výchovné zaměření. Povídky určené spíše mladším čtenářům (předškolní věk a 1. stupeň ZŠ) jsou rozděleny do skupin podle zobrazovaného námětu, např.: *Druzí se k nám chovají podobně jako my k nim* (příběhy *Pomáháme si, Učíme se poslouchat*), *Pozdravit snad už umíme* (příběh *Jak vitr naučil Pepička zdravit*), *Prokazujeme úctu starým lidem* (příběh *Nejsme lhostejní*) apod. Děti se dozví, proč je špatné lhát nebo být líný, že nezáleží ani tak na kráse, jako na tom, jak se člověk chová. Autorkou knihy, kterou vydalo nakladatelství Advent-Orion v roce 2006, je Dana Nowaková.

Z pera renomované autorky příběhů pro děti Marty Drijverové vzešly další dvě knihy zaměřené na chování dětí ve společnosti druhých lidí, na mezilidské vztahy. *Zlobilky* (2009) a *Nezbedníci* (2011). Obě publikace vydalo nakladatelství Albatros (titulní strany viz příloha A). První obsahuje dvanáct krátkých příběhů o zlobivých holčičkách. Jedna stále lže, druhá se nechce mýt, třetí na někoho neustále neslušně ukazuje a pokřikuje, a to všechno až do doby, kdy přijde spravedlivé, ale vždy trochu překvapivé potrestání. Epizody s otevřeným koncem a otázkou: „*A to je všechno?*“ vedou děti k aktivitě, k hledání různých možností pokračování příběhu. Teprve pak následuje skutečný závěr podle autorky, kdy se dívky polepší. Obdobným způsobem jsou podány i příběhy nezbedných chlapců, kteří mají také své zlozvyky. Jeden si strká prsty do nosu, jiný

okusuje tužky a další kreslí, kde nemá. Knížky jsou určeny pro děti od sedmi let, ale výborně je přijímají i děti předškolního věku. Obě ilustrovala Markéta Vydrová.

Pomyslnou abecedu společenského chování pro malé děti představuje knížka *Neotesánek* (titulní strana viz příloha A). Známa autorka Ivona Březinová využila paralelu s klasickou pohádkou o Otesánkovi, všežravém sobci z kusu dřeva. V její moderně pojaté verzi však chlapec, vytesaný z polínka, představuje úplný opak. Postupně ztrácí svou neotesanost (nevychovanost) a stává se veselým, taktním a ohleduplným mládencem. Děj je sestaven z devatenácti velmi krátkých epizod, které jsou někdy až absurdně vygradované. V nich autorka ukazuje na příkladu malého Neotesánka, jak se děti mají chovat, aby nikoho neurážely a všichni je měli rádi. Čtenáře učí, jak slušně pozdravit, poprosit, poděkovat, dávat přednost a spoustu dalších užitečných věcí. Přes to, že je hlavní hrdina v podstatě ožvlým předmětem, chová se a jedná jako živé dítě, skutečný chlapec, a jeho zážitky jsou naprosto reálné, vychází z běžného života. Z uvedeného důvodu jsem publikaci zařadila do žánru příběhů ze života dětí. Kniha je určena pro děti od čtyř let a vyšla v roce 2005 v nakladatelství Albatros Praha s ilustracemi Olgy Franzové.

Nakladatelství Rotag vydalo v roce 2005 publikaci Marie Adamovské *Děti a slušné chování, aneb, Vyprávění kočky Justýnky*, kterou můžeme uvést také jako prvoplánově moralistickou publikaci (titulní strana viz příloha A). Podle uvedeného textu jsem zpracovala v minulosti několikadílný literární projekt, vyzkoušela ho v praxi a následně publikovala na metodickém portálu RVP pod názvem *Justýna a slušné chování* (Pipková, 2010). Základním motivem a spojovacím prvkem celé knihy i projektu je lidskou řečí mluvící kočka Justýnka, která v drobných příbězích ze života dětí seznamuje čtenáře se základy etikety. Jednotlivé epizody jsou zaměřeny na konkrétní oblasti společenského chování a doplňují je i notové záznamy k písním. Např. na kapitolu *Prosím, děkuji* navazuje píseň *Kouzelná slovíčka*, *Slavnostní oběd* doplňuje píseň *Slušné stolování* apod. Součástí knihy jsou dva CD nosiče, které kromě textů obsahují i nahrávky písní.

K novějším tematicky uceleným textům patří dvě publikace propagátora etikety i v literatuře pro dospělé Ladislava Špačka (titulní strany viz příloha A). První vyšla v roce 2012 a nese název *Dědečku, vyprávěj*. Je určena pro děti od tří let. Příběhy ze života malé Viktorky jsou podle mého názoru hodně poučné a poměrně statické. Přes to,

že se je autor snaží ozvláštnit pohádkovými prvky v dědečkově vyprávění, je v textu celkově málo akce, postrádá humor. Etiketa je předkládána jako striktní návod pro jediné možné správné chování. Pokračování vyšlo ve stejném nakladatelství o dva roky později (2014) a jmenuje se *Dědečku, ještě vyprávěj*. Obě knihy jsou doplněny audio nahrávkou CD, kde text namluvil přímo autor a děti si pak můžou knížky „číst“ samy podle obrázků.

Netypickým příkladem dětské literatury směřující k vytváření základů slušného chování jsou ze slovenského originálu přeložené *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče* (titulní strana viz příloha A) od Dušana Taragela, které vydalo nakladatelství Albatros v roce 2002. Zvláštností uvedeného textu není pouze to, že se přes zavádějící název nejedná o pohádky, ale o příběhy ze života dětí. Originální je zejména skutečnost, že tyto povídky nekončí šťastně. Děti se svých zlozvyků a špatného chování nezbaví a nesou za to následky. Věrka, která se dloubala v nose, skončí s prstem zarostlým v nosní dírce, chlapeček, který mlaskal se zašitými ústy apod. V příbězích se objevuje černý humor a výrazná nadsázka, zvláště působí i komiksová úprava ilustrací. Podle autorů jsou texty určeny pro děti od 9 let, v praxi jsem je s pozitivním ohlasem vyzkoušela i u dětí předškolního věku.

Další kniha je příkladem přejatého textu. Známa autorka literární tvorby pro dospělé Betty MacDonaldová napsala pro děti několikadílný seriál příběhů o paní Láryfáry (titulní strana viz příloha A). Knížka obsahující části *Paní Láryfáry, Čáry paní Láryfáry, Farma paní Láryfáry a Haló, paní Láryfáry* u nás vyšla v roce 2010 v nakladatelství Lika klub Praha v překladu Jany Mertinové. V originále byl první díl publikován poprvé již v roce 1947, dodnes ale text neztratil na aktuálnosti a přitažlivosti pro čtenáře nejrůznějšího věku. Hlavní hrdinka humorných a přitom laskavých příběhů je malá paní s hrbem na zádech, která oplývá zázračnou schopností. Umí vyléčit dětské neduhy jako je čurbesajda, lakomice, hádávka, mlaskalka a srkavka a další. Všechny čtyři díly byly vydány i na CD v podání Libuše Šafránkové.

Uvedený souhrn dostupné literatury není zajisté vyčerpávající. Schopný pedagog dokáže rozhodně najít v literatuře další náměty zabývající se etiketou vhodné pro předškolní věk. Všechny výše zmíněné tituly však představují podle mého názoru dostatečně velkou a kvalitní nabídku literárních textů, které lze při správné metodické práci úspěšně využít v mateřské škole k vytváření základů společenského chování.

7 Práce s příběhem, pohádkou a pravidla chování

Z uvedeného výčtu vyplývá, že nejpestřejší nabídka titulů zabývajících se seznamováním dětí s pravidly společenského chování je v žánrech autorská pohádka a próza s dětským hrdinou. Tyto skupiny mají výrazný společný znak. Základním stavebním kamenem textu je příběh, v jehož ději se autor prvoplánově, úmyslně zaměřuje na etiketu. Pro vytváření základů systému společenských norem u předškolních dětí se jeví tyto literární útvary jako nejefektivnější. Výrazně podporují přirozený rozvoj myšlení a podílejí se tak na procesu učení se pravidlům. Tím, že v mateřské škole příběh společně prozkoumáváme, dotváříme a zejména prožíváme, stává se přirozeným, neautoritativním a funkčním edukačním prostředkem. Americký psycholog Bettelheim (2000, s. 8) uvádí: *„Má-li příběh opravdu upoutat pozornost dítěte, musí je bavit a vzbuzovat v něm zvědavost. Má-li mu však obohatit život, musí v něm podněcovat představivost, pomáhat mu rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat jeho pocity: být v souladu s jeho úzkostmi a tužbami: brát vážně jeho těžkosti a zároveň nabídnout dítěti řešení problémů, které dítě nejvíc matou. Musí se zkrátka vztahovat ke všem stránkám jeho osobnosti zároveň – a to tak, aby dětské trampoty nejenom nesnižoval, ale naopak doceňoval jejich závažnost a v dítěti současně podporoval sebedůvěru a důvěru v budoucnost.“* Pro maximální využití literárního příběhu v oblasti mravní a společenské výchovy je však dobré dodržovat určité principy. Konkrétní text ze života dětí nebo autorská pohádka by podle Svobodové (2010) měly:

- mít přímou souvislost se životem dětí (umožňovat zkoumání vlastního problému prostřednictvím druhých lidí, s využitím osobních zkušeností, přímého prožitku);
- mít jasně vymezené téma týkající se etikety (seznamovat postupně s jednotlivými pravidly);
- být přiměřeně rozsáhlé, dobře srozumitelné (příliš složitý nebo dlouhý text není dítě schopno rozumově ani emočně zpracovat);
- pohotově a přirozeně reagovat na aktuální situaci ve třídě, navazovat na dění ve skupině (dává tak prostor k emoční zainteresovanosti dětí, vytváření návazností a perspektiv);

- vzbuzovat zájem dětí, vnitřní motivaci k dalším činnostem (vhodně zvolený příběh nebo autorská pohádka rozvíjí soustředění pozornosti a zároveň podporují aktivitu);
- umožňovat propojení všech vzdělávacích oblastí dle RVP PV, střídání činností volných i řízených, klidnějších i dynamických, verbálních i neverbálních, individuálních, skupinových i frontálních.

Pokud pedagog respektuje tyto požadavky, vzdělávání získává na dějovosti, aktuálnosti a atraktivnosti. Děti mohou příběhy zaměřené na etiketu dále rozvíjet formou hry na něco nebo na někoho, v námětových hrách, ale i v didaktických hrách připravených pedagogem (Svobodová, 2010). Společenská pravidla tak nejsou vyčleněna z obsahu vzdělávání, ale stávají přirozenou součástí života dítěte.

7.1 Možnosti práce s pohádkou a příběhem v MŠ

Práce s pohádkou nebo příběhem ze života dětí při rozvoji společenského chování vychází vždy z konkrétního textu a nabízí různé možnosti uchopení děje. Je dobré si uvědomit, že nejsme povinni doslovně se držet originálu. Můžeme využít třeba jen určitou část textu, dotvářet ho, vymýšlet, jak asi začal nebo jak by mohl skončit, můžeme s dětmi hledat podobné příběhy ze světa pohádek i ze skutečného života. Z pedagogických záměrů se odvíjí volba vzdělávacích metod a forem práce při vytváření a respektování společných pravidel. Učitel si musí dobře promyslet základní požadavky na obsah a průběh vzdělávacího procesu (Svobodová, 2010). Konkrétně by si měl uvědomit:

- co příběhem, pohádkou sleduje;
- jaké má dílčí cíle, konkretizované očekávané výstupy a vzdělávací záměry (klíčové kompetence);
- co by měl dětem příběh nabídnout;
- jaké prožitky, zkušenosti i poznatky má text zprostředkovat;
- zda je námět pro děti v daný čas aktuální;
- jakým způsobem budeme s příběhem dále pracovat;

- jaké podněty nabízí pro obohacení spontánních her, pohybových i jiných činností, jaké náměty poskytuje pro výtvarné a pracovní činnosti, grafomotorická cvičení atd.

Možnosti práce s textem jsou široké a rozmanité, pedagog však musí umět zvolit správné techniky a metody práce pro jejich maximální využití.

7.2 Techniky a metody pro práci s příběhem

K základním technikám uplatňovaným při práci s literaturou v předškolním věku je naslouchání čtenému nebo vyprávěnému textu. Dítě vnímá obsah slov primárně sluchem, pro pochopení smyslu příběhu však musí zapojovat další psychické procesy jako představivost, fantazii, myšlení. Při seznamování s pravidly společenského chování je pro vyvození závěrů nebo ponaučení navíc nezbytná předchozí zkušenost dítěte s obdobnou situací nebo modelem chování. Významná je také kladná zpětná vazba dospělého na reakce dětí na příběh. Slouží jako nejlepší nástroj pro zlepšení chování a budování sebeúcty dítěte. Pedagog ji může využívat dvěma způsoby. K upevnění žádoucího chování (všímat si, co dítě dělá správně, povzbudit, pochválit, zaměřit se na kladné aspekty) nebo k redukci nežádoucího chování. V tomto případě se hodí zejména pro změnu zažitých zlovyků. Posilováním slušného chování nahradíme nevhodné projevy jinými, přijatelnými způsoby (Severe, 2007). Příklady z pohádek nebo z příběhů s dětským hrdinou jsou pro děti výraznou motivací k zlepšení vlastního sebeovládání.

Další techniku práce s příběhem popisuje Svobodová (2010) jako naraci (sdělování). „*Narací rozumíme sdělování zážitků, situací, událostí, tedy v podstatě příběhů*“ (Svobodová, 2010, s. 134). Tyto aktivity podporují rozvoj fantazie, ale také souvislého vyjadřování. Děti mohou vymýšlet, co slyšenému příběhu předcházelo, jak bude pokračovat nebo jak jinak by mohl skončit. Při seznamování dětí s pravidly společenského chování se může jednat také o porovnávání vlastních prožitků s literární předlohou, povídání si o světě, životě, ale i pocitech a náladách. Při vzájemném sdělování vytváříme ve třídě příznivé sociální klima, prostředí pro fungování přirozené komunikace a pro budování důvěrných vztahů. Vyprávění také posiluje vnitřní morálku a sebekázeň dítěte. Takto připravené vzdělávací podmínky pozitivně motivují dítě

k dodržování společenských pravidel, se kterými se setkalo v literatuře, ve skutečném životě doma i v mateřské škole.

Dramatická výchova je specifický způsob vzdělávání, který využívá prvky dramatu, divadla. Zásadním prvkem je tvořivost, pomocí níž s textem pracujeme a získáváme tak poznatky, zkušenosti, dovednosti prostřednictvím vlastního prožitku na základě hry. Příběh se v tomto případě pouze nevypráví, ale děti do něj aktivně vstupují, zasahují do něj, rozvíjí ho. Důraz není kladený na výsledek činností, ale na vlastní průběh tvořivé aktivity. „*Záměrné aplikování dramatické výchovy v praxi vyžaduje od učitelky nejen znalost jejích praktik, ale i širší studium této disciplíny včetně vlastní praktické zkušenosti s rolovou hrou*“ (Svobodová, 2010, s. 136). V souhrnu metod a technik tvořivé dramatiky, které lze využívat při práci s literárním textem v mateřské škole, uvádí Ulrychová (2000) mimo jiné asociační kruh, boční vedení, diskusi, diskusi v rolích, dramatizaci, hru s pravidly, hru v roli, imaginární rekvizitu, improvizaci, narativní pantomimu, pantomimu a reflexi.

Škála dostupných metod, technik a forem práce s literárním příběhem v mateřské škole je velice pestrá a rozmanitá. Jednotlivé aktivity můžeme kombinovat, měnit jejich náročnost, obohacovat různými nápady a pomůckami apod. Rozhodující je tvořivé myšlení pedagoga při přípravě činností a schopnost reakce na okamžitou situaci ve třídě, akceptace návrhů a připomínek dětí. Nezbytným prvkem při každé práci s literaturou by měla být vzájemná spolupráce a kooperace všech zúčastněných, radostná nálada a příjemný citový prožitek ze společně stráveného času nad knihou.

7.3 Příběh jako východisko k integrovanému bloku

Moderní pojetí vzdělávání v mateřské škole upřednostňuje celistvost. Ideálním prostředkem pro naplnění uvedeného požadavku je vytváření integrovaných celků. Příběhy s dětským hrdinou i autorské pohádky mohou sloužit jako jejich základ. Při seznamování dětí s etiketou může pedagog vybrat vhodný text a okolo něj soustředit jednotlivé aktivity. Vytváří tak buď rozsáhlejší literární projekty, nebo užší tematické celky. Takto uchopená práce s literárním textem umožňuje přirozenou integraci všech edukačních složek, propojení informací a prožitků, dosavadních zkušeností s novým poznáváním, reality a fantazie, myšlení i emocí, učení kognitivního i sociálního (Svobodová, 2010). Základem úspěšnosti je dobře připravený plán, který poskytuje

prostor pro všechny věkové skupiny dětí i pro každé dítě individuálně. Z činností si tak mohou děti vybrat to, co je pro ně přínosné, aktuální, odpovídá jejich možnostem a stupni vývoje. Pro vytváření společenských návyků a zafixování pravidel chování je pak nezbytné časté opakování a praktické uplatnění získaných poznatků, zkušeností a dovedností vytvořených při práci s literárním textem v běžném životě dětí.

8 Konkrétní náměty a jejich ověření v praxi

Základy společenského chování je třeba dětem vštěpovat od malička, avšak přiměřeně jejich věku a individuálním schopnostem. Začít je třeba od jednoduššího ke složitějšímu. Úkolem rodičů i učitelek v mateřské škole je nejprve vytváření základních společenských návyků, které vyrůstají z kulturních zvyklostí a představují ustálené, zautomatizované chování v určité situaci. Návyky se dotýkají mnoha životních oblastí např. dodržování hygieny (používání toalety, kapesníku, osobní hygieny) či zdravení. K dalším okruhům etikety, se kterými by se měly setkat děti již v mateřské škole, patří bezesporu kromě schopnosti pozdravit také dovednost poprosit, poděkovat (tzv. triáda či „tři P“ nebo „kouzelná slovíčka“) a základy slušného stolování. V neposlední řadě by předškolní děti měly získat základní poznatky o chování v širší společnosti, tedy v kině, v divadle, na koncertě či v restauraci, ale třeba i v dopravních prostředcích.

Pro tuto práci jsem vybrala několik základních témat společenského chování, se kterými lze s dětmi v mateřské škole pracovat a příklady konkrétních pohádek nebo příběhů s dětským hrdinou, které lze pro seznamování dětí s etiketou v praxi MŠ využít. Protože literární projekt byl obsahem mé bakalářské práce, rozhodla jsem se tentokrát zaměřit na kratší integrované celky, které lze zařazovat podle aktuální potřeby průběžně během celého školního roku. Jednotlivé bloky jsem postupně realizovala od října 2014 do února 2015 ve třídě Berušky v Základní škole a mateřské škole Rybitví, kde pracuji od srpna 2013 jako učitelka a zároveň zde vykonávám funkci zástupkyně ředitele školy pro MŠ. Skupina dětí ve třídě je heterogenní, od tří do pěti let. Využívala jsem proto v rámci jednotlivých tematických bloků možnosti individualizace a diferenciaci, děti měly na výběr např. v obtížnosti individuálních úkolů.

8.1 Zdravení

Pozdrav patří ke stěžejním společenským normám, což potvrzuje obecně známé pravidlo: „*Pozdravit je slušnost, odpovědět povinnost.*“ Přesto s ním mívají předškoláci poměrně často problém. Vhodně zvolený literární text může dětem pomoci zbavit se ostychu, vnímat zdravení jako běžnou součást mezilidské komunikace. V literatuře pro děti můžeme najít na dané téma například tyto autorské pohádky a příběhy s dětským hrdinou:

- *Zdravivá* z knihy *Příběhy včelích medvídků* (Kahoun, 2002, s. 20);
- *Jak Křemílek a Vochomůrka pozdravili myšku* z pohádkového seriálu *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky* (Čtvrtek, 1981, s. 79);
- *O strašlivém drakovi* z publikace Daniely Krolupperové *Draka je lepší pozdravit* (2009, s. 12);
- epizody *Dobry den, Na shledanou* z knihy Ivony Březinové *Neotesánek* (2005, s. 11 a 12);
- kapitola *Pozdrav* z knihy *Telátko popleta* (Hudský, 2014, s. 8);
- *Jak vítr naučil Pepička zdravit* od Dany Nowakové z publikace *Kamarádi to nevzdávají* (2006, s. 73) a další.

Prostřednictvím nabízených literárních textů může učitelka v mateřské škole směřovat k vybraným pedagogickým cílům a vzdělávacím záměrům.

Klíčové kompetence:

- „*získanou zkušenost uplatňuje v praktických situacích a v dalším učení*“ (kompetence k učení) (Smolíková, 2004, s. 12);
- „*v běžných situacích komunikuje bez zábran a ostychu s dětmi i s dospělými*“ (komunikativní kompetence) (Smolíková, 2004, s. 13);
- „*má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami, i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat (činnostní a občanské kompetence)*“ (Smolíková, 2004, s. 14).

Očekávané výstupy:

- „*uplatňovat návyky v základních formách společenského chování ve styku s dospělými i s dětmi (zdravit známé děti i dospělé, rozloučit se, poprosit, poděkovat, vzít si slovo až když druhý domluví, požádat o pomoc, vyslechnout sdělení, uposlechnout pokyn apod.)*“ (Dítě a společnost) (Smolíková, 2004, s. 27).

Jako hlavní námět pro vlastní práci s dětmi jsem si vybrala následující text z knihy *Kamarádi to nevzdávají* (viz příloha C).

Žánr: příběh s dětským hrdinou
Název: **Jak vítr naučil Pepíčka zdravít**
Autor: Dana Nowaková
Zdroj: *Kamarádi to nevzdávají* (2006, s. 73)
Časový plán: 3 dny až jeden týden

Nabízené činnosti a příležitosti

Uvedené aktivity vychází z vlastního textu, ke kterému se po prvním seznámení opakovaně vracíme např. při čtení před odpočinkem, při prohlížení knihy, při volné reprodukci příběhu.

Název aktivity:	<i>Dobré ráno, děti</i>
Obsah aktivity:	ranní kruh
Motivace:	„ <i>Co se dnes ráno přihodilo ve školce?</i> “ – skutečná nebo fiktivní situace, že dítě při vstupu do třídy nepozdravilo
Pomůcky:	maňásek Pepík
Organizace:	v kruhu na koberci, turecký sed, klek
Časový plán:	cca 10 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none">• „<i>aktivně komunikovat s druhými dětmi bez vážnějších problémů (vyprávět, povídat, poslouchat, naslouchat druhému)</i>“;• „<i>umět ve styku s dětmi i dospělými pozdravit, poprosit, požádat, poděkovat, rozloučit se, vyslechnout sdělení, střídat se v komunikaci</i>“ (KOV, 2012, s. 14 a 15).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none">• ranní rituál: „<i>Dobrý den, dobrý den, smějeme se celý den</i>“ – společné přivítání;• posílání pozdravu a pohlazení v kruhu: „<i>Dobré ráno, Aničko</i>“, „<i>Ahoj, Tomášku...</i>“;• diskuse s maňáskem na téma zdravení: „<i>Proč se lidé zdraví? Jak se zdravíme ve školce, jak doma, na veřejnosti?</i>“
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none">• aktivita: „<i>Vadí, nevádí</i>“ – děti mají postavením se ke smutnému nebo veselému „<i>smajlíkovi</i>“ vyjádřit svůj pocit, když jim na pozdrav druzí lidé neodpoví.

Název aktivity:	<i>Jak vítr naučil Pepíčka zdravit</i>
Obsah aktivity:	maňásková scénka, hudební činnosti
Motivace:	<i>„Pojďte se mnou do divadla“</i>
Pomůcky:	kniha s příběhem, maňásci Pepík, maminka, pan učitel, obrázek větru
Organizace:	děti sedí v půlkruhu na zemi nebo na židličkách (jako v divadle)
Časový plán:	cca 20 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • <i>„sledovat a zachytit hlavní myšlenku příběhu, vyslechnutý příběh převyprávět samostatně, věcně správně, popř. dokázat odhadnout, jak by mohl příběh pokračovat;</i> • <i>soustředěně poslouchat pohádku, divadelní hru;</i> • <i>dokončit příběh, pohádku (vymyslet konec, jinou variantu);</i> • <i>dodržovat společně dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití v mateřské škole a na veřejnosti“ (KOV, 2012 s. 6, 7, 8 a 15).</i>
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • seznámení dětí s knihou, autorem; • rozehrání maňáskové scénky na námět literárního textu; • zapojování dětí do děje <ul style="list-style-type: none"> - diskuse: <i>„Co dělá vítr? Může vítr pomáhat?“</i>; - dechová cvičení: <i>„Vyzkoušej si, jak vítr fouká do čepice.“</i>; • práce s písní <i>Podzimní vítr</i> (Maťáková, 1998, s. 38) <ul style="list-style-type: none"> - společný zpěv známé písně se změnami dynamiky (začátek slabě, postupně zesilování) a s hrou na prádlovou gumu (děti se postaví, pravou nohou přišlápnou prádlovou gumu, levou rukou vytáhnou „kontrabasové struny“ a pravou rukou hrají metrum drnkáním na nataženou gumu); - učitelka hraje doprovod na kytaru (notový záznam viz příloha J); • diskuse nad pocity hrdinů z příběhu; • dokončení divadelní scénky učitelkou.
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> • diskuse, závěrečný rozhovor o shlédnutém příběhu: <i>„Co se Pepíček naučil a jak? Kdo mu pomohl? Co zjistil? Co by pomohlo při zdravení tobě?“</i> apod.

Název aktivity:	<i>Pepíkovo rozpočítadlo</i>
Obsah aktivity:	práce s říkadlem (rozpočítadlem), rytmizace, hra na tělo
Motivace:	hmatová hádanka „ <i>Co je v tašce?</i> “
Pomůcky:	taška s bubínkem
Organizace:	v kruhu
Časový plán:	cca 5 - 10 minut, lze zařazovat opakovaně
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • „zapamatovat si krátké říkanky, rozpočítadla, jednoduché básničky, písničky a reprodukovat je; • pohybovat se rytmicky, dodržet rytmus; • zacházet správně s jednoduchými rytmickými a hudebními nástroji“ (KOV, 2012, s. 3, 4 a 7).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • děti stojí (sedí) v kruhu, uprostřed jedno dítě „rozpočítává“ v rytmu říkanky; • pro návaznost na příběh nahradíme slovo „ježku“ v textu oslovením „Pepo“: <i>„Koho potkám, toho zdravím, ať je to ten nebo ten. Bud' zdráv, ježku, rád tě vidím! AHOJ! NAZDAR! DOBRÝ DEN!“</i> (Žáček, 2009, nestr.); • jedno dítě hraje na buben; • na koho „padne slovo“, ten vybere dalšího bubeníka se slovy: „<i>Dobry den, dobry den, hraj, Aničko, na buben</i>“ (text autorka práce) a sám jde rozpočítávat; • děti se vystřídají v rolích; • říkadlo děti přednáší tiše, hlasitě, neslyšně (jen s pohyby úst).
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> • diskuse: „<i>Co tě na hře zaujalo? Co se ti dařilo, nedařilo? Proč?</i>“
Název aktivity:	<i>Pepíček a vítr</i>
Obsah aktivity:	vytváření ilustrace k příběhu – spojení kresby s netradiční výtvarnou technikou, experimenty s provázkem namočeným v barvě
Motivace:	prohlížení knihy, ilustrací, pokus o reprodukci příběhu
Pomůcky:	čtvrtky A3, lihové fixy se silnější stopou, temperové barvy v různých odstínech modré, štětce, misky, provázky

Organizace:	individuální práce u stolku
Časový plán:	dle potřeb jednotlivých dětí
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • „sledovat a zachytit hlavní myšlenku příběhu, vyslechnutý příběh převyprávět samostatně, věcně správně, popř. dokázat odhadnout, jak by mohl příběh pokračovat; • zvládat výtvarné činnosti, provádět jednoduché úkony s výtvarnými pomůckami (např. tužkou, pastelem, štětcem, nůžkami) a materiály (např. papírem-překládání, textilem, modelovací hmotou), kreslit, malovat; • experimentovat s výtvarně netradičními materiály; • zobrazovat objekty reálné i fantazijní různými výtvarnými výrazovými prostředky (např. kresbou, malbou, plošným a prostorovým vytvářením s využíváním různých materiálů)“ (KOV, 2012, s. 4, 6, 8 a 17).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • individuálně prohlížení knihy, pokus o převyprávění základní myšlenky příběhu, popis hlavních postav; • kresba na základě prožitku z maňáskové scénky a poslechu četby před odpočinkem, pokus o zachycení charakteristiky jednotlivých postav; • experimentování s provázkem namočeným v barvě – volným pohybováním provázkem po ploše papíru děti ztvárňují vítr; • výstava hotových prací, pokus o vzájemné hodnocení a sebehodnocení výsledku práce.
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> • výstava hotových prací, vzájemné hodnocení: „Co se ti na kamarádově obrázku líbí, co se mu podařilo, co tě zaujalo a proč?“
Název aktivity:	<i>Na pozdravy</i>
Obsah aktivity:	dramatické improvizace s využitím různých čepic a klobouků
Motivace:	košík s pokrývkami hlavy
Pomůcky:	klobouky a čepice různých tvarů a velikostí (čepic musí být vždy o několik víc než dětí, aby si každé dítě mohlo svobodně vybrat)
Organizace:	společně v kruhu na koberci, volně v prostoru, individuální aktivita u zrcadla
Časový plán:	jedna lekce cca 20 minut, zařazujeme opakovaně

Vzdělávací cíle:

- „mít přiměřeně bohatou slovní zásobu, dokázat osvojená slova aktivně uplatnit v řeči, používat větší množství slovních obrátů, správně určovat a pojmenovávat věci a jevy ve svém okolí;
- rozvíjet a obohacovat hru podle své představivosti a fantazie;
- umět ve styku s dětmi i dospělými pozdravit, střídat se v komunikaci;
- využívat neverbální komunikaci (úsměv, gesta, řeč těla, apod.)“ (KOV, 2012, s. 6, 8, 14 a 15).

Plán činností:

- košík plný překvapení – děti postupně vyndávají na podložku a pojmenovávají jednotlivé druhy čepic a klobouků;
- chůze v rytmu rozpočítadla Jiřího Žáčka (viz výše) okolo čepic;
- po skončení říkadla si děti libovolně vyberou jednu pokrývku hlavy;
- postupně předvádí dramatické improvizace, vstupují do rolí: „*Jak by nás pozdravil nositel této čepice, klobouku?*“;
- čepice nabídneme dětem i pro individuální hry u zrcadla: „*Pozdrav sám sebe jako...*“

Reflexe:

- pokus o sebehodnocení: „*Co se ti dnes podařilo? Co ti udělalo radost?*“

Název aktivity: ***Kdy se jak zdravíme?***

Obsah aktivity: práce s obrazovým materiálem, skládání puzzle, hra s velkou házecí kostkou (barevné strany) a s obrázkovými kartami

Motivace: poslech písně *Večerníček* (CD *Písničky z večerníčků*, 2014)

Pomůcky: obrázky se znázorněním částí dne a typickými činnostmi, puzzle „Můj den“, velká házecí kostka s jednobarevnými stěnami a obrázkové karty

Organizace: individuálně nebo v malých skupinách během volných her dětí, u stolečku nebo u magnetické tabule, na koberci

Časový plán: krátkodobé aktivity během realizace bloku

Vzdělávací cíle:

- „orientovat se v časových údajích v rámci dne (např. dopoledne, poledne, odpoledne);
- mít přiměřeně bohatou slovní zásobu, dokázat osvojená slova aktivně uplatnit

v řeči, používat větší množství slovních obrátů, správně určovat a pojmenovávat věci a jevy ve svém okolí;

- porovnat a uspořádat předměty dle stanoveného pravidla (např. od nejmenšího k největšímu; poznat, co do skupiny nepatří)“ (KOV, 2012, s. 6, 9 a 10).

Plán činností:

- motivace písničkou, můžeme spojit s pohybem;
- diskuse: „*Jak se zdravíme ráno, večer? Jak pozdravíš tetu a jak pana zubaře?*“;
- nabídka puzzle např. „Můj den“ – skládání, slovní komentáře;
- práce s obrázky – slovní popis, třídění, dialogy;
- diskuse s dětmi: „*O kterou část dne se jedná? Jak se tou dobou zdravíme?*“;
- hra s barevnou házecí kostkou – podle barvy, která padne na kostce, si děti vyberou některou z karet, označených stejnou barvou, předvádí, jak pozdraví osobu na obrázku (maminku, paní učitelku, bratra, u zubaře apod.).

Reflexe:

- pokus o sebehodnocení: „*Co se ti dařilo? Co ti dělalo problémy?*“

Název aktivity: ***Jak se zdraví v Tramtárii?***

Obsah aktivity: práce se slovníkem, encyklopedií, s obrázky, se zvukovým záznamem, s počítačem

Motivace: poslech zvukové nahrávky – pozdravy v cizích jazycích

Pomůcky: PC s připojením na internet nebo nahrávka různých cizojazyčných pozdravů, skládačka „Děti různých národností“, obrázkové encyklopedie (světadíly, národnosti), kartičky s pozdravy v různých jazycích, slovníky např. česko-ruský, česko-anglický apod.

Organizace: v menších skupinách

Časový plán: dle zájmu dětí, cca 10-15 min./skupina

Vzdělávací cíle:

- „*mít poznatky o existenci jiných zemí, národů a kultur (znát typické znaky některých významných národů - přírodní podmínky, oblečení, zvyky, strava, stavby, kde co roste, nebo se pěstuje, žijí zvířata apod.);*
- *znát, že lidé se dorozumívají i jinými jazyky a že je možno se jim učit;*
- *rozpoznat některé grafické znaky s abstraktní podobou, napodobit některá písmena*“ (KOV, 2012, s. 6, 9 a 18).

Plán činností:

- poslech písně *Kamarád* (notový záznam viz příloha I) z CD ke knize *Děti a slušné chování* (Adamovská, 2005, s. 33);
- učitelka nabídne dětem poslech nahrávky s pozdravy v různých světových jazycích, děti se pokouší se napodobit mluvené slovo;
- můžeme využít práci na PC – děti si samy vybírají různé pozdravy a volí světové jazyky, učitelka zadává údaje do překladače v PC, společně posloucháme zvuk, zároveň prohlížíme písemný zápis v PC nebo na připravených kartách;
- ke zvukům děti hledají uvedené země v encyklopediích, skládají postavy dětí v typickém oblečení, mohou hledat vlajky uvedených zemí apod.;
- společně s učitelkou děti vyhledávají písemné zápisy pozdravů ve slovnících, pozorují je, pokouší se je napodobit.

Reflexe:

- psaným, kresleným záznamem: „*Pokus se nakreslit vlajku, pozdrav nebo obyvatele země, jejichž způsob zdravení se ti nejvíce líbil.*“

Název aktivity: ***Vítr nese čepici***

Obsah aktivity: grafomotorické cvičení – spirála

Motivace: foukání do peříčka, listu – pozorování pohybu předmětů ve vzdušném víru

Pomůcky: pracovní listy formátu A3 (dvě varianty obtížnosti), kreslicí stojan, fén, pírka, různé druhy a velikosti míčků, dřevěné kostky, trojhranné tužky a pastelky

Organizace: ve stoje u tabule (společná práce na velký formát) nebo v sedu u stolku (individuální pracovní listy)

Časový plán: krátkodobá aktivita, zařazujeme průběžně během realizace bloku

Vzdělávací cíle:

- „*tužku držet správně, tj. dvěma prsty, třetí podložený, s uvolněným zápěstím;*
- *vést stopu tužky při kresbě;*
- *napodobit základní geometrické obrazce, různé tvary, popř. písmena*“ (KOV, 2012, s. 3 a 4).

Plán činností:

- foukání do různých předmětů ústy nebo s využitím fenu na vlasy (pozor na

bezpečnost) - pokusy: „*Co dokážu odfouknout? Co zvládne fěn?*“;

- hra ve skupinách: „Foukaná“ (viz příloha R, foto 13);
- diskuse: „*Co dokáže vítr?*“ - uvědomit si příznivé i nepříznivé vlivy;
- nabídka práce u tabule nebo u stolu, výběr variant obtížnosti, možnost dokreslení čepice, klobouku (viz příloha R, foto 11 a 12).

Reflexe:

- pokus o sebehodnocení: „*Co se ti dařilo? Co ti dělalo problémy? Pracovalo se ti lépe u tabule nebo u stolu?*“

Doplňkové aktivity pro práci s příběhem

- honička s pravidly: „Na vítr“ na motivy hry: „Vezmi stuhu“ (Jukličková-Krestovská, 1989, s. 60) – děti mají za pasem zastrčenou barevnou stuhu, honič („vítr“) se jim snaží stužky sebrat a tím je vyřadit ze hry;
- výtvarné hry s barvou spojené s dechovým cvičením – rozfoukávání barevných skvrn pomocí brčka, dokreslování tuší dle fantazie: „Vítr“ (viz příloha R, foto 14);
- opakovaná četba příběhu a dalších tematických textů před odpočinkem;
- práce s dětskou encyklopedií *Základy slušného chování pro děti* (2011, s. 10-15), témata týkající se zdravení;
- poslech písně *Slušné chování* (notový záznam viz příloha K) z CD ke knize *Děti a slušné chování* (Adamovská, 2005, s. 4).

Popis průběhu realizace bloku zaměřeného na pozdravy, závěrečná reflexe

Integrovaný blok jsem realizovala v říjnu, tedy jako první z metodických materiálů připravovaných v rámci této diplomové práce. Skupinu dětí, se kterou pracuji, tvořily většinou děti z předchozího školního roku, pět dětí nastoupilo v září nově. V průběhu realizace byla průměrná docházka 16 dětí. Téma navazovalo na předcházející aktivity zaměřené na podzimní počasí (zejména na vítr) a pokračovalo přípravou společné Drakiády pro děti a rodiče na místním fotbalovém hřišti. Nebylo tak vytrženo ze souvislostí, ale naopak nenásilně propojovalo jednotlivé bloky. Realizace trvala celý týden, protože jsme některé činnosti zařazovaly i opakovaně (např. honička, grafomotorika, hry s barvou).

Denní rituál: „*Dobry den*“ je součástí každodenních aktivit v naší třídě, děti se na něj těší, vyžadují jej. Často přidáváme i gymnastiku mluvidel (úsmev se zavřenou pusou, s vyceněnými zoubky apod.) nebo se cvičením ticha. Někdy uvedenou aktivitu spojujeme s didaktickou hrou: „Jakou máš dnes náladu“. Děti se tak přirozeně učí vyjadřovat své pocity. Při diskusi o pozdravech uvedly důvody pro zdravení slovy: „*Protože je to slušné chování. Protože je to hezké. Protože mamka to říkala.*“ a podobně. Bylo zřejmé, že si z počátku neuvědomovaly žádné další souvislosti, pozdrav braly jako povinnost. Při závěrečné reflexi byly některé děti nerozhodné, měnily názor, nechávaly se ovlivnit kamarádem. Nakonec asi jedna třetina dětí zvolila možnost, že jim nevádí, když jim není na pozdrav odpovězeno.

Maňásková scénka děti zaujala, dokázaly se dobře soustředit na děj. Díky osobnímu zapojení do příběhu (role větru, hudební činnosti) byly děti během celé doby aktivní. Zjistily na základě vlastní zkušenosti, že pohnout čepicí pouze foukáním není snadné. Ze závěrečné diskuse vyplynulo poznání, že pozdrav nás nic nestojí a přinese nám i druhým radost.

Pepíkovo rozpočítadlo umožnilo dětem spojit rytmický přednes krátké říkanky s pohybem. Díky tomu se velice brzo naučily text zpaměti, zdravení vnímaly jako součást hry a uvědomily si, že zdravit můžeme různými způsoby.

Kreslení ilustrací jsem zařadila následující den po maňáskové scéně a čtení před odpočinkem. Děti i po časové prodlevě dokázaly poměrně dobře reprodukovat text, pamatovaly si jednotlivé postavy.

Práce s provázkem a barvou byla pro děti nová a bavila je, s napětím čekaly na vzniklé tvary. Velice hezky se podařilo vzájemné hodnocení obrázků. Práce jsme společně položili na zem a uspořádali do kruhu. Během chůze okolo obrázků v rytmu říkadla si děti jednotlivé výtvary prohlížely, po skončení se posadily k obrázku, ke kterému došly, pokoušely se o slovní posouzení. Učitelka: „*Prohlédni si kamarádův obrázek a řekni, co se mu povedlo, co se ti líbí, co je zajímavé.*“ Děti reagovaly velice pěkně, např.: „*Mně se líbí, že má maminka puntíkové šaty. Toničce se povedl ten vítr. Povedlo se jí, jak se maminka na Pepíka mračí. Tady se hezky drží za ruce. Mamince nakreslila krásné vlasy.*“ Z prací jsme připravili výstavu pro rodiče v šatně, kterou jsme doplnili

textem příběhu o Pepíčkovi (průběh výtvarných aktivit, reflexe a ukázka vytvořených ilustrací viz příloha R, foto 4, 5, 6, 7, 8 a 9).

Kostýmní improvizace s pokrývkami hlavy děti velice zaujaly. Tím, že vstupovaly do rolí, dokázaly se zbavit ostychu a projevíly se i jindy tiché a mlčenlivé typy. Některé děti zvládly nejenom pozdrav, ale sehrály i krátké dramatické etudy, např. s čepicí policie: „*Dobry den, kontrola dokladů. Ukažte mi řidičák!*“ nebo s kašpárkovou čepicí: „*Nazdárek, zdraví tě kašpárek!*“. U zrcadla se děti velice bavily, vymýšlely i grimasy a doprovodná gesta (viz příloha R, foto 1, 2 a 3).

Rozlišování pozdravů podle denní doby a situace nedělalo problémy ani nejmladším dětem. Skládání puzzle nebo třídění a řazení obrázků podle časové posloupnosti již bylo pro děti složitější. Děti proto spolupracovaly ve skupinách, schopnější pomáhaly méně úspěšným. Hru s házecí kostkou (viz příloha R, foto 10) si děti oblíbily a často ji vyžadovaly: „*Pojď si s námi zahrát kostkovou!*“. Možná i proto, že jsem je zapojila do vytváření hracích karet. Obrázky jsem našla v různých časopisech, společně jsme je vystřihovaly a nalepovaly na karton. Při hře vznikly i humorné situace, např. v situaci, kdy si Tonička otočila kartu s obrázkem zubařky a pozdravila: „*Ahoj, teto.*“ Když ji děti opravovaly, obrátila se na učitelku se slovy: „*Ale já chodím k zubařce k naší tetě Martince!*“ Po několikerém opakování hry děti vymýšlely i více neformálních pozdravů, snažily se o humor. Např.: „*Brácha mi říká: Čus bus autobus. Náš děda: Těpic brachu.*“

Také u hry se zvukovými nahrávkami se děti dobře bavily. Zpočátku jim připadaly cizojazyčné pozdravy směšné, později samy vyprávěly zkušenosti, nejvíce s angličtinou: „*Naše mamka to taky umí. Můj brácha se učí anglicky ve škole.*“ Starší děti zaujalo napodobování různých tvarů písma podle připravených vzorů. Děti si uvědomily, že je pro život důležitá schopnost dorozumět se různými jazyky.

Všechny uvedené aktivity vycházely z motivačního textu a směřovaly k vytváření a upevňování společenského pravidla umět pozdravit. Děti si nenásilnou formou uvědomily význam zdravení, zároveň se však rozvíjely ve všech vzdělávacích oblastech. Do činností byli vtaženi i rodiče, kteří se s textem příběhu a plánem činností mohli seznámit na nástěnce v šatně dětí. Aktivně se zapojili do výrazného zdravení při příchodu do třídy i při odchodu z mateřské školy. Při ukončení bloku jsem s dětmi

provedla závěrečnou reflexi formou diskuse a aktivity s veselým a smutným obličejem. Všechny děti se tentokrát připojily ke smutnému výrazu, vadilo jim, když se lidé nezdraví. Celý blok vnímám jako úspěšný, práce se zvoleným textem vedla ke splnění edukačních záměrů. V upevňování návyku pokračujeme průběžně dodnes zejména prostřednictvím osobního příkladu, příležitostným opakováním použitých říkadel či připomenutím příběhu.

8.2 Prosím, děkuji

Schopnost umět poprosit a poděkovat je vhodné pěstovat u dětí již od batolecího věku. Nejefektivnějším prostředkem k vytváření tohoto společenského návyku je osobní příklad dospělého. Děti si osvojí to, co vidí, slyší a zažívají kolem sebe. Pokud rodič i učitelka pravidelně používají tato slova v komunikaci s dítětem, brzo je také ono samo přijme jako samozřejmou součást svého slovníku. Vhodné je také kladně ocenit správné užití uvedených výrazů. Např.: „*Pomůžu ti moc ráda, když jsi tak hezky poprosil.*“ Dítě by se nemělo učit tato slova „slepě papouškovat“, ale mělo by vnímat jejich smysl ve styku s druhými lidmi, chápat, že prosbou vyjadřujeme laskavou žádost, poděkováním vděk. Aldort (2014) uvádí: „*Chcete-li naučit dítě vděčnosti, vyjadřujte svůj vděk za jeho přítomnost ve vašem životě: „To byla taková radost, strávit s tebou odpoledne.“ Jak se budete chovat k dítěti, takové chování si osvojí. Říkat dítěti, co má říct, není zdvořilé. Nepatří to k chování, které byste ho chtěli naučit. Poděkovat dítěti za pomoc, být k němu laskavý a velkorysý, to jsou vaše klíčové nástroje při této výuce.*“ Přirozeným pomocníkem mohou být samozřejmě i zde vhodně zvolené autorské pohádky nebo příběhy s dětským hrdinou. K tématu se vážou texty např.:

- příběh *Prosím, děkuji* od Marie Adamovské z publikace *Děti a slušné chování aneb vyprávění kočky Justýnky* (2005, s. 6);
- příběh *Dobré způsoby dobře působí* z *Knihy dobrých způsobů* (Hogan, 2012, s. 7);
- autorská pohádka *Kouzelné slůvko* z edice *Čtení ze stokorcového lesa* z produkce studia Disney (2000, s. nestr.);
- Ladislav Špaček se tématu věnuje v části kapitoly *Ráno doma* (2012, s. 16 a 17) v první z jeho publikací příběhů s dětským hrdinou *Dědečku, vyprávěj*;
- epizoda *Prosím* z knihy *Neotesánek* Ivony Březinové (2005, s. 8);
- příběh *Proč maminka Adámka nechce* od Anny Malinské (Veberová, 1960, s. 27) a další.

Prostřednictvím nabízených literárních textů může učitelka v mateřské škole směřovat ke zvoleným pedagogickým cílům a vzdělávacím záměrům.

Klíčové kompetence:

- „získanou zkušenost uplatňuje v praktických situacích a v dalším učení“ (kompetence k učení) (Smolíková, 2004, s. 12);
- „má elementární poznatky o světě lidí, kultury, přírody i techniky, který dítě obklopuje, o jeho rozmanitostech a proměnách; orientuje se v řádu a dění v prostředí, ve kterém žije“ (kompetence k učení) (Smolíková, 2004, s. 12);
- „v běžných situacích komunikuje bez zábran a ostychu s dětmi i s dospělými“ (komunikativní kompetence) (Smolíková, 2004, s. 13);
- „má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami, i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat“ (činnostní a občanské kompetence) (Smolíková, 2004, s. 14).

Očekávané výstupy:

- „uplatňovat návyky v základních formách společenského chování ve styku s dospělými i s dětmi (zdravit známé děti i dospělé, rozloučit se, poprosit, poděkovat, vzít si slovo až když druhý domluví, požádat o pomoc, vyslechnout sdělení, uposlechnout pokyn apod.)“ (Dítě a společnost) (Smolíková, 2004, s. 27).

Ve své práci jsem použila příběh Anny Malinské *Proč maminka Adámka nechce* z roku 1960 (viz příloha D). Tuto epizodu jsem si vybrala úmyslně s ohledem na zmiňované stanovisko psychologů Hoskovcové, která upozorňuje na rizika při využívání textu v originální podobě. Záměrně jsem dětem předložila text bez úprav a sledovala jejich reakce na chování hrdinů.

Žánr: příběh s dětským hrdinou

Název: ***Proč maminka Adámka nechce***

Autor: Anna Malinská

Zdroj: *Čteme a recitujeme v mateřské škole* (Veberová, 1960, s. 27)

Časový plán: dva až tři dny

Nabízené činnosti a příležitosti

Název aktivity:	<i>Jak to bylo s Adámkem</i>
Obsah aktivity:	předčítání, poslech, řešení problémové situace
Motivace:	lidová píseň <i>Adámku náš</i> (Šimanovský, 1999, s. 34)
Pomůcky:	plošné loutky, text, kytara, oblečení a rekvizity pro dramatizaci
Organizace:	v kruhu na koberci
Časový plán:	cca 20 min.
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none">• „<i>aktivně komunikovat s druhými dětmi bez vážnějších problémů (vyprávět, povídat, poslouchat, naslouchat druhému);</i>• <i>umět ve styku s dětmi i dospělými poprosit, požádat, vyslechnout sdělení, střídat se v komunikaci;</i>• <i>soustředěně poslouchat pohádku, divadelní hru;</i>• <i>používat jednoduchá souvětí, vyjádřit myšlenku, nápad, mínění, popsat situaci, událost, vyjádřit svoje pocity, prožitky;</i>• <i>jednoduchý problém vyřešit samostatně i ve spolupráci s kamarády, při složitějších se poradit, postupovat podle pokynů a instrukcí;</i>• <i>vymýšlet nová řešení nebo alternativní k běžným (např. jak by to šlo jinak, co by se stalo, kdyby) a verbalizovat je“ (KOV, 2012, s. 6, 7, 11, 14 a 15).</i>
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none">• motivace pomocí zpěvu písně <i>Adámku náš</i> (notový záznam viz příloha M);• můžeme zrealizovat některé z aktivit s písní nabízených v publikaci Šimanovského (1999, s. 34);• úvod: „<i>Poslechněte si, jak to bylo s Adámkem dál.</i>“;• četba originálního příběhu, pro větší atraktivnost využijeme např. plošné loutky, příběh nepřerušujeme, předložíme jej dětem jako celek;• diskuse nad vyslechnutým příběhem, pokus o slovní vyjádření pocitů z četby: „<i>Proč maminka Adámka vyháněla? Jak se cítila? Co udělal Adámek nesprávně? Jak to měl udělat správně? Mohla maminka něco udělat jinak?</i>“;• technika dramatické výchovy - neviditelné hlasy: „<i>Zkuste Adámkovi (mamince) poradit, jak se zachovat.</i>“;• dramatizace příběhu dětmi na dané téma: „<i>Jak to bylo nebo jak to mohlo být jinak?</i>“ – s využitím kostýmů a rekvizit dle výběru dětí;

<ul style="list-style-type: none"> děti se v jednotlivých rolích vystřídají, ostatní představují diváky. 	
Reflexe: <ul style="list-style-type: none"> po scéně herci i diváci vyjadřují svůj názor na chování aktérů slovně nebo s využitím „smajlíků“, společné vyvození závěru, poučení z příběhu. 	
Název aktivity:	<i>Kouzelná slovíčka</i>
Obsah aktivity:	poslech a zpěv písně
Motivace:	poslech nahrávky písně <i>Kouzelná slovíčka</i> z CD ke knize <i>Děti a slušné chování</i> (Adamovská, 2005, s. 9)
Pomůcky:	kytara, CD, přehrávač
Organizace:	volně v prostoru
Časový plán:	krátkodobá aktivita, cca 10-15 min.
Vzdělávací cíle: <ul style="list-style-type: none"> „vyjadřovat se zpěvem, hrou na jednoduché rytmické či hudební nástroje, hudebně pohybovou činností; zapamatovat si jednoduché písničky a reprodukovat je; dodržovat společně dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití v mateřské škole a na veřejnosti“ (KOV, 2012, s. 7, 15 a 17). 	
Plán činností: <ul style="list-style-type: none"> poslech písně <i>Kouzelná slovíčka</i> z CD ke knize <i>Děti a slušné chování</i> (Adamovská, 2005, s. 9) i zpěvu učitelky s doprovodem kytary (notový zápis viz příloha Ch); rozhovor nad textem: „O kterých kouzelných slovíčkách se v písni zpívá?“; hudebně pohybové improvizace; zpěv s kytarou, doprovod na dětské rytmické nástroje. 	
Reflexe: <ul style="list-style-type: none"> škála názorů: „Postav se na pomyslnou čáru na zemi podle toho, jak tě dnešní aktivity bavily. U dveří stojí ten, komu se činnosti líbily, na druhé straně (u okna) ten, koho nezaujaly. Ostatní můžou stát kdekoliv mezi oběma póly. Proč ses postavil právě sem?“ 	
Název aktivity:	<i>Co maminka Adámkovi uvařila?</i>
Obsah aktivity:	malování temperovou barvou, stříhání papíru, lepení
Motivace:	„Namaluj jídlo, které máš rád.“
Pomůcky:	čtvrtky, nůžky, temperové barvy, barevné papíry

Organizace:	individuální práce u stolu
Časový plán:	dle individuálních potřeb dětí, cca 20 min./dítě
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> „zobrazovat objekty reálné i fantazijní různými výtvarnými výrazovými prostředky (např. kresbou, malbou, plošným a prostorovým vytvářením s využíváním různých materiálů)“ (KOV, 2012, s. 17).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> vystřížení „talíře“ z bílé čtvrtky (velikost dle volby dětí); výtvarné znázornění oblíbeného jídla zvolenou technikou – malba temperou, vystřihování barevného papíru, nalepování, dokreslování lihovým fixem apod.
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> společně v kruhu slovní popis práce: „<i>Co maminka uvařila?</i>“
Název aktivity:	<i>Dáš mi ochutnat?</i>
Obsah aktivity:	hra v roli
Motivace:	„ <i>Adámek má zase hlad</i> “
Pomůcky:	vytvořené „talíře s oblíbeným jídlem“, loutka - Adámek
Organizace:	společná aktivita v kruhu
Časový plán:	cca 15 min.
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> „<i>projevovat ohleduplnost a zdvořilost ke svým kamarádům i dospělým, vážit si jejich práce i úsilí</i>“ (KOV, 2012, s. 16).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> děti se posadí do kruhu se svým vytvořeným „talířem“; jedno dítě má v rukou loutku Adámka, vybere si z „nabídky jídel“ a jde co nejlépe požádat autora o ochutnání; děti vedou mezi sebou dialog s použitím slov prosím a děkuji; děti se v roli Adámka střídají.
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> diskuse: „<i>Jak se dnes Adámkovi dařilo požádat o jídlo?</i>“
Název aktivity:	<i>Slůvko prosím</i>
Obsah aktivity:	tematická báseň
Motivace:	rada pro Adámka
Pomůcky:	text básně

Organizace:	zařazujeme průběžně, v režimových momentech, před odpočinkem apod.
Časový plán:	krátkodobá aktivita
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • „zapamatovat si krátké říkanky, rozpočítadla, jednoduché básničky, písničky a reprodukovat je, přijmout jednoduchou dramatickou úlohu“ (KOV, 2012, s. 7).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • seznámení s básní Jiřího Žáčka z knihy <i>Kouzelná slovíčka</i> (2009, nestr.) <i>„Když chceš něco, po čem toužíš, co máš dělat? Kdo to ví? Stačí jenom slůvko Prosím – každý ti rád vyhoví.“;</i> • postupný nácvik básně z paměti společně i individuálně.
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> • sebehodnocení: „Zvládneš říct Adámkovi celou radu sám z paměti?“
Doplňkové aktivity pro práci s příběhem	
	<ul style="list-style-type: none"> • pohybová hra: „Na jedlíka“ (Jukličková-Krestovská, 1985, s. 143) – děti stojí v kruhu, uprostřed leží míč. Učitelka vyzve mottem: „Polévka se vaří, maso na talíři, sní je...“ a jmenováním jedno dítě, které vezme míč a snaží se jím trefit některého ze spoluhráčů. Opakujeme několikrát; • cvičení pro uvolnění paže: „Mícháme omáčku“ (krouživý pohyb); • četba dalších příběhů na dané téma před odpočinkem.

Další text, který jsem si vybrala pro praktické vyzkoušení v mateřské škole při seznamování s etiketou, je příběh *Děkuji* z knihy *Neotesánek* (viz příloha E).

Žánr: příběh s dětským hrdinou

Název: ***Děkuji***

Autor: Ivona Březinová

Zdroj: *Neotesánek* (2005, s. 7)

Časový plán: jeden den

Nabízené činnosti a příležitosti

Kniha *Neotesánek* je soubor minipříběhů, které dějově navazují. Při práci s jednotlivými epizodami je proto nutné seznámit děti s úvodní kapitolou *Jak to všechno začalo*, aby pochopily spojovací prvek celé knihy – postupně opadávající kůru z dřevěného panáčka. Hlavní aktivita vychází z části *Děkuji*. S vlastním textem uvedeného příběhu děti předem neseznamujeme.

Název aktivity:	<i>Co je ze dřeva</i>
Obsah aktivity:	aktivizační hra
Motivace:	„Z čeho je vytvořený Neotesánek?“
Pomůcky:	běžné vybavení třídy, dřevěné polínko
Organizace:	volně v prostoru třídy
Časový plán:	cca 5 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none">• „odhalit podstatné a nepodstatné znaky, charakteristické znaky předmětů;• orientovat se v prostoru podle slovních pokynů;• mít přiměřeně bohatou slovní zásobu, dokázat osvojená slova aktivně uplatnit v řeči, používat větší množství slovních obrátů, správně určovat a pojmenovávat věci a jevy ve svém okolí“ (KOV, 2012 s. 6, 7 a 9).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none">• motivace rekapitulací úvodní kapitoly;• diskuse: „Z čeho tatínek udělal Neotesánka? Co je dřevo? Kde se bere? Co je tady z dřeva?“ – zkoumání dřevěného polínka všemi smysly;• didaktická hra s motivačním říkadlem (z praxe učitelek MŠ): „Hledám, hledám, co mám znát, pojd' mi také pomáhat. Do všech koutů zajdi, co je ze dřeva zde najdi.“ Děti chodí volně v prostoru třídy, mají za úkol najít předmět vyrobený ze dřeva a přinést ho zpět do kroužku;• pojmenovávání donesených předmětů: „Já jsem Anička a donesla jsem kostku.“
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none">• individuálně slovní hodnocení: „Bylo to snadné nebo obtížné?“;• společně vytvoření dřevěného objektu z donesených předmětů.

Název aktivity:	<i>Děkuji</i>
Obsah aktivity:	předčítání příběhu, vstupování do děje, dramatické hry
Motivace:	„ <i>Co se Neotesánkovi přihodilo?</i> “
Pomůcky:	knihka <i>Neotesánek</i>
Organizace:	v kruhu na koberci, turecký sed, klek
Časový plán:	cca 20 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • „<i>aktivně komunikovat s druhými dětmi bez vážnějších problémů (vyprávět, povídat, poslouchat, naslouchat druhému)</i>; • <i>umět ve styku s dětmi i dospělými poděkovat</i>; • <i>používat jednoduchá souvětí, vyjádřit myšlenku, nápad, mínění, popsat situaci, událost, vyjádřit svoje pocity, prožitky</i>; • <i>dodržovat pravidla konverzace a společenského kontaktu – řečovou kázeň (např. dokázat naslouchat druhým, vyčkat, až druhý dokončí myšlenku, sledovat řečníka i obsah, dokázat zformulovat otázku, samostatně a smysluplně odpovědět na otázku, umět komentovat zážitky a aktivity, posuzovat slyšené)</i>; • <i>dokončit příběh, pohádku (např. vymyslet konec, jinou variantu)</i>“ (KOV, 2012, s. 6, 8, 14 a 15).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • poslech úvodu příběhu až k textu: „<i>Jednou si doma zapomněl lopatku. Byl smutný a chtělo se mu plakat.</i>“; • diskuse: „<i>Co znamená, že byl smutný? Byl jsi také někdy smutný?</i>“; • technika narace - vyprávění zážitků dětí, porovnávání s vlastními zkušenostmi; • didaktická hra: „<i>Jakou máš dnes náladu?</i>“ – slovní vyjádření vlastních pocitů; • vymyšlení, jak mohl příběh pokračovat; • dramatizace části příběhu, vstupování do situace – jedno dítě v roli Neotesánka, ostatní děti také v rolích ztvárňují, co by mohli udělat děti, dospělí, maminka...; • pro lepší vcítění do role nabídneme dětem kostýmní improvizace, rekvizity (šátek, sukně, kabelka, pánská vesta apod.); • pokračování v četbě až k textu: „<i>... zapomněl jsi ...</i>“; • diskuse s dětmi, hledání možného řešení situace; • dokončení příběhu, porovnání závěru v knize s návrhy dětí.

Reflexe:

- diskuse: „*Co se dnes Neotesánek naučil?*“;
- praktické vyzkoušení dovednosti poděkovat – učitelka rozdá všem dětem drobné odměny např. omalovánku s obrázkem Neotesánka, děti se vzájemně kontrolují, zda všichni poděkovali.

Doplňkové aktivity pro práci s příběhem

- vytváření Neotesánka z dřevěného polínka a přírodnin (děti společně navrhnou varianty zdobení, učitelka pracuje s tavnou pistolí), pozor na bezpečnost!;
- pohybová hra s pravidlem: „Dřevěná honička“ – dítě se může zachránit před chycením tím, že se dotkne předmětu vyrobeného ze dřeva;
- tvořivé hry s kinetickým pískem;
- četba příběhů na dané téma před odpočinkem;
- společenská hra: „Vadí, nevádí“ (viz příloha S, foto 20);
- poslech písně *Kouzelná slovíčka* (Adamovská, 2005, s. 9), zpěv s oporou o hlas učitelky (notový zápis viz příloha Ch).

Popis průběhu realizace bloku zaměřeného na dovednost poprosit, poděkovat, závěrečná reflexe

Integrovaný blok byl realizován v listopadu 2014, trval jeden týden. Průměrná docházka dětí do mateřské školy činila 17 dětí.

Nejprve jsem pracovala s originálem textu Anny Malinské, který byl dětem předložen bez úprav. U příběhu Adámka mne zajímaly vedle vyvození pravidla používat v komunikaci slovo prosím také reakce dětí na odmítání dítěte matkou s ohledem na stanoviska psycholožky Hoskovcové.

Pro uvedení do děje se mi osvědčila motivace písní *Adámku, náš*, protože ji děti dobře znají. Hrdinu z písně si ztotožnily s hlavní postavou čteného příběhu. Text poslouchaly soustředěně, bezprostředně po jeho ukončení slovně reagovaly na konfliktní situaci mezi maminkou a Adámkem: „*Adámek chtěl jíst, ale mamce se nelíbilo, že na ni křičel. A že nepoprosil! Protože maminka není jeho služka, vid’? Tak se na něj zlobila, že neposlouchá. Já taky někdy musím za dveře, když mamku neposlouchám. Já musím jít do pokojíčku, než se uklidním.*“ apod. Dál jsem se dětí dotazovala, proč maminka

Adámka vyhnala, proč tvrdila, že ho nezná. Děti postupně společně vyvodily závěr a dokázaly ho pojmenovat: „*Má ho ráda, ale nelíbilo se jí, jak se k ní chová*“. Shrnuly, že se maminka momentálně na Adámka zlobila pro jeho nevhodné chování, ale po nápravě mu hned odpustila. Reakce matky braly jako spravedlivý trest, ne jako výraz citového odmítání. Z aktivity vyplynulo, že děti nemají s vnímáním příběhu v neupravené podobě žádný emocionální problém. Podle mne je v tomto případě důležité, jaké mají děti vlastní zkušenosti z reálného života. Pokud se s dětmi jedná na základě respektujícího, partnerského přístupu, kdy dospělý dokáže rozlišovat projev chování (např. „*Dnes se ti to nepovedlo.*“) od slovního útoku na osobnost dítěte („*Jsi zlobivý!*“), lze s dětmi s příběhem pracovat v originální podobě bez obav z negativního vlivu na dětskou psychiku. To, že příběh na děti nepůsobil traumaticky, se projevilo i v následné dramatizaci, kterou si děti užívaly. Nevadilo jim být v rolích Adámka ani maminky (dramatické hry s loutkami viz příloha S, foto 17).

Píseň *Kouzelná slovíčka* dětem pomohla k upevnění návyku. Brzo se ji naučily téměř celou zpaměti stejně jako báseň Jiřího Žáčka.

Malování jsem zařadila druhý den po aktivitách s příběhem o Adámkovi. Hlavním záměrem těchto aktivit bylo vlastnoruční vytvoření pomůcek pro další činnosti. Děti byly tvořivé, dokázaly ztvárnit a pojmenovat své oblíbené jídlo. Při hře „na ochutnávání“ neměly děti problém s vytvořením slušné prosby. I nejmladší děti zformulovaly alespoň jednoduchou větu: „*Prosím, ochutnat.*“ Všechny zvládly poděkovat (viz příloha S, foto 15 a 16).

Další doplňkové aktivity pro práci s příběhem o Adámkovi plnily spíše funkci integrační, propojily jednotlivé vzdělávací oblasti.

Pro uvedení do druhého příběhu se osvědčilo předchozí seznámení s úvodní kapitolou z knihy. Děti poznaly postavu Neotesánka a jeho „rodiče“. Měly k dispozici i skutečné polínko, vnímaly jeho hmotnost, povrch, strukturu, vůni, poznaly, co je kůra. Při aktivizující hře si uvědomily, co ještě je ze dřeva, mohly si udělat představu o jeho vlastnostech a možnostech použití. Společně s učitelkou si vytvořily dvě figurky z dřevěných polínek a podzimních přírodnin. Práce je velice bavila. Po ukončení bloku jsme vytvořené panáčky vystavili na školní zahradě (viz příloha S, foto 18 a 19). Děti zaujalo také tvoření z kinetického písku. Oproti plánu jsme vzhledem k příznivému

počasí mohli zařadit i hry na skutečném pískovišti na školní zahradě: „*Stavíme si z písku jako Neotesánek.*“ Při hrách děti prakticky zkoušely fungování „kouzelných slovíček“ při půjčování hraček.

Vlastní práce s příběhem proběhla bez problémů. Děti mají v této oblasti bohaté zkušenosti z domova i z mateřské školy. Některé dokázaly rozlišit, že v různém prostředí může dodržování pravidla fungovat jinak: „*Doma nemusím říkat prosím a mamka mi to stejně dá.*“ Děkování je u většiny dětí vyžadováno i v rodině. Zafixování návyku však vyžaduje dlouhodobou práci doma i v mateřské škole, proto se budeme k uvedenému tématu průběžně vracet.

8.3 Osobní hygiena

Další základní pravidlo společenského chování, které by měly znát děti již v předškolním věku, je dodržování hygienických návyků. Tento okruh je z velké části záležitostí rodinného prostředí. V mateřské škole se zaměřujeme zejména na mytí rukou po použití toalety, před jídlem i po jídle.

Nabídka příběhů, které řeší oblast osobní hygieny, je pestrá. Představují ji například tyto literární texty:

- příběh ze života dětí *Ráno doma* z knihy Ladislava Špačka *Dědečku, vyprávěj* (2012, s. 9);
- epizoda *Mytí* z knihy příběhů o dětech Josefa Čapka *Povídejme si, děti* (1986, s. 12);
- příběh Františka Hrubína *Náš Toník se nerad myje* (Veberová, 1981, s. 240);
- pohádka *Telátku se nechce vstávat* z knihy *Telátko popleta* Petra Hudského (2014, s. 19);
- Ester Stará v knize *A pak se to stalo* zařadila pohádek na toto téma hned několik: *O nečesaných vláskách, O špinavých uších, O nečištěných zoubcích* (2010, s. 7, 32, 36);
- *Abeceda slušného chování pro děti* (Krzyżanek, 2009, s. 8) nabízí příběh ze života dětí *O kachničce a konvalinkové koupelové pění*;
- z publikace *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče* od Dušana Taragela text *Pohádka o Anče, která se nemyla a smrděla* (2002, s. 31) a další.

Prostřednictvím nabízených literárních textů může učitelka v mateřské škole směřovat k vybraným pedagogickým cílům a vzdělávacím záměrům.

Klíčové kompetence:

- „*má elementární poznatky o světě lidí, kultury, přírody i techniky, který dítě obklopuje, o jeho rozmanitostech a proměnách; orientuje se v řádu a dění v prostředí, ve kterém žije*“ (kompetence k učení) (Smolíková, 2004, s. 12);
- „*dokáže se vyjadřovat a sdělovat své prožitky, pocity a nálady různými prostředky (řečovými, výtvarnými, hudebními, dramatickými apod.)*“ (komunikativní kompetence) (Smolíková, 2004, s. 13);
- „*uvědomuje si, že za sebe i své jednání odpovídá a nese důsledky*“ (sociální a personální kompetence) (Smolíková, 2004, s. 13);
- „*má základní dětskou představu o tom, co je v souladu se základními lidskými hodnotami a normami, i co je s nimi v rozporu, a snaží se podle toho chovat*“ (činnostní a občanské kompetence) (Smolíková, 2004, s. 14);
- „*dbá na osobní zdraví a bezpečí svoje i druhých, chová se odpovědně s ohledem na zdravé a bezpečné okolní prostředí (přírodní i společenské)*“ (činnostní a občanské kompetence) (Smolíková, 2004, s. 14).

Očekávané výstupy:

- „*mít povědomí o významu péče o čistotu a zdraví, o významu aktivního pohybu a zdravé výživy*“ (Dítě a jeho tělo) (Smolíková, 2004, s. 17);
- „*porozumět slyšenému (zachytit hlavní myšlenku příběhu, sledovat děj a zopakovat jej ve správných větách, sledovat a vyprávět příběh, pohádku, chápat slovní vtip a humor*“ (Dítě a jeho psychika) (Smolíková, 2004, s. 19);
- „*řešit problémy, úkoly a situace, myslet kreativně, předkládat „nápady“*“ (Dítě a jeho psychika) (Smolíková, 2004, s. 21);
- „*dodržovat dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití a chování doma, v mateřské škole, na veřejnosti, dodržovat herní pravidla*“ (Dítě a ten druhý) (Smolíková, 2004, s. 25);
- „*utvořit si základní dětskou představu o pravidlech chování a společenských normách, co je v souladu s nimi a co proti nim a ve vývojově odpovídajících situacích se podle této představy chovat (doma, v mateřské škole i na veřejnosti)*“ (Dítě a společnost) (Smolíková, 2004, s. 27);

- „zvládat běžné činnosti a požadavky na dítě kladené i jednoduché praktické situace, které se doma a v mateřské škole opakují, chovat se přiměřeně a bezpečně doma i na veřejnosti“ (Dítě a svět) (Smolíková, 2004, s. 30).

Pro motivaci dětí k aktivnímu dodržování hygienických požadavků v mateřské škole jsem si zvolila příběh *O Anče, která se nemyla a smrděla* (viz příloha F). Zajímalo mne, jakým způsobem přijmou předškolní děti jazykový styl a obsah textu, který nekončí šťastně.

Žánr: příběh s dětským hrdinou

Název: ***O Anče, která se nemyla a smrděla***

Autor: Dušan Taragel

Zdroj: *Pohádky pro neposlušné děti a starostlivé rodiče* (2002, s. 31)

Časový plán: cca jeden týden

Vzhledem k tomu, že text je pro předškolní věk poměrně dlouhý a po obsahové stránce složitější, je vhodné pracovat s ním postupně. Vlastní aktivity a práci s příběhem budeme realizovat po částech, vždy s přečtením pouze výběru z textu. Následně můžeme čtení celého příběhu zařadit před odpočinkem, děti mohou poslouchat i nahrávku z CD (knihu předčítá herečka Anna Geislerová).

Nabízené činnosti a příležitosti

Název aktivity:	<i>To jsou prsty, to jsou dlaně, mýdlo s vodou patří na ně</i>
Obsah aktivity:	poslech četby úvodní části příběhu, praktický nácvik správného postupu při mytí rukou s využitím motivační básně
Motivace:	„ <i>Jak to bylo s Ančou?</i> “
Pomůcky:	kniha, mýdla, umyvadla, ručníky
Organizace:	v kruhu na koberci, v umývárně
Časový plán:	cca 15 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • „<i>pečovat o osobní hygienu, samostatně zvládat pravidelné běžné denní úkony (např. používat toaletní papír a splachovací zařízení, mýt si a utírat ruce, umět používat kapesník);</i> • <i>soustředěně poslouchat pohádku, hudební skladbu;</i>

- zapamatovat si krátké říkanky, rozpočítadla, jednoduché básničky, písničky a reprodukovat je, přijmout jednoduchou dramatickou úlohu;
- zvládat běžné činnosti, požadavky i jednoduché praktické situace, které se v mateřské škole opakují“ (KOV, 2012, s. 4, 7 a17).

Plán činností:

- seznámení s knihou, ilustracemi;
- seznámení s vlastnostmi mýdla – děti si jej předávají v kruhu, zkoumají smysly;
- vyvození závěrů, pojmenování účelu mýdla – pomocník pro mytí;
- poslech čtení úvodní části příběhu až k textu: „*Vyzkoušeli všechno, co se dalo, ale za chvíli byla Anča opět špinavá a smrděla.*“;
- diskuse nad vyslechnutým úryvkem;
- seznámení se rčením: „Čistota – půl zdraví“ – společné vysvětlení významu hygieny pro zdraví člověka;
- hra s prsty, cvičení jemné motoriky s básní Františka Hrubína podle Uhrové (2010, s. 100)

„*To jsou prsty, to jsou dlaně,* dítě si jemně tahá za jednotlivé prstíky
mýdlo s vodou patří na ně. mne si ruce jako při umývání
A po mýdle dobré jídlo, dítě si rukou krouží po bříšku
a po jídle zase mýdlo.“ opět „umývání“;

- praktická ukázka správného postupu při mytí učitelkou (se slovní instrukcí);
- praktické vyzkoušení všemi dětmi.

Reflexe:

- pozitivní zpětná vazba – pochvala dětí za správné provedení;
- do umývárny společně s dětmi umístíme motivační obrázek (viz příloha H);
- stejný obrázek si děti mohou individuálně vybarvit jako omalovánku.

Název aktivity:	<i>Co to tady páchne?</i>
Obsah aktivity:	poslech četby části příběhu, asociační řetěz, čichové hádanky
Motivace:	„ <i>Jak to bylo dál? Co zjistily učitelky?</i> “
Pomůcky:	knihy, „tajemné krabičky“ se vzorky aromatických předmětů např. syrečky, odlakovač, špinavé ponožky, mýdlo, skořice, parfém apod.
Organizace:	u kruhu na koberci, volně v prostoru
Časový plán:	cca 20 minut

Vzdělávací cíle:

- „záměrně si zapamatovat a vybavit si prožité příjemné i nepříjemné pocity (např. vyprávět zážitky z výletu), viděné (např. vyjmenovat květiny viděné na procházce), slyšené (např. zapamatovat si rytmus, melodii);
- rozlišit známé chutě a vůně i zápachy (např. slané, sladké, kyselé, hořké, vůni koření, různých pochutin);
- umět kooperovat, dohodnout se s ostatními“ (KOV, 2012 s. 7 a 12).

Plán činností:

- poslech četby další části příběhu až k textu: „*Učitelky ten strašný pohled nevydržely a s křikem vyběhly ven, zapomněly a poztrácely učitelké zápisníky, kabelky a čepice a utíkaly někam pryč.*“;
- cvičení paměti: „*Co učitelky viděly v Ančině pokoji?*“;
- asociační řetěz: „*Co mohly ještě uvidět?*“ – děti si posílají po kruhu zástupný předmět např. mýdlo s výraznou vůní, jmenují předměty, osoby dle vlastní fantazie;
- diskuse: „*Co učitelky v pokoji ucítily? Znáš ještě něco, co smrdí? Mýdlo, které jsme si podávali, také smrdělo?*“ – rozlišení příjemného a nepříjemného čichového vjemu, pojmů vůně a zápach;
- praktické vyzkoušení čichového vnímání, individuální čichové hádanky s „tajnými krabičkami“ - děti smí otevřít víčko, ale horní část krabičky, případně lahvičky, je překrytá neprůhlednou textilií tak, aby mohly vnímat aroma, ale neviděly obsah, pokouší se určit, zda je jim vjem příjemný nebo ne, uhodnout, co vydává vůni nebo zápach;
- „čichové pexeso“ - dvojice (trojice) dětí mají jednu společnou krabičku, vzájemně vyhledávají skupinku dětí se stejným předmětem.

Reflexe:

- vzájemná kontrola správnosti odkrytím krabiček;
- vyjádření vlastního názoru: „*Postav se ke krabičce, která ti nejvíce voněla. Která ti byla nejvíce nepříjemná?*“;
- společné vyvození obecného závěru, že není vhodné, pokud člověk zapáchá;
- opět praktické vyzkoušení správného postupu při mytí rukou.

Název aktivity: ***Špinavé ruce***

Obsah aktivity: výtvarné aktivity ve skupinách, hry s barvou – tisk, kresba

Motivace:	<i>„Jak vypadal Anči pokojíček?“</i>
Pomůcky:	papír velkého formátu, temperové (prstové) barvy, lihové fixy
Organizace:	u stolečku, ve skupinách (max. 4-5 dětí)
Časový plán:	cca 20 minut/skupina (dle individuální potřeby)
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • <i>„umět kooperovat, dohodnout se s ostatními;</i> • <i>zobrazovat objekty reálné i fantazijní různými výtvarnými výrazovými prostředky (např. kresbou, malbou, plošným a prostorovým vytvářením s využíváním různých materiálů;</i> • <i>všímat si nepořádku a škod, dbát o pořádek a čistotu, zvládat drobné úklidové práce, nakládat vhodným způsobem s odpady apod.“ (KOV, 2012 s. 12, 17 a 19).</i>
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • děti tisknou na velký formát papíru své ruce namočené v barvě tak, aby zaplnily celou plochu; • do zaschlého podkladu dokreslují lihovým fixem dle vlastní fantazie hračky a předměty z Ančina pokoje; • na závěr klademe důraz na důkladné umytí rukou v umývárně.
Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> • sebehodnocení: <i>„Jak ses cítil se špinavýma rukama? Co se na vašem obrázku skrylo pod nánosem otisků špinavých rukou za hračky? Chtěl bys mít takto špinavé hračky doma nebo ve školce? Co s tím můžeš udělat?“</i>
Název aktivity:	<i>Na tichou poštu</i>
Obsah aktivity:	cvičení ticha, sluchová hra
Motivace:	<i>„Jak to bylo s Ančou dál?“</i>
Pomůcky:	kniha, porcelánový talířek, špendlík
Organizace:	v kruhu na koberci, následně ve skupinách (min. po pěti dětech)
Časový plán:	cca 20 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • <i>„soustředěně poslouchat pohádku, hudební skladbu;</i> • <i>sluchem rozlišit slova, slabiky;</i> • <i>rozvíjet a obohacovat hru podle své představivosti a fantazie;</i> • <i>spolupracovat při hrách a aktivitách nejruznějšího zaměření, být ostatním</i>

partnerem;

- *chápat podstatu hry a její pravidla, dodržovat pravidla her a jiných činností, hrát spravedlivě, nepodvádět, umět i prohrávat“ (KOV, 2012, s. 7, 8, 14 a 15).*

Plán činností:

- *poslech předčítání pokračování příběhu až k textu: „Určitě vymýšlejí nějaký plán, abych si umyla ruce, obličej i krk.“;*
- *diskuse nad slyšeným textem: „Libilo se rodičům chování Anči? Proč? Jaký asi připravili plán? Proč mluvili tiše?“;*
- *cvičení ticha – děti se pokusí vytvořit ve třídě absolutní ticho a chvíli v něm setrvat, učitelka ověří puštěním špendlíku do porcelánového talířku (všechny činnosti provádí v absolutní tichosti, bez slovních komentářů, využije momentu překvapení se špendlíkem schovaným v dlani);*
- *didaktická hra: „Na tichou poštu“ – děti se rozdělí do skupin a předávají si šeptem libovolné slovo nebo vzkaz, správnost si vzájemně ověřují;*
- *na závěr společně zopakujeme báseň *To jsou prsty* a celý proces mytí rukou v umývárně.*

Reflexe:

- *sebehodnocení: „Bylo obtížné správně vyřídit vzkaz? Podařilo se to vaší skupině? Co můžeš udělat pro to, aby se to příště podařilo lépe?“*

Název aktivity: ***Ančina schovávaná***

Obsah aktivity: didaktická hra, seznámení s písní, zpěv

Motivace: *„Zahrajeme si s Ančou na schovávanou“*

Pomůcky: kniha, maňásek nebo panenka Anča, kytara, rytmické nástroje

Organizace: volně v prostoru herny nebo na školní zahradě

Časový plán: cca 10-15 minut

Vzdělávací cíle:

- *„rozvíjet a obohacovat hru podle své představivosti a fantazie;*
- *vyjadřovat se zpěvem, hrou na jednoduché rytmické či hudební nástroje, hudebně pohybovou činností;*
- *chápat podstatu hry a její pravidla, dodržovat pravidla her a jiných činností, hrát spravedlivě, nepodvádět, umět i prohrávat“ (KOV, 2012, s. 8, 15 a 17).*

Plán činností:

- *poslech předčítání pokračování příběhu až k textu: „Nebo strčí každý den Anču*

do pračky a vyperou ji. “;

- didaktická hra: „Schovávaná“ - můžeme hrát v několika variantách např. jedno dítě jde za dveře nebo si zakryje oči, jiné dítě se schová samo nebo ukryje v prostoru maňáska či panenku, představující Anču, ostatní děti mohou pomáhat v hledání pomocí slov: „*Přihořívá, hoří!*“, děti se v rolích střídají;
- seznámení s písní *Co já zkusím* (zdroj neznámý, z praxe učitelek);
- vysvětlení textu (notový záznam viz příloha L), zpěv s kytarou a dětskými rytmickými nástroji.

Reflexe:

- vyjádření vlastního postoje: „*Pokud si myslíš, že bylo dobře, že se Anča schovávala, postav se ke dveřím, pokud si myslíš, že se měla zachovat jinak, postav se k oknu. “;*
- opět praktické vyzkoušení správného postupu při mytí rukou.

Název aktivity: ***Jak to všechno dopadlo?***

Obsah aktivity: poslech textu, pohybové aktivity, závěrečná reflexe

Motivace: stručná rekapitulace příběhu učitelkou, děti doplňují

Pomůcky: kniha, různobarevné stopy vystřižené z papíru, překážky pro tělesnou výchovu

Organizace: v kruhu na koberci, volně v prostoru

Časový plán: cca 10-15 minut

Vzdělávací cíle:

- „*zvládat nižší překážky, zvládat různé druhy lezení;*
- *orientovat se v prostoru i v rovině;*
- *znát základní zásady zdravého životního stylu (např. o pozitivních účincích pohybu a sportu, hygieny, zdravé výživy, ...);*
- *dokončit příběh, pohádku (např. vymyslet konec, jinou variantu);*
- *vyjádřit a zhodnotit prožitky (co se líbilo a co ne, co a proč zaujalo, co bylo zajímavé, překvapivé, podnětné apod).“ (KOV, 2012, s. 3, 5, 8, 9 a 16).*

Plán činností:

- poslech předčítání závěru příběhu;
- pohybové aktivity – společné vytvoření několika cest v prostoru pomocí vyznačení různobarevnými stopami, můžeme zařadit i jednoduché překážky;
- orientace ve vyznačených cestách, chůze v prostoru s překonáváním překážek;

- relaxace;
- vymyšlení různých variant závěru příběhu, pokus o dobrý konec.

Reflexe:

- slovní zhodnocení všech realizovaných aktivit;
- vyjádření vlastního pocitu: „*Postav se k symbolu aktivity, která tě za celou dobu práce s příběhem o Anče, nejvíce (nejméně) bavila.*“;
- děti mohou svůj názor slovně vysvětlit.

Doplňkové aktivity pro práci s příběhem

- prohlížení ilustrací v knize;
- hry s vodou (přelévání z nádoby do nádoby pomocí různých pomůcek např. naběračka, lžice, houba, džbánek apod.) a s mýdlem (pevné, tekuté);
- vytváření mýdla z mýdlové hmoty;
- individuální pracovní list – sledování a vyznačování cest v rovině: „*Sleduj Ančiny stopy a zakresli její cestu.*“ (viz příloha O);
- individuální pracovní list – bludiště: „*Která z cest vede do Ančina chlívků?*“ (viz příloha N);
- společenské hry na téma správného chování (viz příloha T, foto 22 a 23);
- četba příběhů na dané téma před odpočinkem;
- práce s encyklopedií *Základy slušného chování pro děti*, téma hygiena (2011, s. 46-49).

Popis průběhu realizace bloku zaměřeného na osobní hygienu, závěrečná reflexe

Tento integrovaný blok byl realizován na konci ledna 2015. Trval jeden týden. Činností se účastnilo průměrně 15 dětí. Před vlastní prací s textem jsem děti seznámila s celou publikací. Děti zaujaly zejména netypické ilustrace, všimaly si detailů (viz příloha T, foto 21). K prohlížení knihy se individuálně vracely (častěji chlapci, kteří běžně vyhledávají spíše naučný žánr).

Motivace klasickým mýdlem byla pro děti inspirativní, vnímaly intenzivně zejména vůni. Pro některé bylo tuhé mýdlo novinkou (nebo neobvyklým předmětem), protože doma i v mateřské škole se setkávají častěji s mýdlem tekutým. Úvodní část příběhu děti zaujala, druhý den samy vyžadovaly pokračování. Přes to, že postup při mytí rukou

už děti obecně znají, po četbě příběhu byla pozornost při praktické ukázce učitelkou zvýšená. Děti dokázaly napodobit mytí včetně vyhrnutí rukávů i správného použití ručníku.

Aktivita: „Co to tady páchne“ rozvíjela představivost i slovní zásobu. Asociační řetěz byl pestrý a nápaditý: „*V pokoji měla pavučiny, hlínu, prach, a taky mouchy a vosy, a nějaký jídlo, asi zkažený anebo plesnivý a taky upatlaný hračky, taky tam běhaly myši a měla tam špinavé kapesníky.*“ Čichem děti dokázaly rozpoznat a pojmenovat skořici: „*Skořici dáváme na krupicovou kaši.*“ Vanilkový cukr určily přirovnáním: „*Tohle voní jako cukroví.*“ Pánskou kolínskou popsala dívka: „*Tohle voní jako můj tatka*“. Vtipná byla následující reakce dalšího dítěte: „*A můj tatka prdí a smrdí.*“ Jako největší zápach všichni shodně označili syrečky, nepoznali však, co ho vydává. Rozličné názory měli na odlakovač nehtů. Některým dětem byly výpary příjemné, jiným zapáchaly. Čichové pexeso s mírnou dopomocí učitelky zvládly.

Tisk rukama natřenýma barvou děti bavil, dokázaly spolupracovat ve skupinách. Následně jsme zopakovali správný postup mytí rukou, společně provedli kontrolu, zda někomu na rukách nezůstala barva. Děti se zapojily i do úklidu prostředí (ubrusy, štetce, umazaná židlička), protože nechtěly: „... *aby to u nás bylo jako u Anči v pokoji.*“ Druhý den děti dokreslovaly do předtištěného podkladu předměty. Práci obohatily nápadem, že nakreslí i Anču. Práci slovně komentovaly např.: „*Ještě jí nakreslím zuby. Ale celý černý, protože si je nečistí. A taky celý černý krk, protože si ho taky nemyje. A do vlasů pavouka...*“ (viz příloha T, foto 24, 25 a 26).

Při vymýšlení, jaký plán si rodiče připravili pro Anču, byly děti velice kreativní. Navrhovaly autoritativní řešení např.: „*Mohli ji odtáhnout do koupelny a strčit ji do vany. Nebo osprchovat. Ale museli by zamknout. Nebo jí mohli dát na zadek...*“. Většinou volily pozitivní motivaci: „*Mohli jí tam třeba dát rádio a pustit pěknou hudbu. Nebo jí tam dát kyblík a nějaké hračky. Mně mamka dává do vany pěnu a já si s ní hraju. Nebo si může takhle lehnout (dítě se otočilo na břicho, napodobovalo pohyby) a takhle cákat a zpívat: Plavu si ani nevím jak...*“ apod.

Hra na tichou poštu byla pro některé děti z počátku obtížná, nechápaly pravidlo, že musí zopakovat slyšené slovo. Nadále přicházely s vlastními nápady, co dát Anče do vody. Teprve po zopakování pravidel princip hry pochopili všichni. Během dalších pokusů

probíhala průběžná reflexe: „*Co můžeme udělat pro to, aby se nám posílání podařilo?*“ Např.: „*Použijeme kornout z dlaní u kamarádových uší. Slovo vymyslí učitelka, pro obě řady stejné*“. Skupiny si správnost vzájemně ověřily. Nakonec dokázaly správně předat slyšené slovo oba týmy. Některé děti chtěly být pouze pozorovatelé.

Hra na schovávanou byla v obou variantách pro děti známá, pravidelně ji v různých obměnách zařazujeme. Píseň se děti zvládly naučit zpaměti, text jsme si dovysvětlili (např. fráze: „zoubky jako perličky“).

Závěr příběhu děti překvapil, shodly se ale, že si Anča podobný konec zasloužila: „*Já bych taky nechtěla Anču u nás ve školce*.“ Samy by ale na jejím místě být nechtěly. Doporučily jí zlepšit se v hygieně a vrátit se k rodičům.

Děti bavily i doplňkové aktivity jako práce se stopami v prostoru i na papíře, řešení bludiště (viz příloha T, foto 27 a 28) nebo hry s vodou. Během realizace si několikrát prakticky zopakovaly správný postup při mytí rukou, uvědomily si důležitost osobní hygieny pro své zdraví, ale také s ohledem na dodržování pravidel etikety.

8.4 Používání kapesníku

Nabídka textů, které řeší používání kapesníku ve společnosti, není příliš rozsáhlá. Do své práce jsem však toto téma vybrala naprosto záměrně. Uvedený společenský návyk totiž podle mé dlouholeté zkušenosti z praxe učitelky v mateřské škole rodiče naprosto podceňují. Podle Matějčka (2005) je při dobrém vedení dítě ve věku již okolo patnácti měsíců schopno záměrně si vyprázdnit nosní dutinu. Přesto do předškolních zařízení přichází děti, které kapesník neumí použít nejen samostatně, ale ani s pomocí učitelky. Naučit děti smrkat, otřít si nos a použitý papírový kapesník vyhodit do odpadků patří ke stěžejním úkolům nejen v oblasti etikety, ale i péče o zdraví své i ostatních lidí. Nabízené literární texty by tak mohly být pedagogům v mateřských školách při vytváření uvedeného návyku oporou:

- Kapitola *Chlapeček a nos* z publikace *Nezbedníci* Martiny Drijverové (2011, s. 63);
- pohádka Ester Staré *O nevysmrkaném nosu* z knihy *A pak se to stalo* (2010, s. 19);
- *Pohádka o Věrce, která se dloubala v nose* z publikace *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče* od Dušana Taragela (2002, s. 19).

Prostřednictvím uvedených materiálů může učitelka v mateřské škole směřovat k dosahování vybraných pedagogických cílů a vzdělávacích záměrů.

Klíčové kompetence:

- „získanou zkušenost uplatňuje v praktických situacích“ (kompetence k učení) (Smolíková, 2004, s. 12);
- „všímá si dění i problémů v bezprostředním okolí; přirozenou motivací k řešení dalších problémů a situací je pro něj pozitivní odezva na aktivní zájem“ (kompetence k řešení problémů) (Smolíková, 2004, s. 12);
- „ví, že není jedno, v jakém prostředí žije, uvědomuje si, že se svým chováním na něm podílí a že je může ovlivnit“ (činnostní a občanské kompetence) (Smolíková, 2004, s. 14);
- „dbá na osobní zdraví a bezpečí svoje i druhých, chová se odpovědně s ohledem na zdravé a bezpečné okolní prostředí (přírodní i společenské“ (činnostní a občanské kompetence) (Smolíková, 2004, s. 14).

Očekávané výstupy:

- „mít povědomí o významu péče o čistotu a zdraví“ (Dítě a jeho tělo) (Smolíková, 2004, s. 17);
- „porozumět slyšenému (zachytit hlavní myšlenku příběhu, sledovat děj a zopakovat jej ve správných větách, sledovat a vyprávět příběh, pohádku, chápat slovní vtip a humor“ (Dítě a jeho psychika) (Smolíková, 2004, s. 19);
- „dodržovat dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití a chování doma, v mateřské škole, na veřejnosti, dodržovat herní pravidla“ (Dítě a ten druhý) (Smolíková, 2004, s. 25);
- „utvořit si základní dětskou představu o pravidlech chování a společenských normách, co je v souladu s nimi a co proti nim a ve vývojově odpovídajících situacích se podle této představy chovat (doma, v mateřské škole i na veřejnosti)“ (Dítě a společnost) (Smolíková, 2004, s. 27);
- „zvládat běžné činnosti a požadavky na dítě kladené i jednoduché praktické situace, které se doma a v mateřské škole opakují, chovat se přiměřeně a bezpečně doma i na veřejnosti“ (Dítě a svět) (Smolíková, 2004, s. 30).

Pro vybudování návyku používat správně kapesník jsem zvolila text Ester Staré *O nevysmrkaném nosu* (viz příloha G).

Žánr: autorská pohádka
Název: *O nevysmrkaném nosu*
Autor: Ester Stará
Zdroj: *A pak se to stalo* (2010, s. 19)
Časový plán: asi tři dny

Pohádka *O nevysmrkaném nosu* přináší moment překvapení, proto je dobré pracovat s textem přímo, bez předchozího seznámení. Aby se děti vydržely soustředit, je vhodné zapojit je do příběhu aktivizačními cvičeními. Výraznou četbu můžeme ozvláštnit pomocí zajímavých rekvizit.

Nabízené činnosti a příležitosti

Název aktivity:	<i>O nevysmrkaném nosu</i>
Obsah aktivity:	poslech četby, aktivizační cvičení, nácvik použití kapesníku
Motivace:	„ <i>Poslechněte si pohádku o malém Marcelovi</i> “
Pomůcky:	kniha, nafukovací balonek, malá figurka – chlapec Marcel, velký látkový kapesník, krabice s papírovými kapesníčky
Organizace:	v kruhu na koberci
Časový plán:	cca 20 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none">• „<i>pečovat o osobní hygienu, samostatně zvládat pravidelné běžné denní úkony (např. umět používat kapesník);</i>• <i>znát základní zásady zdravého životního stylu (např. o pozitivních účincích pohybu a sportu, hygieny, zdravé výživy, činnosti a odpočinku, pobytu v přírodě, otužování) a o faktorech poškozujících zdraví včetně návykových látek;</i>• <i>sledovat a zachytit hlavní myšlenku příběhu, vyslechnutý příběh převyprávět samostatně, věcně správně, popř. dokázat odhadnout, jak by mohl příběh pokračovat;</i>• <i>udržet pozornost i při méně atraktivních činnostech;</i>• <i>dodržovat společně dohodnutá a pochopená pravidla vzájemného soužití v mateřské škole a na veřejnosti</i>“ (KOV, 2012 s. 4, 5, 6, 7 a 15).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none">• četba úvodu pohádky až k části: „<i>Kýchl, až se zatřásly okenní tabulky. U nosu se mu objevila bublina. Ale jaká! Megabublina!</i>“;• zapojení dětí – nápodoba kýchnutí a správného zakrytí úst rukou;• pokračování v četbě: „<i>Ta se začala nafukovat, nafukovat, až byla velká jako balon.</i>“;• využití rekvizity – učitelka postupně nafukuje balonek, děti následně ztvárňují „vítr“ (dechová cvičení);• pokračování v četbě, zároveň učitelka přiváže k balonku figurku a ztvárňuje let Marcela na bublině;• děti mohou během četby napodobovat hlasy (artikulační cvičení) nebo pohyb zvířat v ZOO, kolem kterých Marcel proletěl;

- učitelka dočte text až k větám: „*Co ted'? Co ted'?! Co s tou nud...*“;
- děti hledají řešení situace – použití kapesníku;
- ukázka skutečného látkového kapesníku, papírových kapesníčků, uvědomění si rozdílů v použitých materiálech;
- četba závěru pohádky.

Reflexe:

- diskuse: „*O čem pohádka vyprávěla? Co měl udělat Marcel jinak a proč? Kde máme ve školce kapesníky?*“;
- společně nácvik správného vyčištění nosu, vyhození papírových kapesníků do koše na odpadky.

Název aktivity: ***Obrázkový kapesníček***

Obsah aktivity: výtvarné aktivity, kreslení a malování

Motivace: skutečné dětské látkové kapesníky (s obrázky)

Pomůcky: papíry čtvercového formátu ve dvou velikostech, černá tuš a špejle nebo černý lihový fix, kelímek s vodou, štětce, anilinové barvy nebo olejové pastely

Organizace: individuálně u stolu

Časový plán: cca 15 minut/dítě

Vzdělávací cíle:

- „*zvládat výtvarné činnosti, provádět jednoduché úkony s výtvarnými pomůckami (např. tužkou, pastelem, štětcem, nůžkami) a materiály (např. papírem-překládání, textilem, modelovací hmotou);*
- *zobrazovat objekty reálné i fantazijní různými výtvarnými výrazovými prostředky (např. kresbou, malbou, plošným a prostorovým vytvářením s využíváním různých materiálů*“ (KOV, 2012 s. 4 a 17).

Plán činností:

- děti si prohlédnou skutečné látkové kapesníčky, zaměří se na jejich výtvarné zpracování;
- svobodně si vyberou ze dvou velikostí papíru (pojmenují velký x malý);
- na zvolený formát kreslí olejovými pastely nebo tuší (lihovým fixem) libovolný motiv, pokouší se o dekorativní pojetí plochy;
- po zaschnutí motivů nakreslených tuší kolorují děti obrázek anilinovými barvami.

Reflexe:	<ul style="list-style-type: none"> • individuální rozhovor s učitelkou nad vytvořeným kapesníčkem.
Název aktivity:	<i>Pověsíme prádlo</i>
Obsah aktivity:	rozvoj předmatematických představ, cvičení jemné motoriky
Motivace:	<i>„Použité kapesníky musíme vyprat a usušit.“</i>
Pomůcky:	papírové kapesníčky, kolíčky, dva skládací sušáky na prádlo, látkové kapesníky dvou velikostí, namalované kapesníčky, proutěné košíky, dva různé barevné koberečky
Organizace:	společné a skupinové aktivity
Časový plán:	cca 20 minut
Vzdělávací cíle:	<ul style="list-style-type: none"> • <i>„rozpoznat geometrické tvary – čtverec; rozumět a používat základní pojmy označující velikost (malý - velký);</i> • <i>spolupracovat při hrách a aktivitách nejrůznějšího zaměření, být ostatním partnerem;</i> • <i>cítit sounáležitost s ostatními, nabídnout pomoc;</i> • <i>reagovat na sociální kontakty druhých dětí otevřeně a zařazovat se mezi ně pomocí sociálně úspěšných strategií (vlídné přijetí, humor, projevení zájmu, akceptování či podání návrhů, nabídnutí spolupráce, pomoci, fair play)“</i> (KOV, 2012 s. 10, 14, 15 a 16).
Plán činností:	<ul style="list-style-type: none"> • aktivita s papírovými kapesníky – nácvik správného vyčištění nosu; • řešení problému: <i>„Co s posmrkaným kapesníkem?“</i> (papírový vyhodit, látkový vyprat); • aktivita s látkovými kapesníky – každé dítě si vybere z košíku jeden látkový kapesník; • děti si kapesníky prohlédnou a pojmenují tvar a velikost svého kapesníku (čtverec velký, malý); • pohybová chvilka s kapesníky: <i>„Máma pere prádlo“</i> – napodobování namáčení, máchání, ždímání a věšení, skládání kapesníků; • učitelka rozdělí děti náhodně do dvou skupin (např. losováním barevných papírků podle barvy koberečků, které vymezují pracovní prostor jednotlivých skupin);

- pomocí kolíčků děti ve skupině společně pověsí své kapesníky na sušák podle instrukce: „*na střed sušáku velké, na boční části malé kapesníky*“, společně umístí všechny kapesníky z košíčku (důraz na spolupráci).

Reflexe:

- slovní popis zážitků, hodnocení spolupráce ve skupinách;
- skupiny si vymění stanoviště a provedou vzájemnou kontrolu správnosti třídění podle velikosti, umístění kapesníků;
- následně děti zapojíme do úklidu, skládání kapesníků.

Název aktivity: ***Proč se tak jmenuje?***

Obsah aktivity: hry se slovy

Motivace: hádanka

Pomůcky: obrázky

Organizace: ve skupině volně v prostoru, individuálně u stolu

Časový plán: cca 5 minut

Vzdělávací cíle:

- „*mít přiměřeně bohatou slovní zásobu, dokázat osvojená slova aktivně uplatnit v řeči, používat větší množství slovních obrátů, správně určovat a pojmenovávat věci a jevy ve svém okolí;*
- *spolupracovat při hrách a aktivitách nejružnějšího zaměření, být ostatním partnerem“ (KOV, 2012 s. 6 a 14).*

Plán činností:

- hádanka: „*Proč se kapesník jmenuje právě kapesník?*“;
- společné vyvození souvislosti s kapsou - nosí se v kapse;
- didaktická hra s obrázky - učitelka si připraví dvojice obrázků, položí je do středu kruhu lícem dolů;
- každé dítě si vybere jednu kartičku, prohlédne si ji;
- všechny děti postupně pojmenují předměty na obrázcích;
- hledání souvislostí mezi některými názvy (stejný slovní základ), děti vytváří dvojice.

Reflexe:

- společné ověření správnosti provedení.

Poznámka:

- hru lze hrát také individuálně u stolu.

Doplňkové aktivity pro práci s příběhem

- individuální pracovní list: „Maminka a holčička věší kapesníky“ (různé varianty obtížnosti) – stříhání papíru podle linie, třídění tvarů podle velikosti, nalepování (viz příloha P);
- grafomotorické cvičení: „Kostkovaný kapesník“ - křížené vodorovné a svislé linie (různé varianty obtížnosti);
- skládání papíru nebo textilu podle instrukcí: „*Skládáme kapesníček.*“;
- třídění nakreslených kapesníčků podle velikosti: „*Pověs kapesník na správnou šňůru.*“;
- zdravotní cviky s látkovými kapesníky;
- pohybová hra: „Najdi si kapesníček“ – chůze nebo běh volně v prostoru mezi na zemi položenými kapesníky, na zvukový signál najít a zvednout nad hlavu nejbližší kapesníček;
- hry s bublifukem a s nafukovacími balonky (dechová cvičení);
- četba dalších příběhů na dané téma před odpočinkem.

Popis průběhu realizace bloku zaměřeného na správné používání kapesníku, závěrečná reflexe

Realizace integrovaného bloku zaměřeného na správné používání kapesníku proběhla v únoru 2015 a trvala celkem čtyři dny. Těsně navazovala na blok o mytí. Průměrná docházka v tomto období byla 16 dětí.

Vlastní práce s textem byla zahájena seznámením s knihou. Do četby pohádky byly děti aktivně zapojeny – prohlížely si ilustrace, foukáním ztvárňovaly „vítr“, pokoušely se nafouknout balonky. Z počátku je zklamalo, že se jim nafukování nedaří, špatně se vyrovnávaly s neúspěchem: „*Mně to nejde!*“ Po vysvětlení, že mají zatím malý objem plic, jsem zařadila hry s mírně nafouknutými balonky (viz příloha U, foto 29), které si děti velice užily. Po činnostech si mohly balonky odnést domů a požádat o nafouknutí rodiče. Následně děti manipulovaly s jedním nafouknutým balonkem s přivázanou figurkou Marcela a napodobovaly, jak letí nad krajinou, nad ZOO. Děti jsem aktivizovala např. tím, že ztvárňovaly rukama sloní choboty apod. (viz příloha U, foto 30, 31). Zároveň řešily problémovou situaci: „*Jak by se mohl Marcel zachránit?*“ Napovídaly, že by mohl např.: „*seskočit, propíchnout balonek, zavolat maminku.*“

V závěru vyvodily, že by měl vytáhnout z kapsy kapesník a vysmrkat se. Každé dítě si vzalo z krabičky papírový kapesníček a všichni společně jsme Marcelovi ukázali, jak se má správně vysmrkat. Prakticky jsme vyprázdnění nosu vyzkoušeli (viz příloha U, foto 32). V tu chvíli jsem záměrně balonek propíchnla. Děti reagovaly nejdříve leknutím a pak smíchem. Pozitivně přijaly dobrý konec. Domluvily se na dodržování pravidla, že nudle nepatří k nosu, ale do kapesníku. Použité papírové kapesníky vyhodili všichni do odpadkového koše.

Druhý den děti kreslily obrázkový kapesník (viz příloha U, foto 37). Z dvou nabízených výtvarných technik si všechny děti jednotně vybraly olejové pastely, většina dětí zvolila větší formát. Práce byly zdařilé, pestré. Hotové kapesníčky jsme využily pro procvičení skládání podle instrukcí a rozlišování velikostí. Všechny děti dokázaly „pověsit“ svůj kapesník na správnou šňůru.

Skupinová aktivita s věšením skutečných látkových kapesníků byla velice zdařilá. Děti dokázaly spolupracovat jak při manipulaci s kolíčky, tak při třídění podle velikosti (viz příloha U, foto 33). Obě skupiny činnost zvládly bez zásahu učitelky, vzájemně si ověřily, zda správně splnily zadaný úkol. „Sbírání prádla“ jsme nechali na druhý den. Překvapilo mne, že si všechny děti bez problémů pamatovaly, ve které skupině pracovaly. Hezky si vzájemně pomáhaly se skládáním a rovnáním kapesníků do košů, ukládáním kolíček na místo. Činnosti děti slovně komentovaly např.: „*To nebylo vůbec těžký. Já doma taky mamce pomáhám věšet.*“ Kapesníky jsme využili i při cvičení a pohybové hře. Některým dětem jsem musela zopakovat pravidlo, že nemusí zvednout „svůj“ kapesník, ale ten nejbližší.

Aktivita, která se mi pro děti jevila jako nejobtížnější, byla hra se slovy. Z počátku jim dělalo problém vysledovat, proč má v češtině kapesník právě tento název, nenacházely slovní spojitost s kapsou. Na otázku: „*Proč se jmenuje právě kapesník?*“ odpovídaly: „*Protože je na nos. Protože je na smrkání.*“ apod. Výstižná byla reakce jedné dívky: „*Protože to tak výrobci vymysleli.*“ K nalezení řešení pomohl odkaz na text pohádky: „*Co maminka říkala Marcelovi, když měl u nosu nudli? Kde měl vzít kapesník?*“ Pak už děti pochopily princip hry a zvládly vytvořit dvojice.

Poutavá byla pro děti aktivita s pracovním listem: „Maminka a holčička věší prádlo“. Pro nejmladší jsem měla kapesníky vystříhané předem (pouze třídily a lepily). Ostatní

děti samostatně stříhaly (viz příloha U, foto 36). Grafomotorické cvičení jsem připravila také ve dvou obtížnostech. Volně na velký formát (A3) a křížení čar na menším vymezeném prostoru s předem vyznačenými počátky a konci linie - spojování bodů (viz příloha U, foto 34 a 35).

Během realizace bloku jsem zaznamenala výrazné zlepšení v používání kapesníku, děti se vzájemně hlídaly: „*Máš nudli jako Marcel, vezmi si kapesník.*“ Příběh pomohl dětem uvědomit si význam uvedeného návyku. Také zde je však nutné dlouhodobé působení okolí pro vytvoření zautomatizovaného chování.

8.5 Další tematické okruhy a doporučené texty pro využití v MŠ

Vzhledem k věkové skupině dětí a aktuálním možnostem vyzkoušet doporučované příběhy v praxi jsem se ve své práci zaměřila na nejzákladnější okruhy etikety. Pro děti před nástupem do základní školy bych doporučila zařadit i další témata jako slušné stolování, návštěva divadla nebo výstavy, cestování v hromadných dopravních prostředcích.

Téma slušného stolování má v autorských pohádkách a v příbězích s dětským hrdinou bohaté zastoupení. Jedná se například o texty:

- pohádka *O upatlaném jedlíkovi* z knihy *A pak se to stalo* od Ester Staré (2010, s. 19);
- příběhy *U stolu*, *Polévka*, *Hlavní chod* a *V restauraci* z knihy *Dědečku, vyprávěj* od Ladislava Špačka (2012, s. 32, 39, 44 a 78);
- pohádky *Nedělní oběd* a *V restauraci* z publikace *Telátko popleta* (Hudský, 2014, s. 24 a 28);
- v knize *Paní Láryfáry* jde o příběh *Léčení mlaskavky a srkalky* (MacDonaldová, 2010, s. 98);
- pohádka *O malé princezně* z knihy Daniely Krolupperové *Draka je lepší pozdravit* (2009, s. 48);
- příběh *Pohádka o chlapečkovi, který při jídle mlaskal* z knihy *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče* (Taragel, 2002, s. 71);
- příběhy *Snídaně*, *A ještě snídaně* z knihy Josefa Čapka *Povídejme si děti* (1986, s. 14 a 18);

- příběh *Slavnostní oběd* z publikace Marie Adamovské *Děti a slušné chování* (2005, s. 22).

Na základě posledního uvedeného příběhu jsem připravila projekt Justýna a stolování, který jsem realizovala v Mateřské škole Lázně Bohdaneč a v roce 2011 publikovala na metodickém portálu RVP (Pipková, 2011).

Také téma návštěvy divadla má v literatuře pro předškolní děti příklady využitelných námětů v obou zkoumaných žánrech. Jde například o texty:

- příběh *V divadle* z knihy *Dědečku, vyprávěj* (Špaček, 2012, s. 58);
- příběh *Národní divadlo* z publikace *Dědečku, ještě vyprávěj* (Špaček, 2014, s. 38);
- pohádka *V divadle* z knihy *Telátko popleta* (Hudský, 2014, s. 11);
- příběh *Do divadla* z publikace Marie Adamovské *Děti a slušné chování* (2005, s. 38).

Seznamování s pravidly chování v divadle je vhodné spojit s praktickým procvičením, které nabízí divadelní představení v mateřské škole, ale také společná návštěva školních představení v kamenném divadle. V naší škole kromě toho nabízíme i spolupráci s rodiči, kteří si mohou prostřednictvím školy objednat pohádkové předplatné a navštěvovat divadlo společně s dětmi v odpoledních hodinách.

Téma cestování v hromadných dopravních prostředcích není v autorských pohádkách ani příbězích s dětským hrdinou významně zastoupeno. Dostupné jsou např. texty:

- pohádky *Ve vlaku* a *V autobuse* z knihy *Telátko popleta* (Hudský, 2014, s. 44 a 78);
- Ladislav Špaček do publikace *Dědečku, vyprávěj* zařadil příběh *Na cestách* (2012, s. 86).

Pokud má pedagog zájem seznamovat děti i s dalšími tématy etikety, zajisté najde v dostupné literatuře vhodnou autorskou pohádku nebo příběh ze života dětí. Následně lze s textem pracovat obdobným způsobem, jak jsem uvedla na výše popsanych příkladech.

9 **Evaluace praktických aktivit, reflexe**

Se třídou, ve které jsem navržené metodické materiály ověřovala, pracuji již druhým rokem. Zvolené metody a formy práce tak nebyly pro děti nové. To se projevilo v dobré spolupráci s učitelkou i mezi dětmi navzájem. Plánované aktivity byly uskutečněny v navrhovaném rozsahu nebo dokonce rozšířeny, či na přání dětí opakovány.

Motivace literárním textem, konkrétně autorskou pohádkou nebo příběhem s dětským hrdinou, při seznamování dětí s normami společenského chování se mi v praxi osvědčila. Již během realizace jednotlivých bloků jsem zaznamenala zvýšený zájem dětí o dané pravidlo. Podstatné bylo uvědomění si jeho smysluplnosti pro sebe, ale i s ohledem na ostatní. Výrazným motivačním a aktivizačním činitelem byl pro většinu dětí pozitivní ohlas okolí, pochvala nejen v mateřské škole, ale i od rodičů, kteří zaznamenali změny v chování svých dětí.

Všechny zvolené příběhy poskytly dětem i učitelce prostor pro realizaci různorodých aktivit. Pravidla jsem dětem nepředkládala jako striktně daný pokyn pro jediné možné správné chování, ale společně jsme je vyvozovaly na základě získávání bezprostředních zkušeností z činností vyplývajících z obsahu literárního textu. Děti tak neměly pocit, že jsou k respektování norem nuceny, ale vnímaly jejich dodržování jako prostředek pro příjemnější soužití nás všech.

Témata jsem záměrně zvolila dětem blízká, spojená s každodenním praktickým životem. Děti si tak vyslechnutý příběh mohly spojit se svými aktuálními zkušenostmi, nové poznatky ihned ověřovat v praxi. Zaznamenala jsem, že o literárních textech hovoří s rodiči, vypráví jim, co jsme v mateřské škole dělali a jak to bylo v knize. Pozitivně děti přijaly také to, že publikace, ze kterých byl právě čtený text, měly běžně k dispozici. Ke knížkám se vracely, individuálně si prohlížely ilustrace. Z reakcí dětí jsem vyvodila, že je nejvíce zaujal příběh *Pohádka o Anče, která se nemyla a smrděla*.

Celkově hodnotím integrované bloky připravené podle literární předlohy pozitivně. Pedagogické cíle a záměry byly splněny. Děti se na základě prožitkového učení nenásilně seznámily s některými pravidly společenského chování, postupně se je učily respektovat. Jejich upevnění a zautomatizování je však cílem dlouhodobým, na kterém budeme nadále pracovat.

10 Závěr

Diplomová práce Seznamování dětí předškolního věku s pravidly společenského chování prostřednictvím autorských pohádek a příběhů s dětským hrdinou sleduje dva hlavní aspekty. Jedním z nich jsou společenská pravidla v edukačním procesu v mateřské škole a jejich postavení v Rámcovém vzdělávacím programu pro předškolní vzdělávání, druhým je pak možnost práce s literárním textem, konkrétně s uvedenými literárními žánry při poznávání a postupném respektování etikety dětmi předškolního věku. Součástí textu je stručný souhrn literatury, která se týká problematiky pravidel chování pro děti v uvedené věkové skupině, a několik integrovaných bloků vytvořených podle konkrétních autorských pohádek a příběhů s dětským hrdinou. Výsledky z jejich ověření v praxi v mateřské škole shrnují závěrečné reflexe.

Cílem teoretické části bylo prozkoumat problematiku vytváření základů společenského chování u dětí předškolního věku z různých úhlů pohledu. Nejprve jsem se zaměřila na etiketu obecně, následně na kategorii předškolních dětí z hlediska vývojové psychologie, tedy na sociokulturní vývoj jako výsledek zrání organismu. Zamýšlela jsem se nad možností rozvoje dětí v této oblasti i nad druhy a prostředky učení, které lze využívat při seznamování s pravidly slušného chování od nejtělejšího věku.

Během práce jsem zjistila, že je poměrně problematické pracovat s odbornou literaturou. Na trhu jsou k dispozici různé publikace o etiketě, jedná se však spíše o knihy populárně naučné, které přináší téměř přesné návody na chování v konkrétních situacích pro dospělé. V oblasti odborné literatury zabývající se respektováním pravidel a vytváření hranic u dětí obecně je nabídka také pestrá a různorodá. Konkrétně společenským pravidlům a vytváření základů etikety u dětí se však v současné době věnuje na profesionální úrovni podle mého zjištění minimum autorů (u nás zejména Eva Svobodová, v zahraničí např. Naomi Aldort). Zajímavým prvkem však pro mne bylo uvědomění si, že z historického pohledu se tématem slušného chování zabýval již Komenský v Informatoriu školy mateřské. Svým způsobem neuvěřitelně předběhl svou dobu, když tvrdil, že již v předškolním věku je děti třeba učit: „... *zevnitřním posuňkům: jak slušně seděti, rovně choditi, přímo státi (vše bez hrbení se, viklání, vrtkání, klácení, šmatláni); když čeho potřebují, prositi; když se jim dá, poděkovati; když koho potkají, pozdraviti; když vítají, ruky podati; když s staršími mluví, ruce tiše držeti, klobouk sňatý míti etc., a cokoli víc k dobrým a počestným mravům*

přináleží“ (1992, s. 109). Ve svém díle dále uvádí, že včasný začátek mravní výchovy je nesmírně důležitý, protože: „*základem potom velikých ctností bude*“ (1992, s. 31). Stejný názor má podle mých poznatků i moderní psychologie (např. Matějček, 2005; Říčan, 2013), která podporuje rozvoj společenského chování jako součást socializace dítěte od nejtítlejšího věku.

Současný Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, který je základním povinným dokumentem pro všechny mateřské školy, s uvedenými poznatky koresponduje. Osobnostně orientovaná výchova v duchu humanismu a demokracie je zaměřena na rozvoj a kultivaci celé osobnosti dítěte již od předškolního věku. Společenské chování a etiketa tak nejsou v RVP PV opomenuty, ale naopak tvoří nedílnou součást celého vzdělávacího obsahu. Podrobněji se jim věnuje zejména oblast Dítě a společnost. V diplomové práci jsem shrnula základní cíle, očekávané výstupy i klíčové kompetence, ke kterým by dítě mělo na konci předškolního období v tomto směru dospět. Uvedla jsem také navrhovanou vzdělávací nabídku, kterou by měl pedagog využívat při seznamování dětí s pravidly chování a etickými normami. Jedním z prostředků, které může učitel využívat, je práce s literaturou.

Hlavními žánry, jejichž využití jsem ověřovala v praxi v mateřské škole, byly autorské pohádky a příběhy s dětským hrdinou. V souvislosti s tím jsem se rozhodla prozkoumat celkovou nabídku publikací pro děti předškolního věku v oblasti etikety. Vytvořila jsem tak stručný přehled knih od textů určených pro nejmenší čtenáře (leporela a obrázkové knihy), přes literaturu naučnou a encyklopedie, až po podrobněji sledované kategorie. Zjistila jsem, že momentálně je na trhu velice široká nabídka rozmanitých titulů. Téma chování dětí ve společnosti je velice aktuální, což potvrzuje množství knih vydaných v posledních letech (jen od roku 2010 do dnešního dne v práci zmiňuji více než deset vydaných titulů) s tím, že stále vychází publikace nové, zejména právě v kategorii autorských pohádek a příběhů s dětským hrdinou.

Výhodou uvedených žánrů při seznamování dětí s pravidly společenského chování je možnost práce s příběhem. V textu diplomové práce jsem popsala některé techniky a metody využitelné v mateřské škole a následně je ověřila v praxi při realizaci navržených integrovaných bloků. Společně s dětmi jsme četli, vyprávěli si,

vstupovali do děje, řešili problémové situace a prožívali příběhy hlavních hrdinů „na vlastní kůži“. Díky zajímavé dějové lince příběhů byly děti aktivní na základě vnitřní motivace, uvědomily si význam pravidel pro společné soužití. Snažily se vytvořenými pravidly samy řídit, ale také očekávaly jejich respektování od ostatních.

Z mých zkušeností z práce s autorskými pohádkami a s příběhy s dětským hrdinou při vytváření základů společenského chování u dětí v mateřské škole vyplývá, že uvedené literární žánry se jeví jako efektivní prostředek v edukaci předškolních dětí. Je vhodné zařazovat ho jako součást integrovaných bloků nebo dlouhodobějších projektů tak, aby se děti rozvíjely komplexně, tzn. zároveň ve všech vzdělávacích oblastech. Důležitá je tvořivost a nápaditost učitele, aby dokázal maximálně využít potenciálu zvoleného textu pro vzbuzení zájmu a vnitřní motivace dítěte. Ty jsou předpokladem aktivního zapojení dítěte, a tím pádem úspěšného plnění edukačních cílů. Práci s literárním příběhem však nelze vnímat jako jediný možný a univerzální výchovně-vzdělávací postup. Pedagog nesmí zapomínat, že pokud má tato metoda fungovat, musí být v souladu s jeho celkovým chováním a jednáním jako přirozeného vzoru a modelu pro dítě. Dalším důležitým požadavkem pro dosahování úspěchů v této oblasti je uvědomění si, že vytváření a respektování pravidel není záležitost jednorázová, ale dlouhodobý proces, který předpokládá systematickou trpělivou práci, pravidelné opakování požadavků, praktické procvičování a získávání vlastních zkušeností.

Základní znalost etikety je nezbytná pro úspěšnou socializaci každého dítěte. Přibližování společenských pravidel dětem tedy patří ke stěžejním úkolům předškolního pedagoga. Při této práci si však musíme uvědomit, že každé dítě je v první řadě jedinečná osobnost a jako taková má právo na svůj vlastní život. Na své emoce a prožitky, na vyjádření vlastních názorů, na vytváření svého systému požadavků a hodnot. Seznamování s pravidly společenského chování by tedy nemělo děti vést ke slepé poslušnosti za každých okolností, ale pouze jim umožnit snazší orientaci v okolním světě, jednodušší začlenění do širší společnosti a tím pádem bohatší a úspěšnější život.

11 Seznam použitých zdrojů

11.1 Literatura primární

ADAMOVSKÁ, Marie (2005). *Děti a slušné chování, aneb, Vyprávění kočky Justýnky*. Rotag: Praha. ISBN 80-903175-5-3.

BŘEZINOVÁ, Ivona (2005). *Neotesánek: základy společenského chování pro ty úplně nejmenší*. Praha: Albatros. ISBN 80-000-1468-8.

ČAPEK, Josef (1986). *Povídejme si, děti*. Vyd. 6. Praha: Albatros. ISBN 80-718-1004-5.

CZESANÁ, Marcela (2011). *Pěkně prosím: jak se chovat hezky*. Prahy: Egmont. ISBN 978-80-252-1900-3.

ČTVRTEK, Václav (1981). *Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky*. 2. vyd. Praha: Albatros. ISBN nemá.

DRIJVEROVÁ, Martina (2011). *Nezbedníci*. Praha: Albatros. ISBN 978-800-0028-545.

DRIJVEROVÁ, Martina (2009). *Zlobilky*. Praha: Albatros. ISBN 978-80-00-01613-9.

DISNEY (2006). *Kouzelné slůvko*. Praha: Egmont. ISBN 80-252-0528-2.

DORFMAN FRANCE, Melissa (2003). *Pú a etiketa*. Praha: Volvox Globator. ISBN 80-7207-358-3.

GUBSKÁ, Marina (2002). *Slabikář slušného chování*. Praha: Svojtka & Co. ISBN 978-80-7352-484-5.

HALLINAN, P. K (2014). *Dávej pozor: správné chování je hračka*. Praha: Knižní klub. ISBN 978-80-242-4337-5.

HALLINAN, P. K. (2014). *Chovej se laskavě: správné chování je hračka*. Praha: Knižní klub. ISBN 978-80-242-4335-1.

HALLINAN, P. K. (2014). *Chovej se zdvořile: správné chování je hračka*. Praha: Knižní klub. ISBN 978-80-242-4336- 8.

- HALLINAN, P. K. (2014). *Pomáhej ostatním: správné chování je hračka*. Praha: Knižní klub. ISBN 978-80-242-4338-2.
- HEGEROVÁ, Vendula (2010). *Bud' slušný, Chrochtíku!: příručka slušného chování*. Praha: Axióma. ISBN 978-80-7292-184-3.
- HOGAN, Mary (2012). *Kniha dobrých způsobů*. Praha: Egmont. ISBN 978-80-252-2067-2.
- HUDSKÝ, Petr (2014). *Telátko popleta*. Praha: Brána. ISBN 978-80-7243-711-5.
- KAHOUN, Jiří (2002). *Příhody včelích medvídků*. Praha: Albatros. ISBN 80-000-1052-6.
- KROLUPEROVÁ, Daniela a Miloš KRATOCHVÍL (2009). *Draka je lepší pozdravit, aneb, O etiketě*. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-802-0419-996.
- KRZYŽANEK, Joanna (2009). *Abeceda slušného chování pro děti*. Praha: Fragment. ISBN: 978-80-253-0938-4.
- KRZYŽANEK, Joanna (2005). *Dětská etiketa vesele a hravě*. Praha: Fragment. ISBN 80-253-0172-9.
- MACDONALD, Betty (2010). *Paní Láryfáry*. Vyd. v tomto souboru 3. Praha: Lika klub. ISBN 978-808-6069-548.
- MAŤÁKOVÁ, Marie (1998). *Nalad'te si hlásky*. Trutnov: Pratr. ISBN nemá.
- MÜHLHAUSEROVÁ, Hana a Jaromíra SVOBODOVÁ (2013). *Slabikář pro 1. ročník základní školy*. 3. vyd. Brno: Nová škola. ISBN 978-80-7289-461-1.
- MILER, Zdeněk, Jiří ŽÁČEK a Miloš KRATOCHVÍL (2012). *Krtek a jeho svět*. Praha: Knižní klub. ISBN 978-80-242-3800-5.
- NOVÁKOVÁ, Iva (2011). *Zázračná proměna opičky Pepiny, aneb, Jak opice k dobrému vychování přišla*. Praha: Portál. ISBN 978-802-6200-086.
- NOWAKOVÁ, Dana (2006). *Kamarádi to nevzdávají*. Praha: Advent-Orion. ISBN 80-7172-171-9.

Pohádky a povídky pro malé čtenáře (1998). Vyd. 17. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN nemá.

POSPÍŠILOVÁ, Zuzana (2014). *Hravá škola hezkého chování*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4261-8.

PŘIKRYLOVÁ, Milada (2010). *Pravidla společného soužití v mateřské škole s obrázky a očekávanými výstupy dle RVP PV: černobílé obrázky k povídání i vymalování*. Kroměříž: Příkrylová Milada Plus. ISBN 978-80-87165-41-6.

STARÁ, Ester (2010). *A pak se to stalo!*. Praha: Albatros. ISBN 978-800-0025-988.

ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk a Alena TICHÁ (1999). *Lidové písničky a hry s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8323-4.

ŠPAČEK, Ladislav (2014). *Dědečku, ještě vyprávěj: etiketa a etika pro předškoláky*. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-3478-4.

ŠPAČEK, Ladislav (2012). *Dědečku, vyprávěj: etiketa pro kluky a holčičky od 3 let*. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-2810-3.

TARAGEL, Dušan (2002). *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče*. Praha: Albatros. ISBN 80-000-1085-2.

VEBEROVÁ, Eva (1960). *Čteme a recitujeme v mateřské škole*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN nemá

VEBEROVÁ, Eva (1981). *Soubor textů k literární výchově v mateřské škole*. Praha: SPN. ISBN nemá.

Základy slušného chování pro děti (2011). Praha: Svojtka. ISBN 978-80-256-0198-1.

ŽÁČEK, Jiří a Zdeněk Miler (2009). *Krtek a kouzelná slovíčka*. Praha: Knižní klub. ISBN 978-802-4224-893.

11.2 Literatura sekundární

ALDORT, Naomi (2014). Jak se děti učí slušnému chování. In: *Naomi Aldort* [online]. [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.naomialdort.cz/oznameni/jak-se-deti-uci-slusnemu-chovani>.

BACUS, Anne (2004). *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8862-7.

BETTELHEIM, Bruno (2000). *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny. ISBN 80-710-6290-1.

ČAPEK, Robert (2008). *Odměny a tresty ve školní praxi*. Praha: Grada. ISBN 978-802-4717-180.

ČENĚKOVÁ, Jana a kol. (2006). *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-095-X.

Etiketa a komunikace: Ladislav Špaček [online]. 2015 [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.ladislavspacek.cz>.

GEBHARTOVÁ, Vladimíra (1989). *Literatura pro děti*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN nemá.

GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav (1992). *Společenský katechismus*. Vyd. v ČS 1. Praha: Československý spisovatel. ISBN 80-202-0379-6.

GUTH-JARKOVSKÝ, Jiří Stanislav [1914]. *Společenský katechismus: rady a pokyny, kterak chovati se ve společnosti, na ulici i na místech veřejných a kterak vésti sobě při různých příležitostech společenských jako při návštěvách, svatbách, pohřbech, hostinách, plesech atd., jak vhodně úbor svůj zařídit, jak slušně hovořiti a vůbec kterak vyhověti rozmanitým formám společenským*. Praha: Hejda a Tuček. Ilustrované katechismy naučné; XXIII.

HAŠKOVÁ COOLIDGE, Eliška (2015). *Eliška Hašková Coolidge: Etiketa a společenský protokol* [online]. [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.ehc.cz/>

HOSKOVCOVÁ, Simona (2006). Proč Adámka maminka nechce?. In: *Rodina.cz: Každodenník o dětech a rodičích* [online]. [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek5237.htm>

CHMEL, Ladislav (2002). *Slušnost nejsou žádné čáry*. Praha: Adonai. ISBN 80-865-0080-2.

JEČNÝ, Dobromil (1997). *Společenské chování v kostce*. Úvaly: Ratio. ISBN nemá.

JUKLÍČKOVÁ-KRESTOVSKÁ, Zdeňka (1989). *Pohybové hry dětí předškolního věku*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN nemá.

KOMENSKÝ, Jan Amos (1992). *Informatorium školy mateřské*. 1. souborné vyd. Praha: Kalich. ISBN 80-7017-429-7.

Konkretizované očekávané výstupy RVP PV.docx. In: *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2012 [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/21827>.

Masarykův slovník naučný: Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Díl 2., D-G (1926). Praha: Československý kompas.

MATĚJČEK, Zdeněk (2005). *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa, základní duševní potřeby dítěte, dítě a lidský svět*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0870-1.

MERTIN, Václav (2013). *Výchova bez trestů*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. ISBN 978-80-7478-028-8.

Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 8., Dřevěné stavby – falšování (1894). Praha: J.Otto.

PETRÁČKOVÁ, Věra (1995). *Akademický slovník cizích slov. II. Díl, L-Ž*. Praha: Academia. ISBN: 80-200-0524-2.

PETROVIĆ, Jasminka (2006). *Nebud' čuně: etiketa pro každého*. Havlíčkův Brod: Fragment. ISBN 80-253-0306-3.

- PIPKOVÁ, Eva (2010). Justýna a slušné chování. In: *RVP: Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/p/6865/JUSTYNA-A-SLUSNE-CHOVANI.html/>.
- PIPKOVÁ, Eva (2011). Justýna a stolování. In: *RVP: Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/p/6873/4%C2%80%9EJUSTYNA-A-STOLOVANI%C2%80%9C.html/>.
- PLHOŇOVÁ, Věra (2013). *Etické jednání a společenská odpovědnost*. Znojmo: Soukromá vysoká škola. ISBN 978-80-87314-35-7.
- PRŮCHA, Jan (1998). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-252-1.
- ROGGE, Jan-Uwe (2005). *Rodiče určují hranice*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8990-9.
- ŘÍČAN, Pavel (2013). *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál. ISBN 978-802-6203-438.
- SEVERE, Sal (2007). *Co dělat, aby se vaše děti správně chovaly*. Vyd. 2. Praha: Portál. ISBN 978-807-3673-246.
- Slovník spisovného jazyka českého: M-O. III.* (1989). Praha: Academia. ISBN nemá.
- Slovník spisovného jazyka českého: P-Q. IV.* (1998). Praha: Academia. ISBN nemá.
- SMEJKAL, Vladimír (1990). *Abeceda společenského chování*. Praha: Horizont. ISBN 80-7012-030-4.
- SMEJKAL, Vladimír a Hana BACHRACHOVÁ (2007). *Velký lexikon společenského chování*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1560-5.
- SMOLÍKOVÁ, Kateřina a kol. (2004). *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. VÚP Praha. ISBN 80-870-0000-5.
- Společenský život v rodině. FORMSOFT S.R.O. *Chování.eu* [online]. 2015 [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.chovani.eu/spolecensky-zivot-v-rodine/c24>

SVOBODOVÁ, Eva (2010). *Vzdělávání v mateřské škole: školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál. ISBN 978-807-3677-749.

SVOBODOVÁ, Eva (2012). *Očekávané výstupy v praxi mateřské školy: metodická podpora k připravované revizi RVP PV*. Praha: RAABE. ISSN 1805-563x.

ŠPAČEK, Ladislav (2010). *Malá kniha etikety pro každý den*. Praha: Mladá fronta. ISBN 978-80-204-2251-4.

ŠPAČEK, Ladislav (2005). *Velká kniha etikety*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-204-1333-2.

ŠRONĚK, Ivan (2002). *Diplomatický protokol a praktické otázky společenské etikety*. Praha: Karolinum. ISBN: 80-246-0247-4.

UHROVÁ, Radomíra (2010). *Cvičení dětí s rodiči*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3446-0.

ULRYCHOVÁ, Irina, Vlasta GREGOROVÁ a Hana ŠVEJDOVÁ (2000). *Hrajeme si s pohádkami: dramatická výchova v mateřské škole a na 1. stupni základní školy*. Praha: Portál. ISBN 80-717-8355-2.

Výchova dětí v Čechách. In: *People.cz* [online]. 2007 [cit. 2015-02-23]. Dostupné z: <http://www.people.cz/mag/cs/articles-detail/aid-11626>.

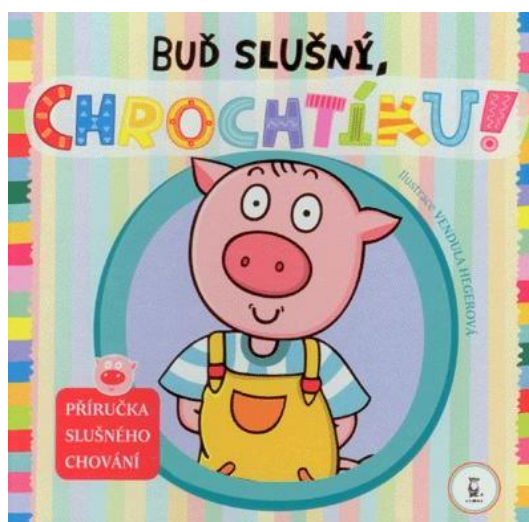
WILDOVÁ, Rebeca (2010). *Svoboda a hranice, láska a respekt: co od nás děti potřebují*. Praha: DharmaGaia. ISBN 978-807-4360-053.

12 Seznam příloh

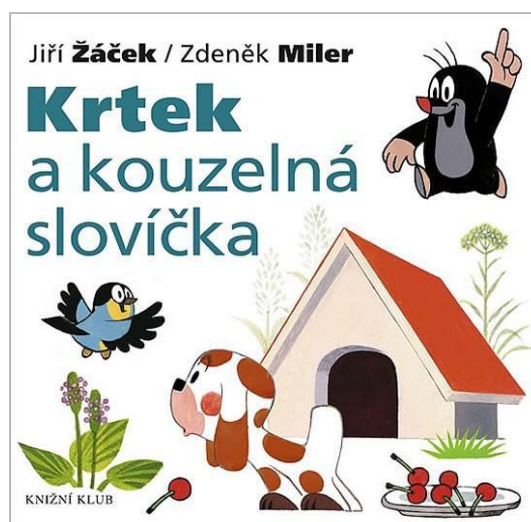
Příloha A	Titulní strany publikací pro děti o etiketě	I
Příloha B	Ukázka veršů Jiřího Žáčka z publikace <i>Kouzelná slovíčka</i>	IX
Příloha C	Text <i>Jak vítr naučil Pepíčka zdravit</i>	X
Příloha D	Text <i>Proč maminka Adámka nechce</i>	XII
Příloha E	Text <i>Děkuji</i>	XIII
Příloha F	Text <i>Pohádka o Anče, která se nemyla a smrděla</i>	XIV
Příloha G	Text <i>O nevysmrkaném nosu</i>	XVII
Příloha H	Obrázek <i>Dodržujeme hygienické návyky</i>	XX
Příloha Ch	Notový záznam písně <i>Kouzelná slovíčka</i>	XXI
Příloha I	Notový záznam písně <i>Kamarád</i>	XXII
Příloha J	Notový záznam písně <i>Podzimní vítr</i>	XXII
Příloha K	Notový záznam písně <i>Slušné chování</i>	XXIII
Příloha L	Notový záznam písně <i>Co já zkusím</i>	XXIV
Příloha M	Notový záznam písně <i>Adámku, náš</i>	XXIV
Příloha N	Pracovní list, bludiště	XXV
Příloha O	Pracovní list, zakreslování cest	XXVI
Příloha P	Pracovní list, třídění podle velikosti	XXVII
Příloha R	Fotodokumentace z realizace bloku na téma zdravení	XXVIII
Příloha S	Fotodokumentace z realizace bloku na téma prosím a děkuji	XXXIII
Příloha T	Fotodokumentace z realizace bloku na téma osobní hygiena	XXXV
Příloha U	Fotodokumentace z realizace bloku na téma použití kapesníku	XXXVIII

Příloha A Titulní strany publikací pro děti o etiketě

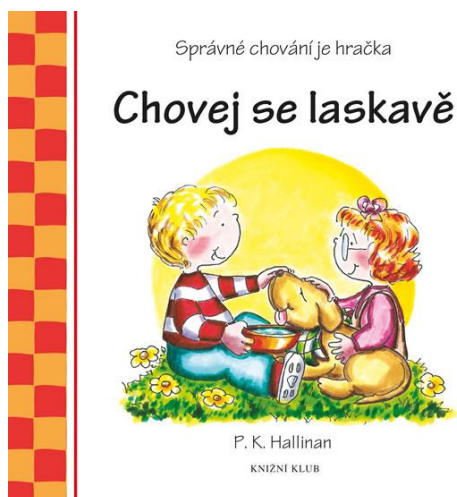
Leporela pro nejmladší děti, obrázkové knihy

Bud' slušný, Chrochtíku (Hegerová, 2010)

Krtek a kouzelná slovíčka (Žáček a Miler, 2009)

Chovej se laskavě (Hallinan, 2014)

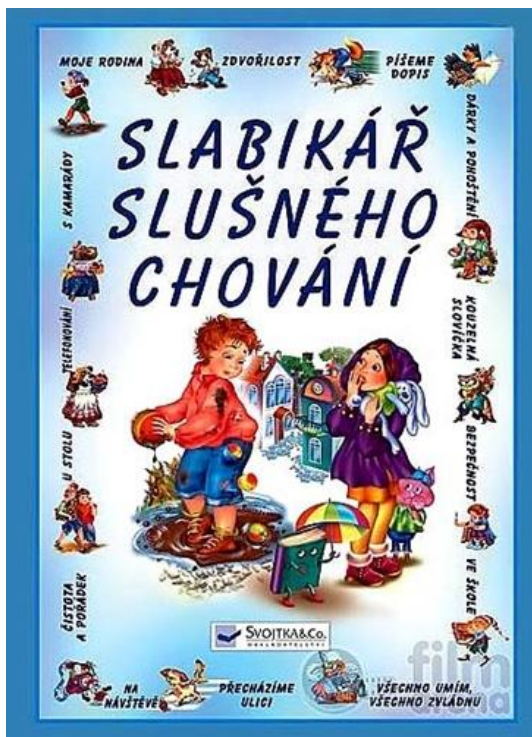
Chovej se zdvořile (Hallinan, 2014)

Pomáhej ostatním (Hallinan, 2014)

Dávej pozor (Hallinan, 2014)

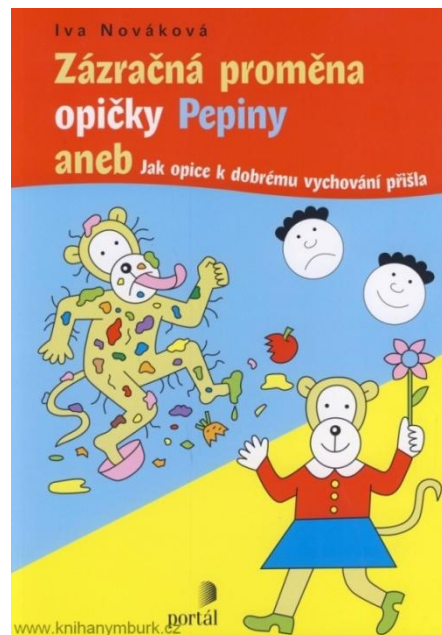

Slabikář slušného chování (Gubská, 2002)

Naučná literatura

Základy slušného chování pro děti
(2011)

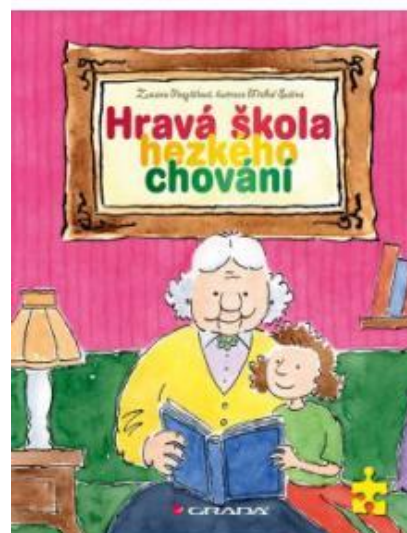

Zázračná proměna opičky Pepiny
(Nováková, 2011)

Autorské pohádky

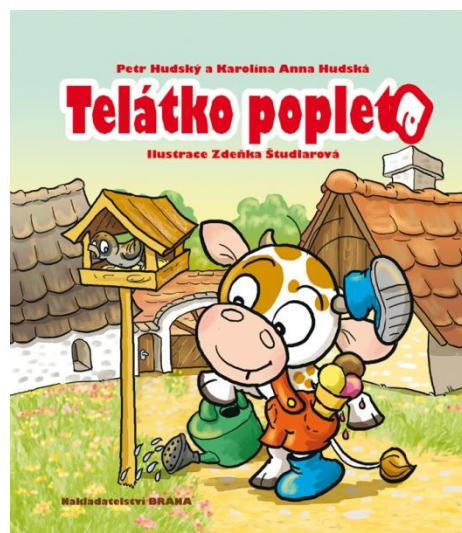
Draka je lepší pozdravit (Krolupperová,
2009)

Hravá škola hezkého chování
(Pospíšilová, 2014)

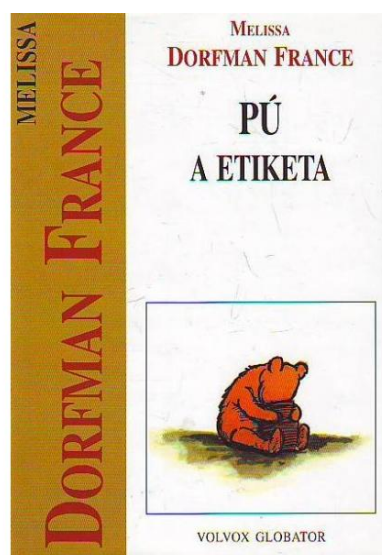
A pak se to stalo (Stará, 2010)

Telátko popleta (Hudský, 2014)

Pěkně prosím: jak se chovat hezky
(Czesaná, 2011)

Pú a etiketa (Dorfman France, 2003)

Kniha dobrých způsobů (Hogan, 2012)

Kouzelné slůvko (Disney, 2000)

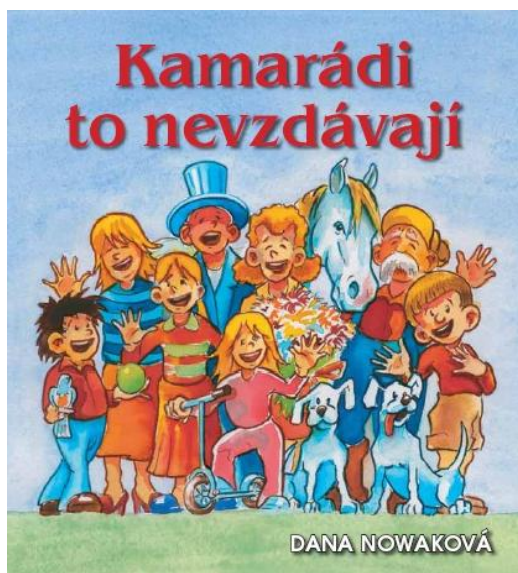
Příběhy s dětským hrdinou

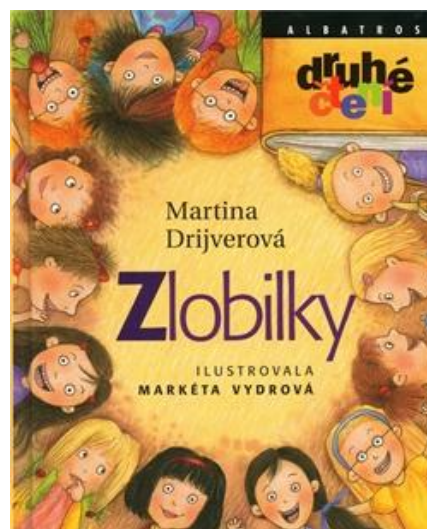
Povídejme si děti (Čapek, 1986)

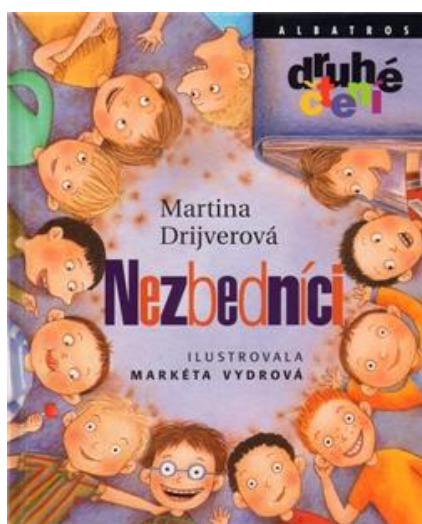
Dětská etiketa vesele a hravě (Kryžanek, 2005)

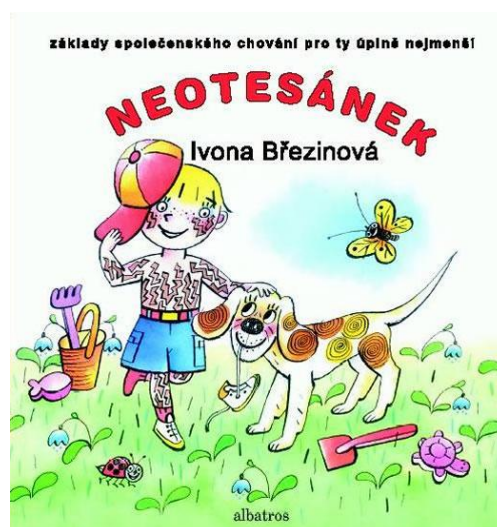
Kamarádi to nevzdávají (Nowaková, 2006)

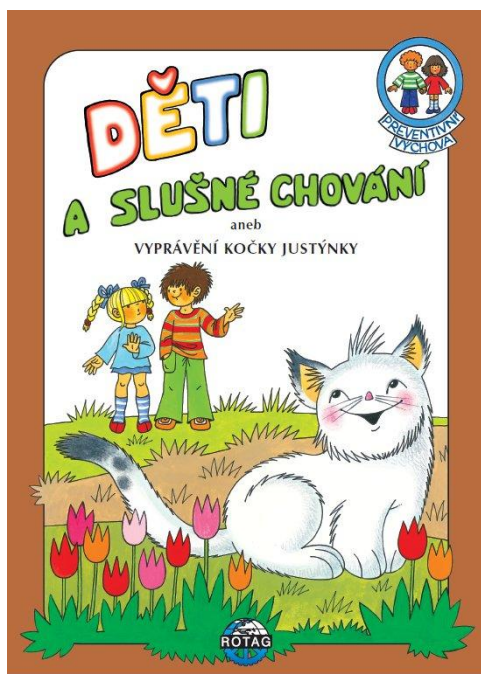
Zlobilky (Drijverová, 2009)

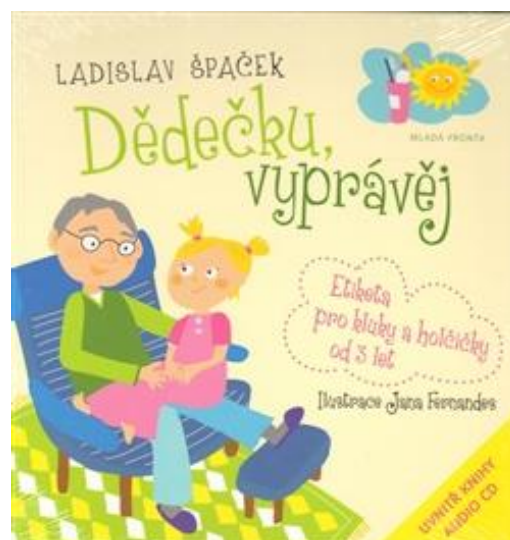
Nezbedníci (Drijverová, 2011)

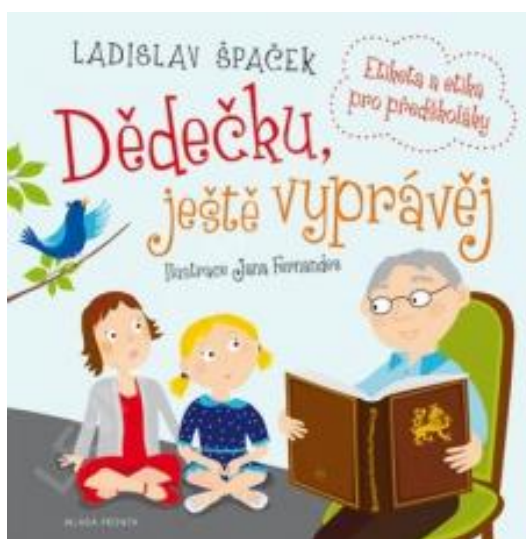
Neotesánek (Březinová, 2005)

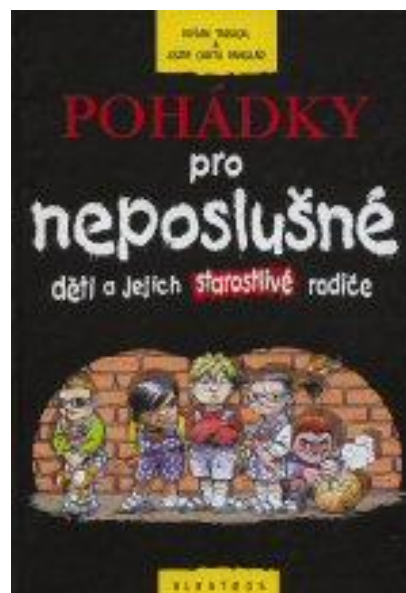
Děti a slušné chování, aneb vyprávění kočky Justýnky (Adamovská, 2005)

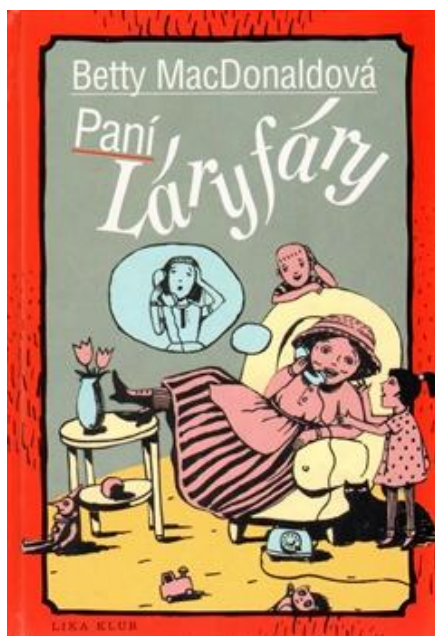
Dědečku, vyprávěj (Špaček, 2012)

Dědečku, ještě vyprávěj (Špaček, 2014)

Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče (Taragel, 2002)

Paní Láryfáry (MacDonalldová, 2010)

Příloha B Ukázka veršů Jiřího Žáčka z publikace *Kouzelná slovíčka*

*„Když se ráno probudíme,
vyskáčeme z postelí,
řekneme si Dobré ráno
a jsme všichni veselí.“*

*„Když chceš něco, po čem toužíš,
co máš dělat? Kdo to ví?
Stačí jenom slůvko Prosím –
každý ti rád vyhoví.“*

*„Koho potkám, toho zdravím,
ať je to ten nebo ten.
Bud' zdrav, ježku, rád tě vidím!
AHOJ! NAZDAR! DOBRÝ DEN!“*

Jak vítr naučil Pepíčka zdravit

*„Člověk má radost, když může dát odpověď,
jak je dobré slovo v pravý čas!“*

Pepíček byl sedmiletý školáček. Bydlel v malém městčku, kde se skoro všichni znali. Avšak i když už chodil do školy, ještě nikomu se nepodařilo naučit ho zdravit. Taková ostuda!

„Když potkáš někoho známého nebo staršího člověka, pěkně pozdrav. Řekni hezky nahlas: „Dobrý den,“ kladla mu na srdce každé ráno maminka. Ale Pepíček nezdravil a nezdravil. Lidé si už na něj stěžovali, ale vůbec to nepomohlo. Představte si, že dokonce když cestou do školy potkal pana učitele, nikdy ho nepozdravil. Pročpak asi? Styděl se? Zlobil se na něj? Nevím. Jedno ale vím. Pepíček

se pokaždé schválně díval na druhou stranu, jen aby nemusel pozdravit.

Občas také potkal pana ředitele, avšak ani jeho nepozdravil. Kdyby pan učitel s panem ředitelem Pepíčka neznali, museli by si myslet, že je němý. To víte, že němý nebyl. Při hodinách mluvil normálně a o přestávkách mu pusa jela jako tříkolka z prudkého kopce.

Jednou na podzim se však stalo něco nevídaného. Když šel Pepíček toho dne do školy, zase na rohu ulice potkal pana učitele. Co se to jen děje? Pepíček se těsně před panem učitelem zastavil – a uklání se!

„Dobrý den, Pepíčku,“ zvolal radostně překvapený pan učitel a zamžikal úžasem očima.

„Dobrý den,“ zašeptal Pepíček. Zdálo se, že se konečně rozhodl zdravit.

Ale bylo to, děti, jinak. Právě ve chvíli, kdy se Pepíček blížil k panu učiteli, zafoukal prudce vítr a Pepíčkovi shodil s hlavy čepici. Pepíček se musel sehnout, aby ji zvedl – vypadalo to zrovna tak, jako by se uklonil a pozdravil.

Tím to však neskončilo. Pepíček došel pomalu ke škole a už už se chystal vejít, když se ve dveřích objevil pan ře-

ditel. Ale co to? Pepíček se znovu uctivě klaní. Ano, děti, znovu krátce, ale prudce zafoukal vítr a Pepíčkově opět uletěla čepice.

Samozřejmě že i pan ředitel si myslí, že ho ten hodný chlapecek konečně pozdravil.

„No dobrý den, Pepíčku,“ usmívá se spokojeně.

„Dobrý den,“ zašeptal stydli-
vě Pepíček, který zrudl jako rak,
sebral ze země čepici a upalo-
val do třídy.

Od té doby už nikdy nezapo-
mněl nikoho pozdravit. Zjistil to-
tiž, že na tom vlastně docela nic
není. Dokonce měl pana učite-
le i pana ředitele od té doby tak
nějak víc rád. Také sousedé se
na něj začali usmívat. Oddych-
li si, že z Pepíčka roste slušný
a spořádaný kluk.

PROČ MAMINKA NECHCE
ADÁMKA

Anna Malinská

Sluníčko je vysoko na nebi a tatínek už je dávno v lese. Adámek vstává. Vyskočí z postýlky a rovnou do kuchyně.

Maminka stojí u kamen a míchá něco v hrnečku. Copak to jen je? Ach! Tolik to voní, že Adámek dostane v tu ránu chuť. Rychle zatahá maminku za sukni a křičí: „Dej mi jíst, mám hlad!”

Ale co to? Maminka se ani neohlédne.

„Mami, dej mi jíst, mám hlad!” křičí Adámek, co má síly. Ale maminka pořád nic, jako by tu synáček nebyl. Kloučkovi je z toho do pláče. Přece však vede svou: „Chci jíst, maminko, chci a chci!”

Najednou se maminka otočí a podívá se přísně: „Kdo to tady křičí? To ty? Ty, nevychovaný kluku? Jdi pryč, já tě neznám!”

Marně Adámek vysvětluje: „Maminko, já jsem přece tvůj synáček Adámek! Mami, chci přece jíst!”

„Ty, kluku?” Maminka je teď opravdu rozzlobena. „Ty nejsi náš Adámek. Jdi pryč!” A zavře před Adámkem dveře.

Co má klouček dělat? Jde pomalinku na zahrádku a tam na lavičce pláče: „Bé, bé, maminka mě nechce!” Nařiká tolik, že je to slyšet až do lesa na paseku. Tatínek tam právě vysazuje nové smrčky. Těší se: „Ještě trošinku Adámek vyroste a bude sázet se mnou.” Když slyší velikánský pláč, hned si řekne: „Nějaké dítě pláče. Jistě je píchla včela. Půjdu a vytáhnu mu žihadlo!”

Tatínek, panečku, umí utíkat. Jeden skok a už je na mezi, druhý a je na zahrádce. Tam na lavičce sedí kluk jako buk a nestydí se plakat na košilku. „Vždyť je to náš Adámek!” diví se tatínek. „Tak plakat jsem tě ještě neslyšel! To je hanba!”

„Bé, bé, když mě maminka nechce!” vzdychá Adámek. „Maminka říká: Jdi pryč! Jen zavolám: Chci jíst! — už mě maminka posílá pryč. Říká, že mě nezná!”

„Ale, ale, proč tě maminka nepoznala?” diví se tatínek. „Pročpak tě nechtěla?” A jen se trochu zamyslí, už to má:

„Adámku, kdybys neplakal a trochu si namáhal hlavičku, dávno bys to věděl. Zapomněl jsi na jedno slovíčko, které se říká mamince, a proto tě maminka nechce!”

„Jedno slovíčko?” Adámek se tolik diví, že zapomíná plakat. „Jedno slovíčko? Kterépak to asi je?”

Tatínek tedy pomáhá: „Copak se, Adámku, na maminku křičí: Chci, chci?”

„Jejdanečku!” vyskakuje teď Adámek. „Tatínku, už to slovíčko mám!” A běží do kuchyně jako vítr. Dávejte teď všichni pozor, ať to slovíčko neuletí vedle vašich oušek! Bylo by to škoda!

„Prosím!“ — Slyšíte Adámka? — „Prosím tě, maminko, dej mi snídání!“

„Vida, náš synáček má hlad!“ Maminka se najednou otočila a mile se usmála: „Hned jsem tě, Adámku, poznala, jak jsi pěkně poprosil. Tak jen pojď snídat!“

Kluk jako buk dostal od maminky plný hrneček mléka nebo kávy či kakaa nebo co to bylo. Teď už jenom vím, že to byla velká dobrota.

Opravdovská dobrota, protože Adámek po těch hrnečcích hodně vyrostl a moc a moc zmoudřel.

Příloha E Text *Děkuji* (Březinová, 2005, s. 7)

Děkuji

Miminko, kterému maminka s tatínkem začali říkat Neotesánek, rostlo před očima. Za nějakou dobu už si Neotesánek hrál s ostatními dětmi na pískovišti a stavěl bábovičky.

Jednou si doma zapomněl lopatku. Byl smutný a chtělo se mu plakat. Vtom za ním přišel kluk, s kterým si často hrál, a půjčil mu svoji lopatku. Neotesánek ji popadl a už se hrnul k písku, že postaví hrad. Ale maminka ho zastavila: „Počkej, Neotesánku, na něco jsi zapomněl.“

„Na kyblíček,“ plácl se Neotesánek do čela.

„Kdepak,“ zavrtěla maminka hlavou, „zapomněl jsi poděkovat.“

„Aha,“ zarazil se Neotesánek, a pak kamarádovi řekl: „Děkuju.“

A tu se stalo něco zvláštního. Z Neotesánka tiše odpadl kousíček křivolaké kůry, úplně, jako by ho někdo lehounce přitesal.

Maminka s tatínkem z toho měli velkou radost. A také pes Hopík radostně skákal do výšky. Vždyť jméno Hopík dostal kvůli svému ustavičnému skákání!

Každý, kdo Anču znal, řekl: „Je to milé a slušné děvčátko, jen se nechce mýt a smrdí.“ Byla to pravda. Anča chodila celá umouněná, špinavá a smradlavá, protože si nemyla ruce, obličej ani krk. Každý by mohl říct, že za to mohou Ančini starostliví rodiče. To však nebyla pravda. Starostliví rodiče se každý den myli. Dokonce i babička a dědeček se myli, i kočka Čičinka se myla, jen Anča se nemyla. Nechtělo se jí. I Ančiny hračky byly celé špinavé. Panenka a plyšový medvěd byly pokryty vrstvou lepkavé špíny a každý, kdo vstoupil do Ančina pokoje, hned odtamtud utíkal, protože si myslel, že vešel do pelechů zlého, umouněného zvířete, které spí v posteli a hraje si s panenkami. Starostliví rodiče jednou za čas všechny panenky a medvěda umyli, ale bylo to zbytečné. Jen co se Anča vrátila ze školy, všechno zašpínala a uválela a oni mohli začít znova. Každý, kdo znal Ančiny starostlivé rodiče, říkal: „Takoví milí a slušní lidé a neumějí si poradit se svojí ušmudlanou dcerou Ančou.“ Byla to pravda, neuměli. Vyzkoušeli všechno, co se dalo, ale za chvíli byla Anča opět špinavá a smrděla. Rodičům to vlastně ani nevadilo, na Ančín zápach si už zvykli, ale vadilo to učitelkám ve škole. Každý, kdo znal učitelky ze školy, říkal: „Takové přijdou na kontrolu, ani se člověk nenadá.“

Byla to pravda.

Učitelky jednoho dne zazvonily u dveří, přísně se dívaly skrz brýle, dávaly podivné otázky a všechno si zapisovaly do tlustých učitelských zápisníků. „Vědí starostliví rodiče o tom, že jejich dcera Anča se nemyje a smrdí?“ zeptala se jedna z nich. Starostliví rodiče zmateně přikýkli. Učitelky sevřely rty do tenkých přísných čárek. „A vědí starostliví rodiče, že smradlavé děti do školy nepatří?“ Rodiče jen sklopili hlavy. „My jsme si mysleli, že Anča smrdí jen doma,“ odpověděl nesměle otec. Učitelky vyvalily oči a něco si zapsaly do svých zápisníků. „Můžeme se podívat do pokoje vaší dcery?“ zeptaly se potom. Maminka jen zalomila rukama. „Anča si byla hrát, před chvílí se vrátila a ještě si nestihla umýt ruce,“ říkala, ale učitelky tím nezastavila. Rázně otevřely dveře do Ančina pokoje a vřítily se dovnitř. Nejprve je omráčil veliký smrad. Potom v přítmí rozeznaly Anču, jak leží na posteli a hraje si s panenkou. Anča měla špinavé ruce, obličej a krk. Špinavá byla i panenka, plyšový medvěd a všechno, čeho se Anča dotkla. Učitelky ten strašný pohled nevydržely a s křikem vyběhly ven, zapoměly a poztrácely učitelské zápisníky, kabelky a čepice a utíkaly někam pryč.

Na Ančín
smrad si už
zvykli...

Každý, kdo znal Anču, říkal: „Ta si neumyje ruce, ani kdyby jí měly špínou upadnout.“ Byla to pravda. Anče se nechtělo mýt se ani po události s učiteli. Ležela v posteli, dívala se na svoje špinavé ruce a sledovala, jak se starostliví rodiče vedle v kuchyni hádají. Otec křičel: „Takhle to už dál nejde.

Ve škole
zakázáno
nemýt se
a smrdět.

Ty za všechno můžeš!“ Maminka naříkala: „Já jsem se vždy myla! Všichni jsme se myli!“ Otec křičel: „A co strýc Pylka?! Toho jste drželi zavřeného v chlívě, protože se nechtěl mýt!“ Maminka naříkala: „Ale strýčka Pylku odvezli popeláři, protože si ho spletli s domovním odpadem!“ Nastalo hluboké ticho. Anča nastražila uši, ale nic neslyšela. Potom se jí zdálo, že slyší šeptání. Tatínek s maminkou se o něčem potichu dohadovali a Anča se polekala: „Určitě vymýšlejí nějaký plán, abych si umyla ruce, obličej a krk!“

Druhý den zazvonil u dveří ředitel školy. Každý, kdo znal ředitele, říkal: „Takového ředitele bych tedy nechtěl mít!“ Byla to pravda. Ředitel byl obludný chlap se zuřivě vyvalenýma očima. „Víte o tom, že vaše dcera Anča se nemyje a smrdí?“ řval na otce, který mu otevřel dveře. Otec se překvapením celý roztrásl. „A víte o tom, že ve škole je zakázáno nemýt se a smrdět?“ pokračoval ředitel.

„My jsme vyzkoušeli všechno, co se dalo,“ plačtivě říkal otec. Maminka lomila rukama: „Naše Anča se myje, ale cestou do školy se zašpiní.“

„Chcete říci, že za vaši smradlavou Anču může naše škola?“ rozčilil se ředitel. Starostliví rodiče se vylekaně příkrčili. „Zakazuji vaší Anče chodit do školy! Smradlaví žáci nemají v naší škole co hledat!“ křičel ředitel slavnostně, až se třásla okna. Rodiče se rozplakali. Ředitel se otočil, odpochoval pryč a ze schodů se ještě dlouho nesly jeho rozčilené výkřiky.

Večer, když celý dům ztichl, Anča opět slyšela z kuchyně hlasy. Otec křičel: „A kdo teď bydlí v chlívě po strýčkovi Pylkovi?“ Maminka naříkala: „Nikdo! Všichni se myjí, do chléva se jim nechce!“ Otec křičel: „A jsi si jistá,

že se strýček Pylka nevrátí?“ Maminka naříkala: „Prohledali jsme všechna smetiště a strýčka Pylku jsme nenašli!“ Nastalo ticho. Anča se vylekaně schovala pod svou smradlavou postel. Opět se jí zdálo, že rodiče kují nějaký plán: například, že přestěhují Anču z jejího pokojíku do koupelny. Tam ji budou zamykat a ven bude moci vyjít jen tehdy, když bude umytá. Spát bude ve vaně a jíst z umyvadla. Nebo každý den strčí Anču do pračky a vyperou ji.

Ale Anča se mýlila. Každý, kdo znal starostlivé rodiče, říkal: „Však oni tu smradlavou Anču nějak doběhnou.“ Byla to pravda. Jednou v noci naložili starostliví rodiče Anču do auta a odvezli ji kamsi za město. Tam našli prázdný chlév po strýci Pylkovi, Anču do něj zavřeli a potom odešli pryč. Už měli dost Ančinych špinavých rukou, obličeje a krku. Už měli dost Ančina smradlavého pokojíku. Už nechtěli, aby je kontrolovaly přísné učitelky a zuřivý ředitel školy. A stejně se jim nechtělo vymýšlet nové a nové způsoby, jak naučit Anču čistotě.

A tak zůstala Anča v chlévě. Nemusela se mýt a mohla smrdět, jak chtěla. Starostliví rodiče ji každou neděli navštívili a povídali jí, co je nového. Přinesli jí koláče, brambory a řízek. Spokojeně se dívali do chléva dírou v dřevěných deskách a radovali se, jak Anče chutná. Občas jí dali i čokoládu nebo sladkosti, ven ji však nepustili. Každý, kdo znal Anču, říkal: je to milé a slušné děvčátko, jen se jí nechce mýt a smrdí, a proto musí být zavřená v chlévě. Nuže, takto skončí všichni umouněnci a smradoši, milé děti. Che!

NEVYSMRKANÉM NOSU

„Hepčí!“ kýchl Marcel a z nosu mu vyletěla obrovská nudle.

„Koukej se vysmrkat, kapesník máš v kapse!“ nařídila maminka, která tušila, kde y mohla nudle skončit.

Marcel byl cestovatel a milovník zvířat. Ve své fantazii prošel hory, proplul je-
era, řítíl se prérií na ztepilém koni, na severním pólu si ochočil ledního medvěda.

Zažíval neskutečná dobrodružství, když se s africkými domorodci vypravil na lov li-
dožravého lva nebo když navracel do moře velryby uvízlé na břehu.

Není divu, že mu na tak přízemní záležitosti, jako je tekoucí nos, nezbýval čas. Ne-
jednou se tak nudle ocitla na rukávu, koleni či polštáři.

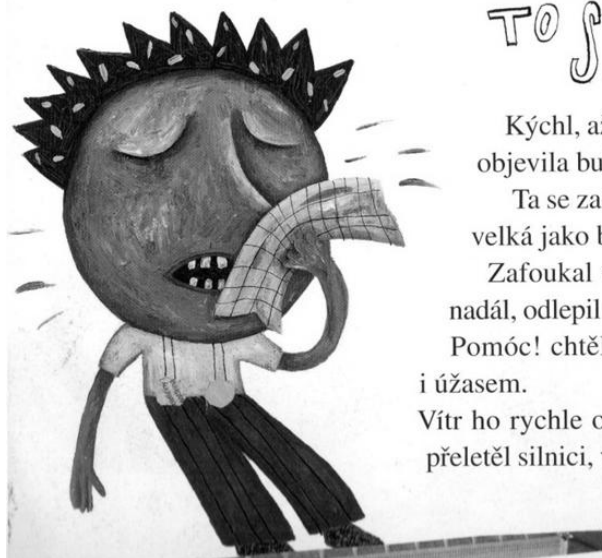
Pravda, nebyl to moc pěkný pohled na odvážného cestovatele s nudlí u nosu.
Někdy dokonce kýchl tak mocně, že se mu u nosní dírky udělala bublina.

„Marcelku, takový šikovný kluk, ale vysmrkat se neumíš!“ zlobila se maminka.

Jenže Marcel jen mávl rukou a vydal se na další odvážnou výpravu k Obřím
vodopádům do koupelny.

Ten den po poledni si Marcel hrál na balkoně. Pozoroval, jak se holubi – vlastně
nádherní ptakoještěři – pošouchují obrovskými zobáky. Už měl zase rýmu jako trám.

A PAK SE TO STALO!

Kýchl, až se zatřásly okenní tabulky. U nosu se mu
objevila bublina. Ale jaká! Megabublina!

Ta se začala **nafukovat, nafukovat**, až byla
velká jako balon.

Zafoukal vítr. Opřel se do bubliny. Než se Marcel
nadál, odlepil se od podlahy a už se vznášel nad domem.
Pomóc! chtěl zakřičet, ale hrdlo měl sevřené úzkostí
i úžasem.

Vítr ho rychle odnášel pryč od domova. Minul zahradu,
přeletěl silnici, vznášel se nad lipovou alejí, letěl dál a dál.

Lidé na zemi nevěřicně kroutili za-
kloněnými hlavami:

„Co to, proboha, je? Nějaká reklama? Co je to za triky? Že by UFO?“

Jen děti na zahradě mateřské školky hned poznaly, co se děje.

„To je Marcel. A má nudli.“

„Vskutku!“ odvětila paní učitelka a běžela telefonovat Marcelově mamince, jestli ví, že jí uletěl chlapec.

Teplý podzimní vítr odvál Marcela až k zoologické zahradě. Přenesl ho nad ptačí voliéru. Sup se poplácal křídlem po hlavě, jako by říkal: Co je tohle za ptáka? Ale to už si to náš usmrkánek mířil k žirafám. Sotva se prosmekl mezi jejich dlouhými krky, pokračoval nad výběh slonů. Slonice Šeherezáda si zrovna sprchovala záda chobotem, a tak Marcel schytl pěknou spršku.

Vtom se vítr stočil a bublina zanesla vzduchoplavce k ledním medvědům. Tady už končila všechna legrace. Medvědi ještě nebyli po obědě. Vztyčili se na zadních a předními tlapami chňapali do vzduchu.

Naštěstí naprázdno.

Musím honem něco udělat, uvažoval Marcel. Tohle by mohlo špatně skončit. Zvířátka mám rád, ale nenechám se samou láskou sežrat! Co teď? Co teď?! Co s tou nud... **Kapesník!** blesklo mu hlavou a začal usilovně šátrat v kapsách.

„**Mám ho!**“

Ještě nikdy se z kapesníku tak neradoval. Ze všech sil do něj zatroubil.

Hned nato se snesl k zemi. A právě včas. Jen o fous nespadol do jezírka s třímetro-
vými krokodýly!

„To tedy byla výprava!“ vydechl Marcel s očima stále ještě vykulenýma.

Není jisté, jestli vydechl nadšením, nebo úlevou.

Jisté ovšem je, že od té doby ho s nudlí u nosu už nikdy nikdo neviděl.

DODRŽUJEME HYGIENICKÉ NÁVYKY.

Kouzelná slovíčka

hudba: Jiří Strohner
text: Marie Adamovská

$\text{♩} = 194$

F Dm

Když ti dám žvýkačku, třeba jen za kačku,
chceš cokoli, třeba jen kremroli,

B \flat F C7 F

sluší se mi zanicí díky. Kdybys jen vzal si ji
pamatuj, že mu síš říci: „prosím“. Pyšný pak můžeš být

Dm B \flat F C7

a neřek děkuji, přišť už bych nechtěl štedrým
a hrdě prohodit: „Vychová ní slušné v sobě

F 1. 2. C

býti. Když pak dřív než půjdeš do školy,
no prosím.”

Dm B \flat C

zařad mezi úkoly kouzelná slovíčka: prosím, díky,

C B \flat C G7 C - F

děkuji. Prosit a děkovat, slušné

Dm B \flat C F

se vždy chovat u nás všechny, nic to není.

Příloha I Notový záznam písně *Kamarád* (Adamovská, 2005, s. 33)

Kamarád

hudba: Stanislav Chudoba
text: Marie Adamovská

$\text{♩} = 109$

D D7/C# Hm Hm7/A Em Em7/D

At' jsi zdejší ne - bo z Kor - si - ky. z Či - ny ne - bo z hor - ké A - fri -
At' máš tře - ba ji - né ná - vy - ky. o - či ja - ko čer - ně u - hli -

A/C# A D F#m Em A

ky. at' jsi z kte - ré - ko - li ze - mé. stisk - ní mo - ji ru - ku pev - ně
ky. at' máš ji - nou bar - vu ple - ti. ji - nou řeč než na - še dě - ti

D Hm Em A D

Pojď si hrát. pojd' si hrát. mu - žeš být muj dob - rý ka - ma - rád
Pojď si hrát, pojd' si hrát. mu - žeš být muj dob - rý ka - ma - rád

Příloha J Notový záznam písně *Podzimní vítr* (Mařáková, 1998, s. 38)

Podzimní vítr

C G7

Je - stli - pak ví - te, co to tu brn - ká, v čer - ve - ném šíp - ku

C G7 F G7

a mo - drých trn - kách, je to u - lič - ník ví - tr, vě - tří -

C G7 F G7 C

ček, co sem při - fou - kal de - štík, de - ští - ček.

Příloha K Notový záznam písně *Slušné chování* (Adamovská, 2005, s. 4)

Slušné chování

hudba: Jaromír Klempíř
text: Marie Adamovská

♩ = 128

F B \flat F F C F

A - by - chom si všich - ni po - má - ha - li a ni - kdy se spo - lu ne - há - da - li,
A - by - chom své sli - by do - dr - že - li, přá - tel - ství si pev - né u - dr - že - li,

B \flat F G C C7

od star - ších se mů - žem po - u - čít,
od star - ších se mů - žem po - u - čít,

F B \flat F F C F

že dru - hé - ho má - me res - pek - to - vat, svo - je chy - by vždy - cky na - pra - vo - vat,
že ta - jem - ství má - me za - cho - vá - vat, ka - ma - rá - dům nik - dy ne - na - dá - vat,

B \flat F C F F7

sluš - né - mu cho - vá - ní se na - u - čít.
sluš - né - mu cho - vá - ní se na - u - čít.

B \flat F C F F7

Ref: Sluš - né dí - tě ví, že má po - zdra - vit, ne - pod - vá - dí a ne - u - mí lhát.
Sluš - né dí - tě ví, kdy po - dě - ko - vat, ne - bo - jí se, kaž - dý je má rád.

B \flat F 1.G C

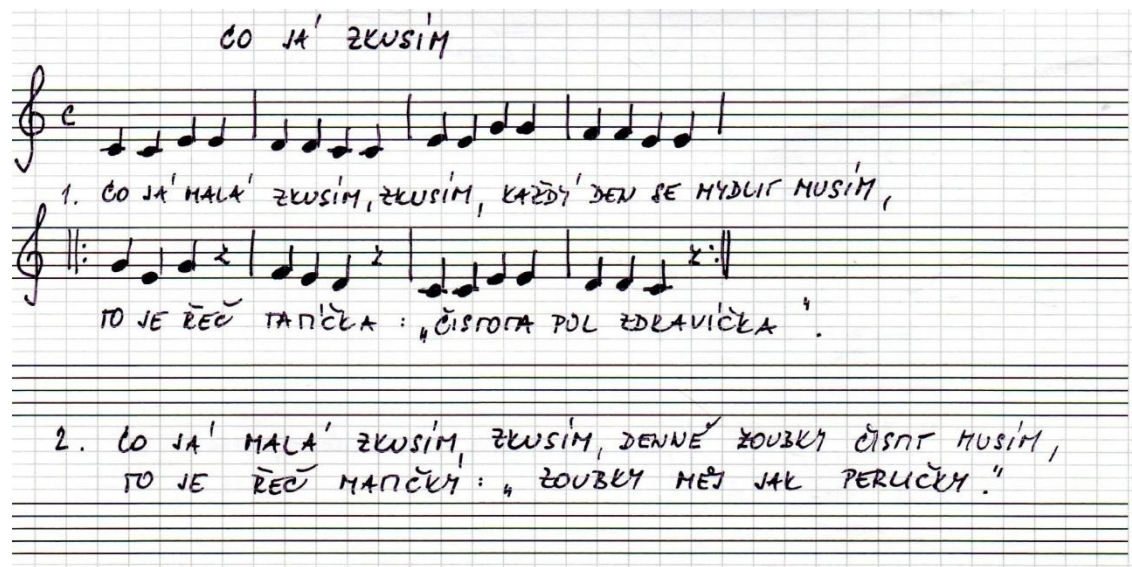
Br - zy po - cho - pí, jak vše na - pra - vit, je o - chot - né a u - mí po - má - hat.
Sluš - né cho - vá - ní mu - síš o - vlá - dat,

1. C7 2. C7 F

z dvo - ři - lým dí - tě - tem se stát.

Příloha L Notový záznam písně *Co já zkusím* (zdroj neznámý, z praxe učitelek)

CO JÁ ZKUSÍM

1. CO JÁ MALA' ZKUSÍM, ZKUSÍM, KAŽDÝ DEN SE MYDLIT MUSÍM,
TO JE ŘEČ TAPIČKA: "ČISTOTA PŮL ZDRAVÍČKA".

2. CO JÁ MALA' ZKUSÍM, ZKUSÍM, DENNĚ ZOUBKY ČISTIT MUSÍM,
TO JE ŘEČ MAPIČKY: "ZOUBKY MĚJ JAK PERLIČKY."

(vlastní zpracování)

Příloha M Notový záznam písně *Adámku, náš* (Šimanovský, 1999, s. 34)

Adámku náš

česká

A-dám-ku náš, co-pak dě - láš? Dě-ti jdou do ško-ly,
tys ješ - tě v pos-te - li, o nic ne - dbáš, o nic ne - dbáš.

2. Adámek vstal, všechno hledal,
nevěděl, kam boty, kabátek, kalhoty
včera si dal, včera si dal.

Máma Adámka budí, ale tomu se nechce z postele. Když vstane, nemůže najít své věci.

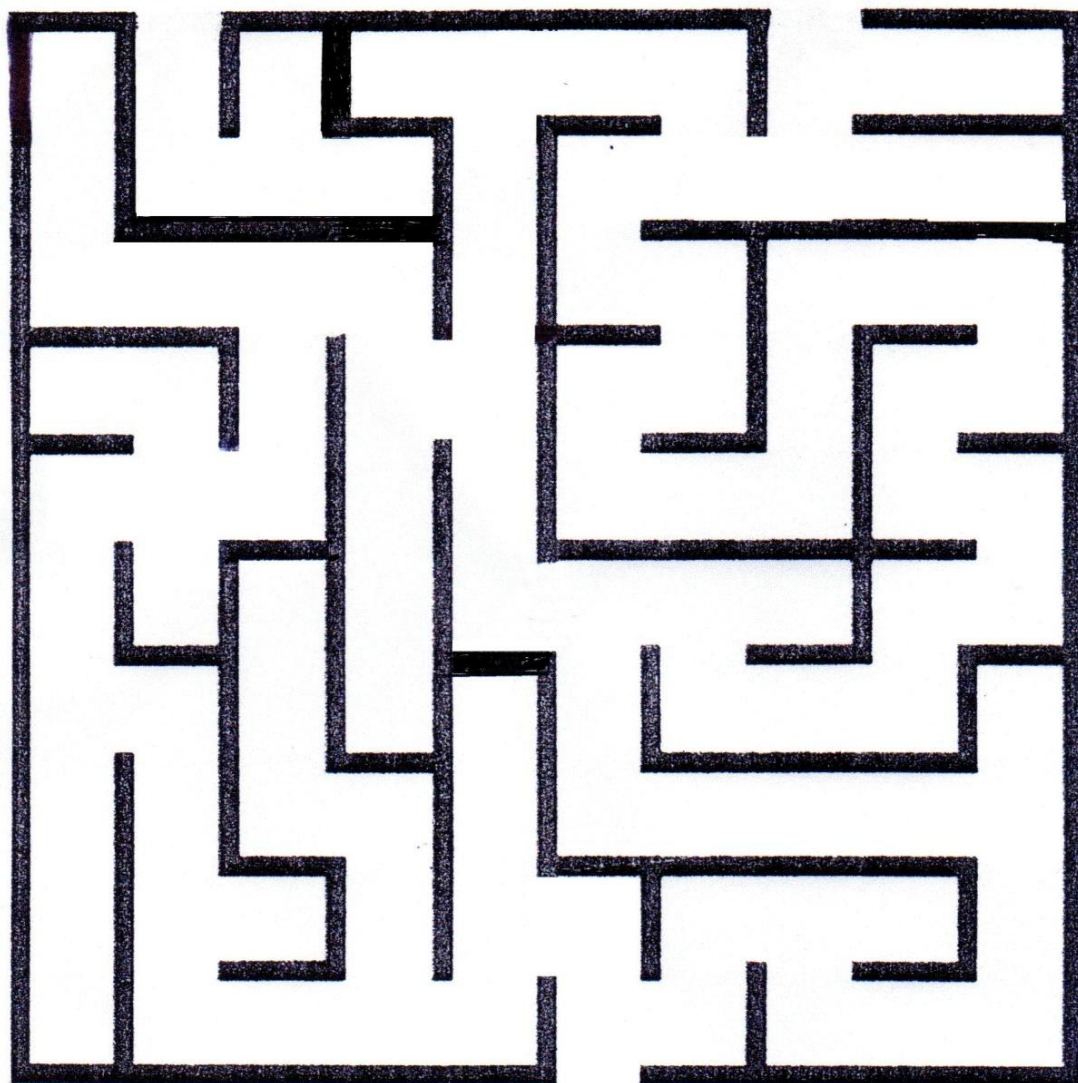

Komu z vás se po ránu taky nechce vstávat? Co má dělat maminka (táta), když chce, aby dítě vstalo? Jak vypadá takové všední ráno u vás doma?

- Dvojice. Menší leží a nevstává. Větší ho budí a chce, aby vstal.
- Každý je Adámek. Hledáme své oblečení a boty. Oblékáme se líně a pomalu.
- Všichni stojí v řadě a mají před sebou skutečný pár svých bot. Na signál se k nim rozběhnou a soutěží, kdo si je obě dřív obuje.

„Která z cest vede do Ančina chlívků?“ (zmenšeno)

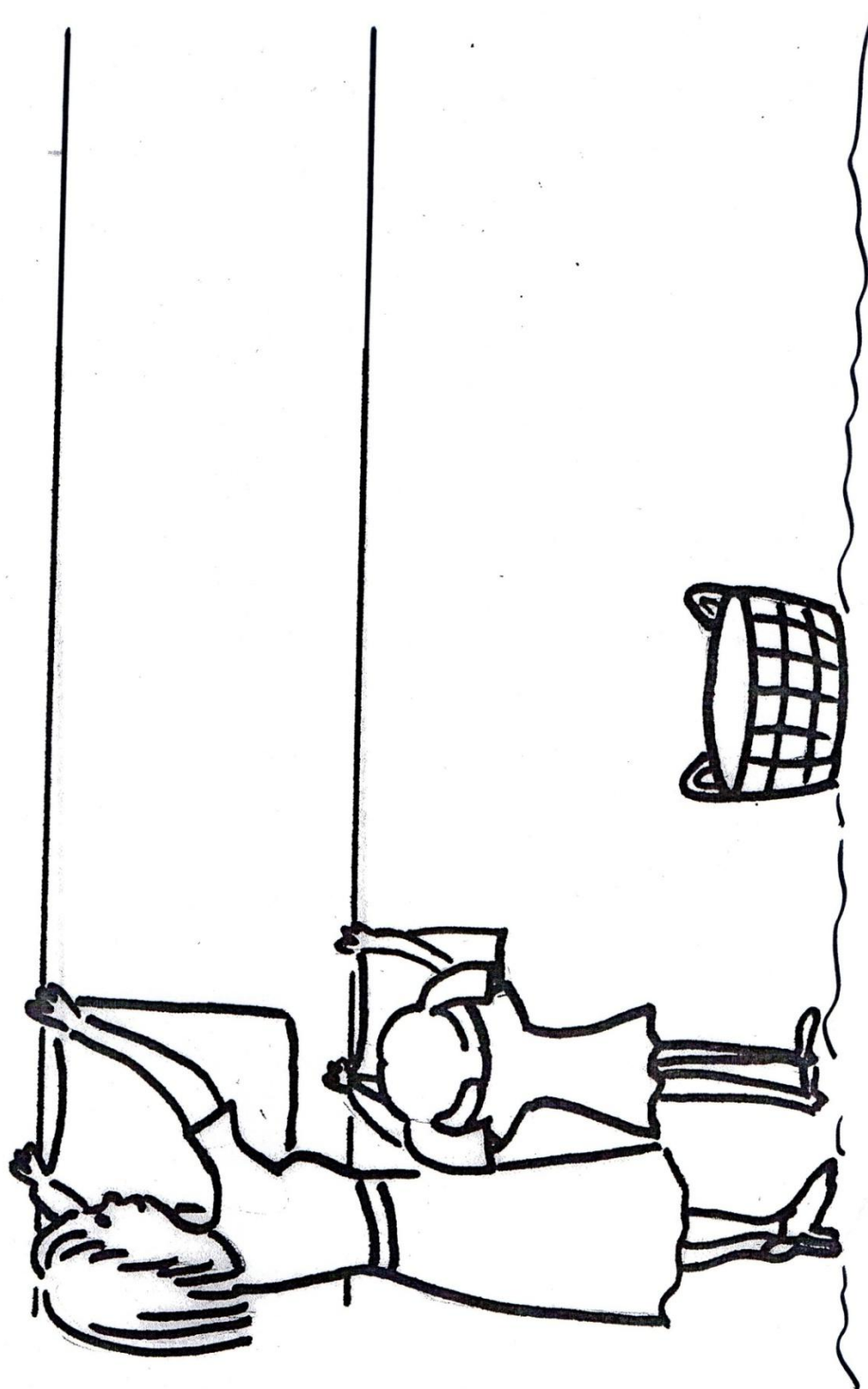

Příloha O Pracovní list, zakreslování cest (Pipková, 2015)

„Sleduj Ančiny stopy a zakresli její cestu.“ (zmenšeno)

„Maminka a holčička věší kapesníky“ (zmenšeno)

Jak vítr naučil Pepička zdravit (foto Pipková, 2015)

Foto 1 – *Pepíkovo rozpočítadlo* (prohlížení čepic při chůzi v rytmu říkadla).

Foto 2 a 3 – *Na pozdravy* (dramatické improvizace s využitím čepic a klobouků).

Foto 4 – *Pepíček a vítr* (vytváření ilustrací k příběhu, experimenty s barvou a provázky).

Foto 5, 6, 7 a 8 – *Pepíček a vítr* (příklady vytvořených ilustrací).

Foto 9 – Vzájemné hodnocení hotových výtvarných prací.

Foto 10 - *Jak se zdravíme* (hra s kostkou).

Foto 11 – *Vítr* (grafomotorické cvičení).

Foto 12 – *Vítr nese čepici* (grafomotorické cvičení, individuálně u stolu, menší formát).

Foto 13 – *Co dokáže vítr aneb foukaná* (dechové cvičení, spolupráce ve skupině).

Foto 14 - *Vítr* (kresba tuší do rozfoukaných brevných skvrn).

Proč maminka Adámka nechce (foto Pipková, 2015)

Foto 15 a 16- *Co maminka Adámkovi uvařila?* (dialogy s loutkou, malované jídlo).

Foto 17 - Improvizace s loutkami na motivy příběhu o Adámkovi.

Děkuji (foto Pipková, 2015)

Foto 18 a 19 - Příklady Neotesáneků vytvořených z přírodnin.

Foto 20 - *Vadí, nevádí* (společenská hra zaměřená na pravidla chování).

Příloha T Fotodokumentace z realizace bloku na téma osobní hygiena

Pohádka o Anče, která se nemyla a smrděla (foto Pipková, 2015)

Foto 21 - Prohlížení knihy *Pohádky pro neposlušné děti a jejich starostlivé rodiče*.

Foto 22 a 23 – Společenské hry zaměřené na slušné chování.

Foto 24 – *Špinavé ruce* (výtvarné hry, tisk rukama natřenými barvou).

Foto 25 a 26 – *U Anči v pokojíčku* (kresba lihovým fixem do připraveného podkladu).

Foto 27 – *Cesta do chlívku* (děti řeší bludiště).

Foto 28 – *Sledování stop* (pracovní list zaměřený na vyznačování cest).

O nevysmrkaném nosu (foto Pipková, 2015)

Foto 29 – Hry s nafukovacími balóňky (dechová cvičení).

Foto 30 a 31 – Marcel letí na bublině nad krajem a nad slony v ZOO.

Foto 32 – Trénujeme správné smrkání.

Foto 33 – Skupinová práce (věšení kapesníků, třídění podle velikosti).

Foto 34 – *Kostkovaný kapesník* (grafomotorické cvičení, křížené čáry).

Foto 35 – *Kostkované kapesníky* (grafomotorické cvičení, obtížnější varianta).

Foto 36 – Maminka a holčička věší kapesníky (individuální práce).

Foto 37 – Obrázkový kapesníček (kreslení olejovými pastely).